

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ÖZEL EĞİTİM BÖLÜMÜ

**ENGELLİ KARDEŞE SAHİP OLAN 18-30 YAŞ ARASINDAKİ BİREYLERİN
EVLİLİĞE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ**

HÜSEYİN MUTLU

İzmir 2013

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ÖZEL EĞİTİM ANABİLİM DALI
ÖZEL EĞİTİM BÖLÜMÜ

ENGELLİ KARDEŞE SAHİP OLAN 18-30 YAŞ ARASINDAKİ BİREYLERİN
EVLİLİĞE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

HÜSEYİN MUTLU

DANIŞMAN

YARD. DOÇ. DR. ALEV GİRLİ

İzmir 2013

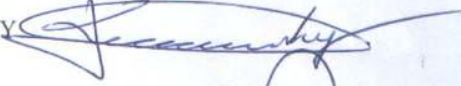
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından ÖZEL EĞİTİM Anabilim Dalı ÖZEL EĞİTİM Programında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yard. Doç. Dr. Alev GİRLİ

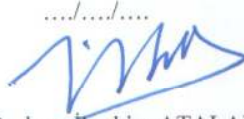
Üye : Yard. Doç. Dr. Burak KARABEY

Üye : Yard. Doç Dr. Zekavet TOPÇU KABASAKAL

Onay
Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. h. e. İbrahim ATALAY
Enstitü Müdürü

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10006264
Yazar Adı / Soyadı	HÜSEYİN MUTLU
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 30152451764
Telefon	5317897161
E-Posta	huseyinmutlu67@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Engelli Kardeşe Sahip Olan 18-30 Yaş Arasındaki Bireylerin Evliliğe Yönelik Tutumlarının İncelenmesi
Tezin Tercümesi	Investigating the Attitudes of Adults Aged 18-30 With Disabled Siblings to Marriage
Konu	Eğitim ve Öğretim
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Bölüm	Özel Eğitim Bölümü
Anabilim Dalı	Özel Eğitim Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Özel Eğitim Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2013
Sayfa	0
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. ALEV GİRLİ 52141190980
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	Yok

Yukarıda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimize ilgili fikri mülkiyet haklarımız saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

15.07.2013

İmza:.....

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Engelli Kardeşe Sahip Olan 18-30 Yaş Arasındaki Bireylerin Evliliğe Yönelik Tutumlarının İncelenmesi” adlı çalışmamın bilimsel ahlaka aykırı olacak şekilde bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen kaynaklardan oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15/07/2013

Hüseyin MUTLU

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışmaya katılan engelli kardeşe sahip bireylere ve ailelerine; çalışmanın her aşamasında, gerek akademik, gerekse de motivasyonel olarak beni destekleyen ve yol gösteren danışman hocam Yard. Doç. Dr. Alev GİRLİ'ye; çalışmanın yürütülmesine çok önemli katkılar sağlayan özel eğitim okulları ve özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi yetkililerine, geliştirdiği “Evliliğe Yönelik Tutum Ölçeği” ile bu araştırmayı gerçekleştirmemde çok önemli bir katkıya sahip olan değerli meslektaşım Gökem ERTUĞRUL'a ve bu süreçte beni sürekli destekleyen ve motive eden sevgili eşim Canan MUTLU ve kızım Zeynep MUTLU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hüseyin MUTLU

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
ÖZET	xii
ABSTRACT.....	xiv
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem	4
1.2. Araştırmanın Amacı.....	7
1.3. Araştırmanın Önemi.....	7
1.4. Problem Cümlesi.....	8
1.5. Alt Problemler	8
1.6. Sayıtlar	9
1.7. Sınırlılıklar.....	9
1.8. Konu İle İlgili Tanımlar	9
1.9. Kısaltmalar.....	10
BÖLÜM 2	11
İLGİLİ YAYIN ve ARAŞTIRMALAR	11
2.1. Evlilik ve Evliliğe Yönelik Tutumlarla İlgili Kuramsal Yaklaşımlar.....	11
2.1.1. Evlilik ve Evliliğe Yönelik Tutumlar İle İlgili Yapılan Yayın ve Araştırmalar.....	12
2.1.1.1. Yurt İçinde Yapılan Yayın ve Araştırmalar.....	12
2.1.1.2. Yurt Dışında Yapılan Yayın ve Araştırmalar	14
2.2. Engelli Birey.....	14
2.2.1. Zihinsel Yetersizlik	14
2.2.1.1. Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Birey.....	15
2.2.1.2. Orta Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Birey.....	15
2.2.1.3. Ağır Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Birey.....	15
2.2.1.4. Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylerin Özellikleri.....	15
2.2.2. Yaygın Gelişimsel Bozukluklar.....	16
2.2.2.1. Otistik Bozukluk	16
2.2.2.2. Rett Bozukluğu.....	17

2.2.2.3. Çocukluğun Tümüleşik Olmayan Bozukluğu.....	17
2.2.2.4. Asperger Bozukluğu.....	17
2.2.2.5. Başka Türlü Adlandırılmayan Yaygın Gelişimsel Bozukluk.....	17
2.3. Aile ve Aile İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar	17
2.4. Engelli Çocuk Aileleri İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar	19
2.4.1. Engelli Çocuk Ailelerinin Yaşadıkları Sorunlar	21
2.4.1.1. Psikolojik Sorunlar	21
2.4.1.2. Ekonomik Sorunlar.....	22
2.4.1.3. Sosyal Sorunlar	22
2.4.1.4. Aile İçi Sorunlar	23
2.4.2. Engelli Çocuk Aileleri İle İlgili Yapılan Yayın ve Araştırmalar.....	24
2.4.2.1. Yurt İçinde Yapılan Yayın ve Araştırmalar.....	24
2.4.2.2. Yurt Dışında Yapılan Yayın ve Araştırmalar	27
2.5. Kardeş İlişkileri İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar	30
2.6. Engelli Çocuk Ailelerinde Kardeş İlişkileri İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar.....	32
2.6.1. Engelli Çocuğun Engelli Olmayan Kardeşi Üzerindeki Etki Faktörleri.....	34
2.6.1.1. Engelli Kardeşin Özellikleri	35
2.6.1.2. Engelli Olmayan Kardeşin Özellikleri	36
2.6.1.3. Aile Özellikleri ve Ebeveyn Tutum ve Davranışları.....	37
2.6.2. Engelli Çocuğun Engelli Olmayan Kardeş Üzerindeki Etkisi İle İlgili Yapılan Yayın ve Araştırmalar.....	38
2.6.2.1. Yurt İçinde Yapılan Yayın ve Araştırmalar.....	38
2.6.2.2. Yurt Dışında Yapılan Yayın ve Araştırmalar	45
BÖLÜM 3	52
YÖNTEM	52
3.1. Araştırma Modeli.....	52
3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu.....	52
3.2.1. Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri	53
3.2.1.1. Çalışma Grubunun Demografik Özelliklere Göre Dağılımı.....	53
3.2.1.2. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Özelliklerine Göre Dağılımı.....	54
3.2.1.3. Çalışma Grubunun Anne-Babanın Eğitim Durumuna ve Ailenin Aylık Gelirine Göre Dağılımı	54
3.3. Veri Toplama Araçları	55

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu	56
3.3.2. Evliliğe Yönelik Tutum Ölçeği.....	56
3.4. İşlem.....	57
3.5. Veri Çözümleme Teknikleri.....	57
BÖLÜM 4	58
BULGULAR ve YORUMLAR	58
4.1. Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme	58
4.1.1. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme Durumuna Göre Dağılımı	58
4.2. Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türleri	61
4.2.1. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türlerine Göre Dağılımı	61
4.3. Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme	67
4.3.1. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Durumuna Göre Dağılımı	67
4.4. Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türleri	69
4.4.1. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türüne Göre Dağılımı.....	69
4.5. Çalışma Grubu Dışındaki Bireylerin Sahip Olunan Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenmesi.....	75
4.5.1. Çalışma Grubunun, Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen, Çalışma Grubu Dışındaki Kişi Sayısına Göre Dağılımı.....	75
4.6. Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Çalışma Grubu Dışındaki Kişiler	76
4.6.1. Çalışma Grubunun, Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Çalışma Grubu Dışındaki Kişilere Göre Dağılımı.....	76
4.7. Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Etkilenme	78
4.7.1. Çalışma Grubunun Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Etkilenme Durumuna Göre Dağılımı.....	78
4.8. Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Dolayı Olumsuz Etkilenme Alanları	79
4.8.1. Çalışma Grubunun Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Dolayı Olumsuz Etkilenme Alanlarına Göre Dağılımı.....	79
4.9. Araştırmanın Alt Problemleri İle Evliliğe Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki	84
4.9.1. Cinsiyet İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	84
4.9.2. Yaş Grubu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	85

4.9.3. Kardeşler Arası Yaş sırası ile Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	85
4.9.4. Kardeş Sayısı İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki.....	85
4.9.5. Eğitim Düzeyi İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki.....	86
4.9.6. Anne Babanın Birlikte Olma Durumu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	86
4.9.7. Engelli Kardeşin Cinsiyeti İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	86
4.9.8. Engelli Kardeşin Yetersizlik Türü İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki..	87
4.9.9. Engelli Kardeşin Yetersizlik Derecesi İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	87
4.9.10. Ağır Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcılar İle Orta Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması	88
4.9.11. Ağır Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcılar İle Hafif Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması	88
4.9.12. Orta Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcılar İle Hafif Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması	89
4.9.13. Aylık Gelir İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki.....	89
4.9.14. Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme Durumu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	90
4.9.15. Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Durumu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	90
4.9.16. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Kişi Sayısı İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	91
4.9.17. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Kişinin Olmaması Durumu İle Bir Kişi Olması Durumunun, Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumları İle İlişkisi Açısından Karşılaştırılması	91
4.9.18. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Bir Kişi Olması Durumu İle İki Kişi Olması Durumunun Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumları İle İlişkisi Açısından Karşılaştırılması	92
4.9.19. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen İki Kişi Olması Durumu İle Üç ve Daha Fazla Kişi Olması Durumunun Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumları İle İlişkisi Açısından Karşılaştırılması	93
BÖLÜM 5	94
SONUÇ	94
TARTIŞMA	95

5.1. Katılımcıların Özelliklerine Ait Bulgular	95
5.2. Engelli Kardeşin Özelliklerine Ait Bulgular	99
5.3. Ailenin Özelliklerine Ait Bulgular	102
ÖNERİLER.....	104
KAYNAKÇA.....	105
EKLER	121

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Çalışma Grubunun Okullara Göre Dağılımı	52
Tablo 2. Çalışma Grubunun Demografik Özelliklere Göre Dağılımı	53
Tablo 3. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Özelliklerine Göre Dağılımı.....	54
Tablo 4. Çalışma Grubunun Anne-Babanın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	55
Tablo 5. Çalışma Grubunun Ailenin Aylık Gelirine Göre Dağılımı.....	55
Tablo 6. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme Durumuna Göre Dağılımı	58
Tablo 7. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme Durumuna ve Katılımcıların Cinsiyetine Göre Dağılımı.....	59
Tablo 8. Çalışma Grubunun, Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme Durumuna ve Sahip Olunan Engelli Kardeşin Yetersizlik Derecesine Göre Dağılımı	59
Tablo 9. Çalışma Grubunun, Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme Durumuna, Katılımcıların Cinsiyetine ve Engelli Kardeşin Cinsiyetine Göre Dağılımı.....	60
Tablo 10. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Bakımı ile İlgilenme Durumuna ve Kardeşler Arası Doğum Sırasına Göre Dağılımı	60
Tablo 11. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türlerine Göre Dağılımı	61
Tablo 12. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türlerine ve Cinsiyete Göre Dağılımı	62
Tablo 13. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türlerine ve Kardeşler Arası Doğum Sırasına Göre Dağılımı.....	63
Tablo 14. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türlerine, Katılımcıların Cinsiyetine ve Sahip Olunan Engelli Kardeşin Cinsiyetine Göre Dağılımı	65
Tablo 15. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Durumuna Göre Dağılımı	67
Tablo 16. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenmeye ve Cinsiyete Göre Dağılımı	67
Tablo 18. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Durumuna, Katılımcıların Cinsiyetine ve Engelli Kardeşin Cinsiyetine Göre Dağılımı.....	68
Tablo 19. Çalışma Grubunun, Sahip Olunan Engelli Kardeşin Eğitimi ile İlgilenme Durumuna ve Kardeşler Arası Doğum Sırasına Göre Dağılımı	69
Tablo 20. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türüne Göre Dağılımı.....	70

Tablo 21. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türüne ve Katılımcıların Cinsiyetine Göre Dağılımı.....	71
Tablo 22. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türüne ve Kardeşler Arası Doğum Sırasına Göre Dağılımı	72
Tablo 23. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türüne, Katılımcıların Cinsiyetine ve Sahip Olunan Engelli Kardeşin Cinsiyetine Göre Dağılımı.....	73
Tablo 24. Çalışma Grubunun, Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen, Çalışma Grubu Dışındaki Kişi Sayısına Göre Dağılımı	75
Tablo 25. Çalışma Grubunun, Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen, Çalışma Grubu Dışındaki Kişi Sayısına ve Katılımcıların Cinsiyetine Göre Dağılımı.....	75
Tablo 26. Çalışma Grubunun, Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Çalışma Grubu Dışındaki Kişilere Göre Dağılımı	76
Tablo 27. Çalışma Grubunun, Anne Babanın Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenme Durumu ve Sahip Olunan Engelli Kardeşinin Yetersizlik Derecesine Göre Dağılımı	77
Tablo 28. Çalışma Grubunun, Anne Babanın Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenme Durumuna ve Katılımcıların Cinsiyetine Göre Dağılımı.....	78
Tablo 29. Çalışma Grubunun Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Etkilenme Durumuna Göre Dağılımı	79
Tablo 30. Çalışma Grubunun Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Dolayı Olumsuz Etkilenme Alanlarına Göre Dağılımı	79
Tablo 31. Çalışma Grubunun Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Dolayı Olumsuz Etkilenme Alanlarına ve Katılımcıların Cinsiyetine Göre Dağılımı.....	80
Tablo 32. Çalışma Grubunun Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Dolayı Olumsuz Etkilenme Alanlarına ve Sahip Olunan Engelli Kardeşin Yetersizlik Derecesine Göre Dağılımı.....	82
Tablo 33. Evliliğe Yönelik Tutum Puanlarının Dağılımı	84
Tablo 34. Cinsiyet İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki.....	84
Tablo 35. Yaş Grubu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki.....	85
Tablo 36. Kardeşler Arası Yaş Sırası İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki.....	85
Tablo 37. Kardeş Sayısı İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	85
Tablo 38. Eğitim Düzeyi İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	86
Tablo 39. Anne Babanın Birlikte Olma Durumu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	86
Tablo 40. Engelli Kardeşin Cinsiyeti İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki.....	86
Tablo 41. Engelli Kardeşin Yetersizlik Türü İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki....	87

Tablo 42. Engelli Kardeşin Yetersizlik Derecesi İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	87
Tablo 43. Ağır Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcılar İle Orta Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması	88
Tablo 44. Ağır Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcılar İle Hafif Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması	88
Tablo 45. Orta Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Bireyler İle Hafif Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Evliliğe Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması	89
Tablo 46. Aylık Gelir İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	89
Tablo 47. Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme Durumu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	90
Tablo 48. Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Durumu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	90
Tablo 49. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Kişi Sayısı İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki	91
Tablo 50. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Kişinin Olmaması Durumu İle Bir Kişi Olması Durumunun Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumları İle İlişkisi Açısından Karşılaştırılması	91
Tablo 51. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Bir Kişi Olması Durumu İle İki Kişi Olması Durumunun Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumları İle İlişkisi Açısından Karşılaştırılması	92
Tablo 52. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen İki Kişi Olması Durumu İle Üç ve Daha Fazla Kişi Olması Durumunun Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumları İle İlişkisi Açısından Karşılaştırılması	93

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Engelli Kardeş İle Sağlıklı Kardeşlerin İlişkilerinin Niteliğini Belirleyen Olgular ve Etki Dereceleri.....	35
---	----

ÖZET

Engelli Kardeşe Sahip Olan 18-30 Yaş Arasındaki Bireylerin Evliliğe Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

Bu araştırmanın amacı, engelli kardeşe sahip olan bireylerin evliliğe yönelik tutumlarının bazı değişkenler ile olan ilişkisini incelemektir. Araştırmada engelli kardeşe sahip olan bireylerin evliliğe ilişkin tutumlarının bazı değişkenlerle ilişkisi betimlenmeye çalışıldığı için betimsel yöntemlerden tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırmanın çalışma grubu, engelli bir kardeşe sahip olan, 18-30 yaş arasında, evli olmayan, normal gelişim gösteren, 65 kadın ve 55 erkek bireyden -toplam 120 katılımcı- oluşturulmuştur. Araştırma İzmir ilindeki özel eğitim okulları ve özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler, Ertuğrul (2008) tarafından geliştirilen, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmış olan “Evliliğe Yönelik Tutum Ölçeği” ile bazı değişkenler hakkında bilgi toplanması amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılarak toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde yüzdelik dağılımlar gösterilmiş ve ölçek puanlarının normal dağılım gösterip göstermediğinin anlaşılması için Kolmogorov-Smirnov Testi, iki grubun karşılaştırılması için Mann Whitney-U Testi ve üç ve daha fazla sayıda grubun karşılaştırılması için Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır. Verilerin analizi SPSS programının 15.0 versiyonu kullanılarak yapılmıştır. Verilerin analizi sonucunda şu sonuçlar bulgulanmıştır;

- Engelli kardeşe sahip kadın katılımcıların evliliğe yönelik tutumları erkek katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarından daha olumsuzdur ($p<0.05$).
- Anne-babası birlikte yaşayan katılımcıların evliliğe yönelik tutumları, anne babası birlikte yaşamayan katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarından daha olumludur ($p<0.05$).
- Ağır düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumları orta ve hafif düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarından daha olumsuzdur ($p<0.05$).
- Orta düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumları hafif düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarından daha olumsuzdur ($p<0.05$).
- Kardeşleri arasında yaşı en büyük olan katılımcıların evliliğe yönelik tutumları kardeşleri arasında yaşı en büyük olmayan katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarından daha olumsuzdur ($p<0.05$).

- Engelli kardeşin bakımı ile ilgilenen katılımcıların evliliğe yönelik tutumları engelli kardeşin bakımı ile ilgilenmeyen katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarından daha olumsuzdur ($p<0.05$).
- Engelli kardeşin eğitim ile ilgilenen katılımcıların evliliğe yönelik tutumları engelli kardeşin eğitimi ile ilgilenmeyen katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarından daha olumsuzdur ($p<0.05$).
- Engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen kişi sayısı arttıkça katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu bulgulanmıştır ($p<0.05$).
- İstatistiksel analizler sonucunda katılımcıların, yaş grupları, eğitim düzeyleri, sahip oldukları engelli kardeşin cinsiyeti, sahip oldukları engelli kardeşin yetersizlik türü, ailelerinin aylık geliri, sahip oldukları kardeş sayıları ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir ($p>0,05$).

Anahtar Sözcükler: Evlilik, engelli kardeş, evliliğe yönelik tutum.

ABSTRACT

Investigating the Attitudes of Adults Aged 18-30 With Disabled Siblings to Marriage.

The purpose of this study is investigate the relationship between the attitudes toward marriage of siblings of individual with disability and some variables. In this study for describe relationship between attitudes toward marriage of siblings of individuals with disability and some variables was used one of the descriptive research methods is survey method. The study group was formed from 65 female and 55 male -total 120 participants- who have a disability sibling, between 18-30 years old, unmarried, normally developed. Research was carried out some special education school and special special education and rehabilitation centers in İzmir. Data was collected with "Attitudes Toward Marriage Scale" developed, validity and reliability studies by Ertuğrul (2008) and developed by the researcher for the purpose of gathering information about some of the variables "Personal Information Form". Evaluation of the data, percentage distributions was shown and Kolmogorov-Smirnov Test was applied for the understanding of the scale scores normal distribution or not, Mann-Whitney-U Test was applied for comparison of the two groups and Kruskal-Wallis Test was applied for compare the group of three or more. Data analysis was performed using SPSS software version 15.0. As a result of the analysis of data;

- Attitudes toward marriage of female siblings of individuals with disability are more negative than attitudes toward marriage of male siblings of individuals with disability. ($p < 0.05$).
- Attitudes toward marriage of cohabiting parents of participants are more positive than attitudes toward marriage of living apart parents of participants ($p < 0.05$).
- Attitudes toward marriage of siblings of individuals with severe disability are more negative than attitudes toward marriage of siblings of individuals with moderate and mild disability ($p < 0.05$).
- Attitudes toward marriage of siblings of individuals with moderate disability are more negative than attitudes toward marriage of siblings of individuals with mild disability ($p < 0.05$).
- Attitudes toward marriage of the oldest siblings in the all siblings are more negative than attitudes toward marriage of the not oldest siblings in the all siblings ($p < 0.05$).
- Attitudes toward marriage of participants who are taking care of disabled sibling are more negative than attitudes toward marriage of participants who are not taking care of disabled sibling ($p < 0.05$).

- Attitudes toward marriage of participants who are interested in with disabled sibling's education are more negative than attitudes toward marriage of participants who are not interested in with disabled sibling's education ($p < 0.05$).
- Attitudes toward marriage of participants were detected to be more positive when number of people who are taking care and interested in education with disability sibling is more ($p < 0.05$).
- Between attitudes toward marriage of participants and age group, education level, disability sibling's gender, disability sibling's disability type, family's salary, sibling number of participants were not observed statistical significant relationship ($p > 0.05$).

Key Words: Marriage, Disability Sibling, Attitudes Toward Marriage.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Evlilik iki bireyin hayatı paylaşmak için bir araya geldiği, bireylerin birbirlerine yüksek düzeyde bağlandığı en anlamlı ilişki ve evrensel bir olaydır. Geleneksel geniş aileyi içeren sosyal çoğalmayı düzenleyen evlilik, aynı zamanda kadın ve erkek arasındaki ilişkinin ekonomik, sosyal, cinsel ve yasal yönlerini içeren bir birlikteliktir (Demiray, 2006). Bir yaşam biçimi olarak evlilik olgusu, birbirinden çok farklı kültürlerde evrensel düzeyde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum evliliğin, kişisel ve toplumsal olarak çeşitli işlevlerinin olmasından kaynaklanmaktadır (Şen, 2009).

Alanyazın incelendiğinde farklı araştırmacıların evliliği farklı şekillerde tanımladığı dikkat çekmektedir (Çelik, 2006). Diğer tanımlamalardan daha geniş bir tanımla Saxton’a göre evlilik; “aile kurmayı ve türünün devamını sürdürmeyi amaçlayan iki insanın kalıcı bir beraberlik için bir araya geldikleri, birbirlerine ve çocuklarına karşı ortak sorumlulukları üstlendikleri, birbirine bağlı ve etkileşim içerisinde olan sistemlerden oluşan evrensel bir kurumdur”. Ortak olan birkaç nokta vardır ki, karşı cinsten iki bireyin, toplumsal kurallara uygun bir şekilde, yasalarla korunan ve sınırları yasalarla belirlenen bir çatı altında, soylarını devam ettirecek, yine yasalarla belirlenen haklara sahip çocuklar dünyaya getirmek üzere oluşturdukları bir kurum, sistem olma özellikleridir (Erdoğan, 2007).

Aile, onu meydana getiren bireylerin karşılıklı iletişimde bulundukları ve birbirleri üzerinde etkilerinin olduğu dinamik bir sistemdir. Bu sistem içerisinde eşler, anne-baba/çocuklar ve kardeşler arasında yer alan alt sistem etkileşimleri söz konusudur. Bu sistemlerin her biri diğer parçasından etkilenmektedir (Ertürk, 2009).

Aile, etkileşim üzerine kurulu bir sistemdir. Bu etkileşim içinde ailenin bazı sınırlamaları ve kuralları vardır. Her ailenin kendine özgü kuralları zamanla yerine oturmakta, bireyler de birbirinden kopmadan, bireyselliklerini koruyarak bu kurallara uymaktadır. Aile, birden fazla kuşağı bir arada barındıran bir grup olduğundan ilişkiler de çeşitlenmektedir. Ailede etkileşimin iki yönü vardır. Birincisi eşlerin evlenmesi ile başlayan eşler arası ilişkiyi ifade eden yatay ilişki, ikincisi ise aileye çocukların katılımıyla ebeveyn-çocuk ilişkisini ifade eden dikey ilişkilerdir. Bu ilişkiler içinde anne ve babalar çocukların davranışlarını ve tutumlarını etkilerken, çocuklar da anne, baba ve kardeşlerinin davranışlarını ve tutumlarını etkileyebilmektedir (Çakıcı, 2006).

Aile sistemleri yaklaşımı aileyi bir sistem olarak ele alan temel bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım aile fertlerini ve aile içindeki fertler arasındaki ilişki kümelerini alt sistemler olarak ifade etmektedir. Bu alt sistemler çevreyle ve birbirleriyle sürekli bir etkileşim halinde olduğu için dinamik bir bütün olarak ele alınmaktadır. Aile bir sistem olarak kendisini oluşturan üyelerin ve bu üyelerin özelliklerinin toplamından daha fazlasına sahiptir. Tüm sistemler gibi aile sistemi de var olan doğal dengesini korumak için çaba gösterir. Ancak üst sistem olan dış çevreden kaynaklanan bazı faktörler ailenin dengesini sarsabilmektedir. Buna paralel olarak da ailenin dengesinin sarsılması ile sistemdeki tüm üyeler bundan etkilenmektedir. Aile sistemini bütün olarak etkileyen herhangi bir durum, üyeleri tek tek etkilediği gibi üyelerin herhangi birindeki sorun ya da mutluluk da tüm aile sistemini etkilemektedir (Bitter ve Corey, 2001).

Alt sistemlerden birisindeki duyguların ve davranışların niteliği diğer alt sistemleri de etkilemektedir. Ebeveyn alt sistemindeki ilişkilerin olumlu ya da olumsuzluğu, evlilik uyumunun niteliği, ebeveynin çocukla iletişimini de aynı yönde etkileyebilmektedir (Hakvoort, 2010).

Evlilik uyumunun çocuk davranışları üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkisi bulunmaktadır. Bandura'nın sosyal öğrenme teorisine göre, çocuk uyumsuz davranış kalıplarını gözlem yoluyla öğrenir. Evliliklerindeki uyumsuzluk nedeniyle ebeveynlerin olumsuz davranış örnekleri sergilemeleri olası bir durumdur ve bu durum ebeveynlerde birtakım problemleri ortaya çıkarabilir ya da ebeveynlerin var olan problemlerini arttırabilir. Bu durum ise ebeveynin çocuklarıyla olan iletişimini olumsuz etkileyerek çocukların problem davranış geliştirmelerine ve olumsuz davranışları model almalarına neden olabilmektedir (Özbey, 2009).

Tutarlı ve kararlı bir aile ortamında büyüyen çocuğun ebeveynle etkileşimi daha nitelikli olmakta ve çocuklar evliliklerdeki stresin ve üzüntünün yaratacağı olumsuz etkilerden uzakta daha sağlıklı bir büyüme dönemi geçirmektedirler. Evlilikteki uyum çocukların da uyum becerilerini geliştirirken; ebeveynlerin aile içindeki memnuniyetsizliği; çocukların da umudunu azaltmakta, hayata bakış açısını olumsuz etkilemektedir (Özbey, 2012).

Özgüven (2001), evlilik ilişkisinde çocuk sahibi olmak ve yetiştirmenin, eşlerin amaçlarından biri olduğunu belirtmektedir. Anne baba olmak evli çiftlerin hayatlarında en önemli dönüm noktalarından biri konumundadır. Tüm anne baba adayları sağlıklı bir bebeğe sahip olmak isterler.

Bir ailede çocuğun doğumu o ailenin yaşamında oldukça önemli bir yer tutmakta ve ailenin o güne kadar sürdürdüğü yaşam biçiminde bir dönüm noktası meydana getirmektedir. Ailenin alışılmış düzeninde hazırlıklı bile olsalar ani bir değişiklik olmakta ve aile bireyleri bu değişikliğe ayak uydurmaya çalışmaktadır (Girli, 1998). Çocuk ailenin yaşamında yeni bir dönüm noktası oluşturarak aile üyelerine yeni roller yüklemektedir (Kutlu, 1998).

Anne ve baba hamilelik döneminde kendisinin, eşinin ve çevrenin beklentileri ışığında doğacak çocuğun bir biçimini oluşturmaktadır. Normal koşullarda birçok aile çocuklarının engelli ya da hasta olarak doğabileceklerini düşünmezler (Altuğ-Özsoy, Özkahraman ve Çallı, 2006). Aile içinde normal bir çocuğun doğumu bile büyük değişikliklere neden olmaktadır (Miyandoab, 2008). Sağlıklı bebek bekleyen ailenin çocuğun engelli olduğunu öğrenmesi ile anne babanın sağlıklı çocuk hayalinin yerini büyük bir hayal kırıklığı alır. Engeli olan bir çocuk tüm aileyi etkilemektedir (Dyson, 1998).

Aileye yeni bir bebeğin katılması ailedeki diğer çocuklar için çok önemli bir olaydır (Stoneman, 2001). Anne babalar bu duyguları yaşarken ailenin diğer fertleri olan engelli olmayan çocuklar da engelli bir kardeşe sahip olmaktan dolayı anne babaninkine benzer duygular yaşamaktadırlar (Sarı, 2004).

Aile içindeki kardeşler birbirlerini etkilemekte ve birbirlerinin yaşamlarında önemli roller oynamaktadırlar. Kardeşler anne babadan sonra çocukların hayatında ilk çevrelerinin en temel üyeleri olarak önemli bir yere sahiptirler. Kardeş ilişkisi, çocuklara kendileri ve başkaları hakkında birtakım şeyler öğrenmek için ilk önemli olanakları sağlayan çok özel bir ilişkidir (Atasoy, 2002).

Kardeş altsistemi, çocukların ilk defa bir arkadaşlık, destek, paylaşma, işbirliği ve koruma duygularını yaşadıkları gruptur. Çocuklar, bu sayede ilk sosyal becerilerini öğrenme fırsatı bulurlar. Kardeşler, çocukların sosyal yaşamlarının ayrılmaz bir parçasını oluştururlar (Akalm, 2005).

Kardeşler öncelikle birbirlerinin oyun arkadaşı olmakta, büyüdüklerinde ise birbirlerine karşı öğretmen, arkadaş, koruyucu, rakip ve model olma gibi yeni roller almaktadırlar. Aile içindeki kardeşlerden biri yetersizlikten etkilendiğinde, bu ilişkiler ve benimsenen roller değişebilmektedir. Ailede engelli bir çocuğun olması, ailedeki çocukların, duygusal ve psiko-sosyal gelişimlerini etkileyen kardeş ilişkilerini de etkilemektedir (Varol, 2005).

Kardeşin doğumu, ölümü, engeli olan bir kardeşe sahip olma gibi durumlar çocuklarda kişilik bozukluğu ve duygudurum bozukluğuna yol açabilirken, aynı koşullar bazı çocukların

erken olgunlaşmalarına ve çevrelerindekiyle karşı adil ve iyi niyetli davranmalarına da neden olabilir (Bedford, 1989).

Engelli bir kardeşle büyüme, engelli olmayan kardeşlerin günlük yaşamlarında pek çok yönden değişikliğe yol açmakta, psikolojik uyum ve gelişimlerinde güçlükler yaşamalarına neden olabilmektedir. Howlin'e göre, "engelin fark edilebiliyor olması kardeşin psikolojik ve davranışsal uyumunu etkileyen en önemli faktörlerden biridir" (Saban, 2010).

Dyson (1998), engelli çocuğun engelinin, diğer kardeşler üzerinde ebeveyn ilgisinden yoksun kalma, kardeşe bakma sorumluluğunda artış, engelli kardeşin sınırlılıklarının yarattığı baskıya maruz kalma, toplum tarafından etiketlenme, normal kardeş etkileşiminin yitimi ve ailedeki rollerin değişmesi gibi etkilere neden olduğunu belirtmiştir.

Meyer ve Vadasy (2003), engeli olan bir kardeşe sahip çocukların endişelerini; kardeşin rahatsızlığından dolayı suçluluk duyma; kardeşin davranış ve/ya görünümünden utanma ve onunla iletişimden kaçınma, kendisinde de aynı rahatsızlığın olabileceğine dair korku; daha az ilgi gördüğü için kıskançlık ve/ya öfke; başkalarının yaşadıklarını anlamadıklarını düşündüğü için kendini yalıtma ve kardeşinin yapamadıklarını telafi etmek için çok başarılı olması gerektiğine inandığından üzerinde baskı hissetme; arkadaşları ile yaptığı planlar ve diğer sorumlulukları ile çakışsa bile kardeşe bakmak zorunda olmanın yükü; kardeşin rahatsızlığı ile ilgili bilgi ihtiyacı olmak üzere 8 başlık altında toplamışlardır.

1.1. Problem

Kardeşler arası ilişkiler aile araştırmacıları tarafından birçok nedenden ötürü yüksek düzeyde merak edilmiş ve araştırılmıştır.

Büyük kardeşler küçüklere güven verir, korur, birbiri için özdeşim modeli oluştururlar ve birbirlerine bir şeyler öğretebilirler. Bu ilişkiler anne baba çocuk ilişkisinden daha eşitlikçi bir karakter taşımakta dolayısıyla rekabetin yanı sıra sadakat; çatışma ile birlikte yardımseverliği öğrenmek için zemin hazırlanmış olur. Kardeşler bir birbirlerini cezalandırabilir, kurallar koyarak model oluşturup sosyal hayatta bir birbirleri için güç kaynağı teşkil ederler (Yavuzer, 1999).

Kardeşlerin birbirleri ile olan ilişkileri onların gelişimleri üzerinde önemli etkiye sahiptir. Kardeşler birbirlerinin duygusal, motor, zihinsel, dil ve özellikle de sosyal gelişimlerinde önemli rol oynamakta ve kardeş ilişkileri bir çocuğun ilk sosyal bağlantısı olması ve aile dışındaki kişiler ile etkileşimleri için temel oluşturmaktadır. Sürekli etkileşim yoluyla kardeşler taklit, oyun, kurallara uyma ve paylaşma gibi sosyal becerileri birbirlerinden öğrenmektedirler. Kız ve erkek kardeşler, çocukların ilk oyun arkadaşları olup; onlar yıllar

geçtikçe birbirleri için öğretmen, arkadaş, ortak, izleyici, koruyucu, düşman, rakip ve sırdaş rollerini üstlenmektedirler. Çocuklar bu sosyal ilişki sayesinde daha sonra öğreneceklerinin temelini atmaktadırlar (Ertürk, 2009).

Kardeşlerin bağları ve etkileşimleri gerek küçük yaşlarda gerekse anne baba öldüğünde devam eder. Dahası kardeşler annenin hamileliği sırasında yeni doğacak olan kardeşlerine yönelik heyecan ve beklentilerini ebeveynleri ile birlikte yaşarlar. Ayrıca kardeşler yeni doğan kardeşlerinin engelli olduğu fark edildiğinde tüm aile ile birlikte üzüntüye ortak olurlar (Tsamparli, Tsibidaki, Rousos, 2011). Engeli olmayan birey kardeşinin engelli olduğu öğrendiğinde tıpkı anne babasına benzer şekilde etkilenir ve onlar gibi tepkiler verir. Engelli olmayan birey engelli bir kardeşi olduğu için başlangıçta sosyal ve duygusal olarak zor bir süreçten geçer ve kızgınlık, düşmanlık, kıskançlık, suçluluk, kaygı, korku, utanç, sıkıntı ve reddetme gibi olumsuz duygular yaşar. Engelli olmayan bireyin bu süreci sağlıklı bir şekilde atlatmasını ve engelli kardeşi ile birlikte yaşamayı öğrenmesini etkileyen birçok faktör mevcuttur. Bunlar; anne babanın engelli kardeşe yönelik kabul etme tutumunun olup olmaması, aile yapısı, iki kardeş arasındaki yaş farkı, engelli kardeşin cinsiyeti ve engelli kardeşin engelinin türü ve şiddeti gibi etmenlerdir (Aksoy ve Yıldırım, 2008).

Engelli kardeşin engeli olmayan kardeş üzerindeki etkileri ile ilgili yapılan araştırmalarda birbiri ile çelişkili sonuçlara rastlanmaktadır. Bir grup araştırma sonucu engelli kardeşi olan bireylerin bu durumdan olumsuz olarak etkilendikleri ve psikolojik olarak kötü sonuçlarla karşılaştıklarını bulgularken, bazı araştırmalarda ise engelli kardeşi olan bireylerin bu durumdan olumsuz etkilenmediklerini, aksine kendi yaşıtlarına göre birçok farklı beceriye sahip oldukları bulgulanmıştır (Tsamparli, Tsibidaki, Rousos, 2011).

Bu çelişkiye neden olan anne babanın engelli kardeşe yönelik kabul etme tutumunun olup olmaması, aile yapısı, iki kardeş arasındaki yaş farkı, engelli kardeşin cinsiyeti ve engelli kardeşin engelinin türü ve şiddeti gibi etmenlerin yanı sıra ebeveynlerin engelli çocukları ile ilgilenirken göstermiş oldukları tutumların etkili olduğu görülmüştür. Özellikle engelli çocuk ile ilgilenirken yetkin ve yeterli olan, eğitimi konusunda destekleyici olan ebeveynler, engeli olmayan çocuğun, engeli olan kardeşine yönelik tutumunu etkilediği gözlemlenmiştir. Bu şekilde bir ebeveyne sahip olan engeli olmayan bireylerin, engelli kardeşine yardım etme, eğitimine destek olma, engelli kardeşine birtakım becerileri öğretme ve onunla bakımı konusunda ilgilenme gibi konularda olumlu tutumlara sahip oldukları görülmüştür (Wai-Ping Li-Tsang, Kwai-Sang Yau, and Kong Yuen, 2001).

Connors ve Stalker'e (2003) göre ebeveynlerin yaşadığı stres, normal kardeşler için önemli bir etkidir. Engelli çocuğun annesi stresi aşırı derecede yaşıyorsa, engelli çocuğun

varlığı evlilik ilişkisini olumsuz yöne etkiliyorsa normal gelişim gösteren kardeşler davranış problemleri açısından yüksek risk altında bulunmaktadırlar. Böylelikle engelli çocuk yalnızca evliliğin düzenini sarsmak ve ebeveynlerine stres yaşatmak ile kalmayıp normal gelişim gösteren çocukların kişilik ve ruhsal huzurunu da büyük ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle normal çocukların sergilediği problemlerin kaynağı; engelli kardeşten etkilenme yerine ebeveynlerinin engelli çocuğa yönelik tutumları olabilmektedir.

Greenberg ve arkadaşları (1999) yaptıkları çalışmada normal gelişim gösteren kardeşlerin engelli kardeşinden daha büyük olurlarsa çocuğa bakım sorunlarının nedeni ile kardeşler arasında çatışmanın sık yaşandığı görülmektedir. Ayrıca normal gelişim gösteren çocukların cinsiyetinin bu çocukların engelli kardeşleri ile davranış biçimlerinde etkili olduğunu saptamışlardır. Bu çalışmaya göre kız çocukların erkeklere kıyasla engelli kardeşlerini daha kolay kabullenip ve onlara her konuda destek olmaya çalıştıkları belirlenmiştir. Engelli kardeşinden büyük kız kardeşlerin ev işleri ve engelli çocuğun bakımıyla ilgili olarak erkek kardeşlerden daha fazla sorumluluk üstlendikleri belirlenmiştir.

Engelli kardeşin engelinin türü de kardeşler arasındaki ilişkinin niteliğini etkilemektedir. Kaminsky ve Dewey (2001) engelli kardeşi olmayan, engelli kardeşi down sendromlu olan ve engelli kardeşi otistik olan bireylerin kardeşleri ile olan ilişkilerini araştırmışlar ve sıkı samimiyet, olumlu sosyal davranışlar ve kardeşi ihtiyaçlarına ilgili olma davranışları açısından down sendromlu kardeşi olan ve engelli kardeşi olmayan bireylerin otistik kardeşi olan bireylere göre daha olumlu ilişkileri olduğunu bulgulamışlardır.

Yukarıda açıklanan nedenlerden ötürü; engelli kardeşi olan bireyler ile engelli kardeşleri arasındaki ilişki etkilenmektedir. Engelli kardeşi olan bireylerin engelli kardeşleri nedeniyle yaşadıkları psikolojik ve sosyal problemler de birçok faktörden etkilenmektedir. Bu faktörler;

- Ailenin özellikleri: Ailenin büyüklüğü, sosyo-ekonomik düzey, dinsel özellikleri, ebeveynin tutum ve beklentileri, ebeveynlerin karakter özellikleri.
- Çevresel etkenler: Sağlıklı kardeşin ev dışındaki çevresi.
- Normal kardeşin özellikleri: Cinsiyet, yaş, doğum sırası.
- Engelli kardeşin özellikleri: Yaş, engelin türü, engelin derecesi gibi faktörler (Apalaçi, 1996).

Bu faktörlerin engelli kardeşi olan bireylerin yaşamlarını olumsuz etkilememesi için yaşadıkları sıkıntıların ve kardeş ilişkilerindeki olumsuzlukların tespit edilmesinin önemli olduğu görülmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı engelli kardeşe sahip olan 18-30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumlarının bazı değişkenler ile olan ilişkisinin incelenmesidir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Aile için ebeveyn çocuk etkileşimi çok önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle bir aile içinde engelli çocuğun varlığının etkileri ile ilgili yapılan çalışmalar başlangıçta daha çok anne ve babaların yaşadıkları duygular üzerine yapılmıştır (Baker, 2003). Engelli çocuğu olan aile araştırmalarında engelli olmayan kardeşlerin yaşadıkları duyguları araştıran çok az çalışma vardır (Orsmond ve Seltzer, 2009). Fakat kardeşler de engelli bir kardeşlerinin olması nedeniyle anne babaları gibi aynı süreçleri ve duyguları yaşamaktadırlar (Tsampanli, Tsibidaki, Rousos, 2011). Ayrıca kardeşler arası ilişkiler engelli çocuklar için anne çocuk ilişkisinden daha önemli bir yere sahiptir. Çünkü çocuklar birbirleri ile anne babalarına göre daha fazla vakit geçirmektedirler. Çocuklar, konuları müzakere etmeyi, işbirliği yapmayı ve rekabet duygusunu büyük ölçüde bu ilişki ya da ilişkiler sayesinde edinmektedir. Engelli kardeşi olan bireyler konusunda yapılan çalışmalar bulguları açısından geçmişten günümüze farklılıklar göstermektedir. 1970'li yıllarda yapılan çalışmalar engelli kardeşe sahip olmanın negatif etkilere neden olduğunu söylerken, ilerleyen yıllarda bu bulgulara, engelli kardeşe sahip olan bireylerin ebeveynlerinin engelli çocuğa olan tutumlarına göre etkilenecekleri bulguları eklenmiştir (Dodd, 2004).

Engelli kardeşi olan bireylerin, kardeşinin engelli olduğu için yaşadıkları sorunlar Lobato (1990) şu şekilde sıralamıştır;

- Engelli kardeşi olan çocuklar anne babaları ile daha az vakit geçirmektedirler.
- Engelli kardeşi olan çocukların ihtiyaçlarına daha az dikkat edilmektedir.
- Engelli kardeşi olan birey engelli kardeşi nedeniyle eve arkadaşlarını getirmekten endişe duymaktadır.
- Engelli bireyin bulunduğu evde genel stres hali hakimdir.
- Engelli çocuk nedeniyle ailenin sosyal aktiviteleri kısıtlanmaktadır.
- Engelli kardeşi olan çocuk kardeşi engelli olduğu için suçluluk duymaktadır.
- Engelli kardeşi olan çocuk engelli kardeşi nedeniyle topluluk içinde utanma duygusu hissetmektedir.
- Engelli kardeşi olan bireyler engelli kardeşlerini korumakla ve bakmakla kendilerini yükümlü hissetmektedirler.

- Engelli kardeşi olan bireyler engelli kardeşlerinin gelecekleri ile ilgili endişe duymaktadırlar.

Engelli bireylerin engelli olmayan kardeşler üzerindeki etkileri ile ilgili yapılan çalışmalar genel olarak, engelli olmayan bireylerin, engelli kardeşe sahip olmaları nedeniyle yaşadıkları stres düzeyi (Dew, Balandin ve Llewellyn, 2008), sahip oldukları sosyal beceri düzeyi (Fussel, Macias ve Saylor, 2005), engelli kardeşi kabullenme tutumları (Levy, Goldstein ve Weinstock, 2010), yaşadıkları umutsuzluk düzeyleri (Şimşek, 2009), anne baba tutumlarının bireylerin engelli kardeşlerinin tutumları üzerine etkisi (Dere, 2009) konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Evliliğe yönelik tutumlarla ilgili literatür yurt dışında yapılan çalışmalar sonucunda oluşmaktadır. Bunun yanında evliliğe yönelik tutumlara dair yurt dışında yapılan çalışmalarda da engelli kardeşi olan bireylerle ilgili çalışmalara rastlanmamıştır.

Yapılacak bu araştırma ile literatüre yeni bulguların eklenmesi beklenmektedir. Özellikle engelli kardeşi olan bireylerin evliliğe yönelik tutumlarına ilişkin bilgi kazanılması amaçlanmaktadır.

1.4. Problem Cümlesi

Bu araştırmanın problemini şu şekilde ifade edebiliriz:

Engelli kardeşe sahip olan 18- 30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumları bazı değişkenlere göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?

1.5. Alt Problemler

Araştırmanın amacına bağlı olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Engelli kardeşe sahip olan 18-30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumları cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?
2. Engelli kardeşe sahip olan 18-30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumları yaş grubuna göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?
3. Engelli kardeşe sahip olan 18-30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumları en büyük kardeş olup olmamaya göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?
4. Engelli kardeşe sahip olan 18-30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumları kardeş sayısına göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?
5. Engelli kardeşe sahip olan 18-30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumları eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?
6. Engelli kardeşe sahip olan 18-30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumları anne-babanın bir arada olup olmamasına istatistiksel olarak göre farklılaşmakta mıdır?

7. Engelli kardeşe sahip olan 18-30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumları engelli kardeşin cinsiyetine göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?
8. Engelli kardeşe sahip olan 18- 30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumları sahip olunan engelli kardeşin yetersizlik türüne göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?
9. Engelli kardeşe sahip olan 18- 30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumları sahip olunan engelli kardeşin yetersizlik derecesine göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?
10. Engelli kardeşe sahip olan 18- 30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumları aylık gelire göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?
11. Engelli kardeşe sahip olan 18- 30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumları engelli kardeşin bakımı ile ilgilenip ilgilenmemeye göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?
12. Engelli kardeşe sahip olan 18- 30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumları engelli kardeşin eğitimi ile ilgilenip ilgilenmemeye göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?
13. Engelli kardeşe sahip olan 18- 30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumları kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen kişi sayısına göre istatistiksel olarak farklılaşmakta mıdır?

1.6. Sayıtlılar

Bu araştırmanın temel aldığı bazı varsayımlar şunlardır:

1. Araştırma sırasında araştırmaya katılacak bireylerin soruları içtenlikle yanıtlayacakları varsayılmaktadır.
2. Araştırma kapsamındaki örneklem grubundan elde edilen sonuçların genellenebileceği varsayılmaktadır.

1.7. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıkları şunlardır:

1. Araştırmanın çalışma grubu, İzmir ilindeki özel eğitim okulları ve özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan engelli bireylerin 18-30 arasındaki kardeşlerinin arasından gönüllü olarak anketleri yanıtlayan bireyler ile sınırlıdır.

1.8. Konu İle İlgili Tanımlar

- 1.8.1. **Evlilik:** Evlilik; resmi, duygusal, davranışsal ve biyolojik yönleri bulunan, karşılıklı cinsel doyumun sağlanmasını, dayanışmayı, anlaşılabilmeyi, paylaşmayı içeren ve

neslin devamında da önemli bir etken olan ilişki biçimidir (Çakır, 2008). Bireylerin karşılıklı olarak, ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir ilişki biçimidir. Toplumlara göre farklılıklar gösteren, aile kurmayı ve türün devamını sağlayan bir yapıdır. İki insanın, bir araya gelerek oluşturdukları, birbirlerine ve çocuklarına karşı sorumlulukları yerine getirmeye söz verdikleri, evrensel bir kurumdur (Çelik, 2006).

1.8.2. Evliliğe Yönelik Tutum: Evliliğin işlevini ve iyi ya da kötü biçimde algılanmasını içeren, içerdiği bu yargılar ile evli olmayan bireyleri evliliğe götüren ya da evlilikten uzaklaştıran; evli olan bireylere ise evliliğin hayata renk kattığını ya da pişmanlık olduğunu hissettiren düşünce kalıplarıdır (Ertuğrul, 2008).

1.8.3. Engelli Birey: Çeşitli nedenlerle bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren bireyleri ifade eder (Özürlülerle İlgili Mevzuat, Madde:3-a).

1.8.4. Engelli Kardeşe Sahip Olmak: Engelli çocuğun kardeşleri aile sisteminin önemli unsurlarıdır. Kardeşler arasındaki ilişki karşılıklıdır. Normal kardeş engelli kardeşini etkilediği gibi, normal kardeşler de engelli kardeşlerinden etkilenirler. Engelli çocuk ve kardeşleri üzerinde yapılmış birçok araştırmada engelli bireyin kardeşlerinin hem olumlu hem de olumsuz etkilendiği belirlenmiştir (Girli, 1995).

1.9. Kısaltmalar

?: yüzde

ss: standart sapma

N: Kişi Sayısı

p: Anlamlılık Düzeyi

BÖLÜM 2

İLGİLİ YAYIN ve ARAŞTIRMALAR

Evlilik ilişkisi, birçok açıdan kültürler arasında farklılıklar göstermekle birlikte, kişilerarası ilişkiler içinde çok önemli bir yere sahip olmasından dolayı uzun zamandır birçok farklı disiplinden araştırmacının ilgisini çeken bir konu olmuştur. Bu alandaki çalışmalar 1930’lu yıllarda başlamış ve evlilik ilişkisinin doğasını anlamak üzere pek çok çalışma yürütülmüştür (Açık, 2008).

2.1. Evlilik ve Evliliğe Yönelik Tutumlarla İlgili Kuramsal Yaklaşımlar

Literatüre bakıldığında evlilik ile ilgili çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır. Bununla birlikte evlilik konusunda yapılan araştırmaların büyük bir bölümünü evlilik uyumu evlilik doyumu, aile işlevleri gibi konular oluşturmaktadır. Evli olmayan bireylerin evliliğe yönelik tutumlarının incelendiği araştırmalar ise oldukça az sayıdadır.

1930’lu yıllarda başlayan evlilik araştırmalarının ardından, ilerleyen yıllarda azalan evlenme oranları, bireylerin evlenmeye ve aileye yönelik tutumlarının incelenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Aile yapısındaki değişiklikler nedeniyle evliliğin endişe veren bir kavram olduğu düşünülmeye başlanmıştır (Martin, 2003).

Özellikle son yıllarda evliliklerin geçmiş yıllara göre uzun sürmediği gözlemlenmeye başlanmıştır (Cherlin, 2004). Buna paralel olarak evlilik öncesi cinsellik, nikahsız birlikte yaşama, evlilik dışı çocuk sahibi olma ve boşanma gibi davranışların son yıllarda hızlı bir artış gösterdiği bulunmuştur (Thornton ve Young-DeMarco, 2001).

Evlilik araştırmalarında ortaya çıkan; evli bireylerin yalnız yaşayan bireylere göre daha mutlu ve sağlıklı oldukları (Horwitz ve White, 1998), tek ebeveyn ile yaşayan çocukların anne ve babası ile birlikte yaşayan çocuklara göre okulu bırakma oranlarının daha yüksek olduğu (Hetherington, 1996) gibi bulguların, bireylerin evliliğe yönelik olan olumsuz tutumlarını değiştirmediği gözlemlenmiştir (Martin ve diğerleri, 2003). Bu bulgulara rağmen evliliğe yönelik olumsuz tutumların gelişmeye devam etmesi, araştırmacıları, ebeveynlerin evlilik kalitelerinin çocukların evliliğe yönelik tutumları üzerindeki etkisini araştırmaya yönelttiği görülmüştür (VanLaningham, Johnson ve Amato 2001).

Evliliğe yönelik olarak gelişen olumsuz tutumlar nedeniyle evlilik uyumu, çatışma ve etkileşim kavramları araştırılmaya başlanmıştır. Evlilik uyumunun çocuk davranışı üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkisi bulunmaktadır. Sosyal öğrenme teorisi, çocukların uyumsuz davranış örneklerini gözlem yoluyla ve ilk olarak aile içinde öğrendiğini

belirtmektedir. Evliliklerindeki uyumsuzluk nedeniyle ebeveynlerin olumsuz davranış örnekleri sergilemeleri kaçınılmaz hale gelebilir. Bu nedenle ebeveynlerin psikolojik problemleri de artabilir. Bu durum ise ebeveynin çocuklarıyla olan iletişimini olumsuz etkileyerek çocukların problem davranış geliştirmelerine ve olumsuz davranışları model almalarına neden olabilir (Hernderson, 2003).

Evlilik, ebeveyn çocuk ilişkisindeki etkin rolü açısından önemli görülmektedir. Evlilikteki uyumun niteliği ailenin yaşam kalitesini ortaya koyar. Ebeveynlerin birbirleriyle olan olumsuz ilişkileri bireyleri birçok farklı olumsuz davranışlara sürükleyebilmektedir. Evlilik uyumunun bozulması durumunda hem eşler hem de çocuklar travma yaşayabilmektedir (Fidanoğlu, 2007). Eşler arası uyumun bulunmaması ebeveynlerin anne ve babalık rollerini de olumsuz etkilemektedir. Eşler arası çatışma nedeniyle ebeveynin çocuklar üzerindeki disiplini azalmakta, davranışları tutarsızlaşmakta ya da ebeveynler çocuklarından uzaklaşmaktadırlar. Söz konusu durum çocukta uyum problemlerine neden olmaktadır. Eşler arası uyumun azaldığı durumlarda bazen de ebeveynler çocuklar üzerinde psikolojik ve duygusal kontrolü arttırdıkları için çocuklarda kaygı ve içe yönelim gibi problem davranışlar meydana gelebilmektedir. Çocuklardaki uyum problemlerinin önlenmesi için hem ebeveynlerin çocukla etkileşimi hem de birbiriyle etkileşimlerinin niteliğinin artırılması önem taşımaktadır (Zubrick, 2009).

2.1.1. Evlilik ve Evliliğe Yönelik Tutumlar İle İlgili Yapılan Yayın ve Araştırmalar

Evliliğe yönelik tutumların araştırıldığı çalışmalarda bulgulara bakıldığında genel olarak karşımıza çıkan sonuçlar, “anne ve babalarının evliliklerinin uyumsuzluğunu algılayan ve aile içindeki stres ve gerginlik oluşturan etmenlere karşı ailenin başa çıkma becerilerinin yeterli olmadığını algılayan çocukların evliliğe yönelik tutumlarının olumsuz olduğu” şeklindedir (Cunningham ve Thornton, 2006).

2.1.1.1. Yurt İçinde Yapılan Yayın ve Araştırmalar

Demir ve Fışıloğlu (1999)’nun yalnızlık ile evlilik uyumu arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla 58 çiftle yaptıkları araştırmada; önceden tanışmışlığın evlilik uyumu açısından olumlu etkisi olduğu saptanmıştır. Katılımcılardan her iki eş grubunda da evlilik uyumu ile yalnızlık arasında önemli düzeyde negatif bir ilişki bulunduğu, evliliğini kendi seçimi ile gerçekleştirenlerin evlilik uyumunun daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Bacanlı (2001)’nın 220 üniversite öğrencisi arasında yaptığı araştırmada, eş seçiminde erkeklerin “iyi yemek yapma, bekaret, yuva arzusu, görünüş güzelliği ve dini inanç benzerliği konularını kadınlardan anlamlı düzeyde daha çok önemsendiği” ortaya çıkmıştır. Ayrıca

erkeklerin fiziki çekiciliğe, kadınların ise zeki olma özelliğine daha çok önem verdikleri saptanmıştır.

Ekşi'nin (2005), "evliliğe hazırlık aşamasındaki karı-koca adaylarının evlilik ve anne-baba olma üzerine düşünceleri" konulu çalışmasında evlenmek üzere olan bireylerin evlilik ve anne baba olmaya yönelik düşünceleri araştırılmıştır. Çalışmaya katılan bireylerin %81'inin evliliği "eş, arkadaş ve dost edinme" olarak tanımladıkları görülmüştür.

Yıldırım'ın (2007), "üniversite öğrencilerinin eş seçme kriterleri" konulu çalışmasında katılımcılara eşlerinde bulunmasını en çok arzu ettikleri 20 özellik sorulmuştur. Özelliklerin önem sıralamasında kadınların ve erkeklerin birbirlerine yakın cevaplar verdiği görülmüş ve eşlerinin güvenilir, dürüst, kişilikli, sadakatli, sözünü tutan ve kültürlü olmasını yüksek oranda istedikleri saptanmıştır. Ancak bu özellikler konusunda kadınların erkeklere göre anlamlı düzeyde daha seçici ve dikkatli davrandıkları bildirilmiştir.

Ondaş'ın (2007) yapmış olduğu çalışmada, ülkemizdeki üniversite öğrencilerinin evlilik ve eş seçimine yönelik tutumları incelenmiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin evlilikle ilgili verilen yargılara verdikleri cevaplar incelendiğinde;

- Evlilik hayatı sevilen biriyle paylaşmak için yapılmalıdır,
- Evlilikte mutluluk eşlerin birbirlerine bağlılıklarıyla devam eder,
- Çocukların sağlıklı kimlik kazanması için evlilik gereklidir,
- Sağlıklı evliliklerde yıllar geçtikçe eşler birbirleriyle bütünleşir,

yargılarına öğrencilerin cinsiyete ve sınıflara göre yüksek oranda katıldıkları bulgulanmıştır. "Evlilik hayatı sevilen biriyle paylaşmak için yapılmalıdır" görüşüne 4.sınıf öğrencilerinin 1.sınıf öğrencilerine göre daha fazla oranda katıldıkları, "evlilikte mutluluk eşlerin birbirlerine bağlılıklarıyla devam eder" yargısına ise kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla oranda katıldıkları saptanmıştır. Ayrıca, evlilik "neslin devamını sağlar, cinselliğin daha rahat yaşanmasını sağlar ve daha düzenli bir hayat sağlar" yargılarına katılımcıların büyük çoğunluğu yüksek oranda katıldıkları görülmüştür. Bunun yanında, "evlilik, neslin devamını, cinselliğin daha rahat yaşanmasını ve daha düzenli bir hayat sağlar" yargılarına cevap veren 1.sınıf ve 4.sınıf öğrencileri arasında ve kız-erkek öğrenciler arasında anlamlı farklılığın olmadığı; katılımcıların, "evlilik, saygıyı azaltır, sevgiyi azaltır ve anne, baba ve kardeşlerden uzaklaştırır" yargılarına katılmadıkları, "evlilik öncesi flört dönemi olmalı" görüşüne yüksek oranda katıldıkları görülmüştür. Fakat katılımcıların, "evlilik öncesi cinsel birliktelik olmalı" yargısına yüksek oranda katılmadıkları saptanmıştır.

2.1.1.2. Yurt Dışında Yapılan Yayın ve Araştırmalar

Kozuch ve Cooney (1995) tarafından araştırmada anne ve babası boşanmış ve ebeveynlerden birinin yanında yaşayan ve ebeveynleri arasında çatışma olduğunu algılayan çocukların evliliğe yönelik tutumları incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre, anne ve babası boşanmış, ebeveynlerden birinin yanında yaşayan ve ebeveynleri arasında çatışma olduğunu algılayan çocukların evliliğe yönelik tutumlarının olumsuz olduğu gözlemlenmiştir. Çocukların evlilik yerine birlikte yaşama kavramına daha olumlu yaklaştıkları bulgulanmıştır.

Cunningham ve Thornton (2006) tarafından yapılan araştırmada, anne babanın evliliklerinin kalitesinin ve aile içi sorunların, çocukların evliliğe yönelik tutumları, evlilik öncesi cinsellik ve evlenmeden birlikte yaşamaya karşı tutumları üzerine etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, anne babanın evlilik kalitesinin düşük olduğunu algılayan çocukların evlilik öncesi cinselliğe ve evlenmeden birlikte yaşamaya yönelik tutumlarının, anne babalarının evlilik kalitelerinin düşük olmadığını belirten çocuklara göre anlamlı düzeyde daha olumlu olduğu bulgulanmıştır.

2.2. Engelli Birey

Bir toplumda herhangi bir güçlüğü, ya da yetersizliği olan bireylerin nasıl tanımlandığı, ya da adlandırıldığı, o toplumun çoğunluğunun kendinden farklı bireylere bakış açısını yansıtmaya yönünden önem taşımaktadır. Özellikle görünüş, bedensel ve zihinsel işlevler bakımından toplumu oluşturan ve diğer bireylerden farklı özellikler taşıyan bireylere bu durumlarını yansıtan farklı tanımlamalar yapılmaktadır (Önder, 2009).

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde, özel gereksinimi olan çocuklar, "özel eğitim gerektiren birey" terimi ile açıklanmıştır. Özel eğitim gerektiren birey, "çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyde anlamlı farklılık gösteren kişi" olarak tanımlanmaktadır (Çakmak, 2006).

Engellilik kavramı içine birden çok tanı grubu girmektedir. Bu araştırmaya dahil edilen bireylerin engelli kardeşlerin tanıları, zihinsel yetersizlik ve yaygın gelişimsel bozukluk şeklindedir.

2.2.1. Zihinsel Yetersizlik

Zihinsel yetersizliği olan birey; zihinsel işlevler bakımından ortalamanın iki standart sapma altında farklılık gösteren, buna bağlı olarak kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri ya da sınırlılıkları olan, bu özellikleri 18 yaşından önceki gelişim döneminde ortaya çıkan ve özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan bireydir.

Zihinsel yetersizliği olan bireyler yetersizliklerinin düzeyine göre hafif, orta, ağır ve çok ağır şeklinde sınıflandırılmaktadır. Zihinsel yetersizliğin tanınmasında zeka testleri kullanılmaktadır. Zihinsel yetersizliği olan bireylerin zeka testlerinden aldıkları puanlara göre yetersizlik dereceleri belirlenmektedir (Ataman, 2009).

2.2.1.1. Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Birey

Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde hafif düzeydeki yetersizliği nedeniyle özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine sınırlı düzeyde ihtiyaç duyan birey olarak tanımlanmaktadır.

2.2.1.2. Orta Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Birey

Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerindeki sınırlılık nedeniyle temel akademik, günlük yaşam ve iş becerilerinin kazanılmasında özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine yoğun şekilde ihtiyaç duyan birey olarak tanımlanmaktadır.

2.2.1.3. Ağır Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Birey

Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerindeki eksiklikleri nedeniyle öz bakım becerilerinin öğretimi de dâhil olmak üzere yaşam boyu süren, yaşamın her alanında tutarlı ve yoğun özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey olarak tanımlanmaktadır.

2.2.1.4. Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylerin Özellikleri

Dikkat: Zihinsel yetersizliği olan bireylerde dikkat sorunları yaygın olarak görülmektedir. Bireylerin öğrenme sorunlarının büyük bölümü dikkat problemlerinden kaynaklanmaktadır. Zihinsel engelli bireylerin dikkatleri genel olarak dağınık ve kısa sürelidir.

Bellek: Zihinsel yetersizliği olan bireylerin çoğu hatırlama konusunda güçlükler çeker. Görsel ve işitsel hafızaları zayıftır. Bellekle ilgili yaşadıkları en temel sorun öğrendikleri bilgileri kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe aktarmada yaşadıkları sorunlardır. Genelleme yapmakta zorlanırlar, kazandıkları bilgileri ilişkilere göre gruplamada güçlük çekebilirler. Zihinsel yetersizliği olan bireylerin yaşlılarıyla karşılaştırıldığında kendilerini düzenleme (tekrarlama, gruplandırma, ilişkilendirme) stratejilerini daha az sıklıkta kullandıkları görülmektedir.

Öğrenme: Zihinsel yetersizliği olan bireyler akranları gibi öğrenebilir ve öğrenmeye devam ederler. Bu bireylerin akranlarından temel farkları öğrenmenin hızındadır; öğrenme hızları daha yavaştır.

Dil Gelişimi: Zihinsel yetersizliği olan bireyler dil ve konuşmayı zihinsel yetersizliği olmayan bireylerin geçtiği basamaklardan geçerek edinirler. Ancak bu basamaklardan geçiş

hızları daha yavaştır. Dil ve konuşma gelişimindeki sorunlar ile kendini düzenleme (tekrarlama, gruplandırma, ilişkilendirme) problemleri arasında yakın bir ilişki vardır. Çünkü birçok kendini düzenleme stratejisi dile dayalıdır.

Akademik Başarı: Zihinsel yetersizliği olan bireylerin başarısızlıkları daha çok okuma-yazmada, okuduğunu anlamada, temel aritmetik becerileri kazanmada ortaya çıkmaktadır. Bu bireyler soyut kavramları öğrenmede somut kavramlara göre daha fazla zorluk yaşarlar.

Sosyal Gelişim: Zihinsel yetersizlik gösteren bireylerde çeşitli sosyal problemlere rastlanmaktadır. Sosyal ilişkilerinde kendilerini gruba kabul ettirecek becerileri azdır. Arkadaşlık etmede sıklıkla problem yaşarlar. Benlik kavramları genellikle zayıftır.

Psiko-motor gelişim: Zihinsel yetersizliği olan bireylerin genel olarak fiziksel gelişimleri-boy, kilo- yaşlarının fiziksel gelişimi ile tutarlılık göstermektedir.

Zihinsel yetersizliği olan bireyin, sahip olduğu yetersizliğin derecesi arttıkça yukarıda belirtilen alanlarda yaşadığı güçlüklerin derecesi de artmaktadır (Zihinsel Engelliler Destek Eğitim Programı, 2008).

2.2.2. Yaygın Gelişimsel Bozukluklar

Yaygın gelişimsel bozukluklar, toplumsal etkileşimde ve iletişimde nitel bozulma ile davranış, ilgi ve etkinliklerde sınırlı, basmakalıp ve yineleyici örüntü özelliklerini içeren, bunun yanı sıra, toplumsal etkileşim, toplumsal iletişimde kullanılan dil ya da sembolik/imgesel oyun becerilerinin en az birinde üç yaşından önce gecikmelerin ya da olağandışı bir işlevselliğin ortaya çıktığı bozukluklar olan tanımlanmaktadır. Yaygın gelişimsel bozukluk sınıflandırılması içerisinde; otistik bozukluk, rett bozukluğu, çocukluğun tümleşik olmayan (dezintegratif) bozukluğu, Asperger bozukluğu, başka türlü adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluk yer almaktadır (Elicin ve Diken, 2011).

2.2.2.1. Otistik Bozukluk

Otizm üç yaşından önce başlayan ve ömür boyu süren, sosyal etkileşime ve iletişime zarar veren, sınırlı ve tekrarlanan davranışlara yol açan beynin gelişimini engelleyen bir rahatsızlıktır.

Otizm beynin birçok kısmını etkiler ama bu etkinin nasıl geliştiği çok iyi anlaşılamamıştır. Ebeveynler genellikle çocuklarının yaşamının ilk iki yılında belirtileri fark ederler. Erken davranışsal ya da kavrayışsal müdahaleler çocukların kendine bakabilme yetisi ile sosyal ve gelişimsel yetiler kazanmasına yardımcı olabilir. Otizmin tedavisi yoktur. Otistik çocukların çok azı erişkin olduktan sonra bağımsız yaşayabilmektedir.

Otizm; sessiz kalma, zekâ özürü olma, durmadan el çırpma ya da sallanma gibi ciddi bozukluklar gösteren bireylerden, etkin ama belirgin olarak sıra dışı sosyal yaklaşımlar gösteren, çok dar ilgi odakları olan ve laf ebesi, bilgiçlik taslayan iletişimi olan daha az bozukluk gösteren bireylere kadar çok geniş bir spektrumda kendini gösterir.

2.2.2.2. Rett Bozukluğu

Büyük çoğunlukla kız çocuklarında görülen, doğumdan 5-48 aylar arasında baş büyümesinde yavaşlama ile kendini belli eden, ileri derecede dil, yürüme ve koordinasyon sorunları ile karakterize olan bir yaygın gelişimsel bozukluk türüdür.

2.2.2.3. Çocukluğun Tümüleşik Olmayan Bozukluğu

Çocukluğun dezintegratif bozukluğu, üç yaşından sonra çocukların dil, sosyal işlev, ve motor becerilerinin gelişiminde gecikmeler olarak görülen ve ender rastlanan bir durumdur. Araştırmacılar bu durumun nelerden kaynaklandığını henüz bulamamıştır. Çocukluğun dezintegratif bozukluğu, otizm ile bazı benzerlikler gösterir ancak becerilerde gerileme görülmeden önce oldukça normal bir gelişme gözlemlenmektedir. Hastalık belirgin olmaya başladığında birçok çocuğun gelişimi biraz geride kalmıştır ancak küçük çocuklarda bu gerilik her zaman belirgin değildir.

2.2.2.4. Asperger Bozukluğu

Asperger bozukluğu, sosyal etkileşimde zorluklar ve sınırlı, stereotipik ilgi ve etkinliklerle tanımlanan yaygın gelişimsel bozukluklardan biridir. Asperger bozukluğu diğer yaygın gelişimsel bozukluklardan dil ve bilişsel gelişimde genel bir gecikme olmamasıyla ayrılır. Her ne kadar standart tanı ölçütleri arasında belirtilmemişse de motor sakarlık ve atipik dil kullanımına sıklıkla rastlanır.

2.2.2.5. Başka Türü Adlandırılmayan Yaygın Gelişimsel Bozukluk

Başka türlü adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluk, belirtileri yaygın gelişimsel bozukluk belirtileri ile açıklanabilen ancak diğer bozukluklardan biri altında sınıflandırılmayan bozukluklar için kullanılan bir tanıdır. Genellikle otizmden daha az şiddetlidir ve otizm ile benzer belirtilere sahiptir. Bu belirtilerin bazıları bulunurken bazıları gözlemlenmemektedir (http://tr.wikipedia.org/wiki/Yaygin_gelisimsel_bozukluklar).

2.3. Aile ve Aile İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar

Toplumun temellerini oluşturan aile kavramını açıklamaya yönelik birçok tanım bulunmaktadır. En kapsamlı şekilde ele alınmış tanımlamalardan biriyle aile; aralarında evlilik, kan ve çocuk bağları olan, aynı çatı altında yaşayan, kendilerine özgü benzer tutum, inanç ve

değerleri bulunan, toplumsal rolleriyle iletişim ve etkileşim içerisindeki insanlardan meydana gelen en küçük toplumsal kurumdur (Şardağ, 2010).

Aileyi bir sistemler bütünü olarak ele alan genel yaklaşımlara bakıldığında karı-koca arasındaki sistemin aile kurumunun temelinde yer aldığı görülmektedir (Erdoğan, 2007). Cutler ve Radford (1999), “aralarında iyi bir ilişki bulunan, çocuklarının geleceğini, güvenliğini düşünen ve “geleceğe iyimser bakan bir evlilik sisteminin sağlıklı bir aile yapısını temsil ettiğini” belirtmektedirler ve birbirlerine karşı sorumluluk duygusu taşıyan, birbirlerini sosyal açıdan destekleyen, birlikte isteyerek zaman geçiren, üyeler arasında açık bir iletişim olan, kriz durumunda birbirine kenetlenen bireylerin oluşturduğu sistemi” evlilik olarak nitelendirmektedirler.

Minuchin, aileyi sosyal bir sistem olarak tanımlar. Bu sosyal sistem içindeki her birey kendi içinde bir sistem olarak tanımlanırken; aynı zamanda aileyi oluşturan bireylerin ikili-üçlü ya da daha çoklu şekilde oluşturdukları sistemler bulunmaktadır. Evliliğin başında sadece eş alt sistemi mevcut iken, ilk çocuğun dünyaya gelmesi ile anne-çocuk, baba-çocuk, anne-baba alt sistemleri gibi alt sistemler oluşur. Minuchin her bir alt sistemin kurallarının ve sınırlarının olduğundan bahsetmektedir. Sağlıklı aile işlevlerinin yerine getirilebilmesi için bu alt sistemlerin bir bütünlük içinde hareket etmesinin hayati öneminin olduğu vurgulanmıştır (Nazlı, 2001).

Aile Sistem Teorisi ailenin, içerisindeki bireylerin hem birbirlerine hem de aile içi kurallara saygı içerisinde olması gereken bir sistem olduğunu belirtmektedir. Bu sistem içerisinde alt sistemleri oluşturan üç ilişkinin niteliği önem taşımaktadır. Söz konusu ilişkiler; ebeveynin birbiriyle olan ilişkisi, ebeveyn çocuk ilişkisi ve kardeşlerin birbiriyle olan ilişkileridir. Alt sistemlerden birisindeki duyguların ve davranışların niteliği diğer alt sistemleri de etkilemektedir. Ebeveyn alt sistemindeki ilişkilerin olumlu ya da olumsuzluğu, evlilik uyumunun niteliği, ebeveynin çocukla iletişimini de aynı yönde etkileyebilmektedir (Hakvoort ve diğerleri, 2010).

Duvall, aile yaşamına dair sekiz farklı dönemin bulunduğunu vurgulamaktadır. Duvall bu dönemlerin ilkinin evliliğin oluşturduğunu belirtmiş ve daha sonra ailenin kurulmasının akabinde çeşitli gelişim dönemleri tanımlamıştır. Bu dönemlerin ilkinin ise evli çiftin çocuk sahibi olmadan önceki karşılıklı ilişkileri, etkileşimleri ve uyumları meydana getirmektedir. Bu dönemin çatışmasız geçilmesi ise diğer dönemlerin sağlıklı şekilde başlaması için önemlidir. Diğer 4 dönem ise ilk çocuğun doğumu ile başlayıp evden ayrılıncaya kadar geçen evrelerdir. Bu dönemde, çocukla birlikte yaşamaya uyum, çocuğun gelişimine uyum, çocuğa güven sağlama, çocuğa ilgi gösterme ve çocuğun ihtiyaçlarını sağlama, okul çağındaki çocuğa

ve çocuğun okul arkadaşlarının ailelerine uyum sağlama ve ergenlik döneminde ise sorumluluk- özgürlük dengesini kurma gibi aşamalar yer almaktadır (Özgüven, 2000).

Çoğu insan için aile çevresi bireyin yaşamında tek başına en önemli etkiyi oluşturmaktadır. Aile çoğu çocuk için yalnızca birincil kaynak değildir, çocuklar aynı zamanda aile yoluyla çevrelerindeki sosyal dünyayı öğrenirler. Ailenin çocuk üzerindeki etkileri yaşam boyu sürmektedir, hatta bazen kuşaklar boyunca taşınabilmektedir (Eripek, 2005).

Aile içinde anne, baba ve çocuk arasındaki ilişkinin özünü oluşturan çocuk yetiştirme tutumları özellikle yaşamın ilk yıllarından itibaren çocukların kendine özgü tutum ve davranışlar geliştirmesinde biçimlendirici bir etkiye sahip olmaktadır. Çocuk, yaşamının büyük bir bölümünü aile ortamında geçirmektedir. Uyumlu ve özgür bir aile ortamı içinde, tutarlı ve sağlıklı ilişkilerle yetişen çocuklar ileride kendine güvenen, sorumluluk duygusu ve öz denetimi gelişmiş, benlik saygısı yüksek bireyler olurken, aileleri ile olumsuz ilişkiler kuran çocuklar ise suskun, pasif, içe kapanık, güvensiz ya da saldırgan olabilmektedir. Diğer bir deyişle anne-babanın tutum ve davranışları, çocukların duygusal, sosyal ve kişilik gelişimini doğrudan doğruya etkilemektedir. Bu sebeple anne babanın çocuk yetiştirmeye yönelik olumlu ya da olumsuz tutumları, çocuğun gelişimi açısından oldukça önemlidir (Akyıldız, 2005).

2.4. Engelli Çocuk Aileleri İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar

Bir insanın çocuk sahibi olması kuşkusuz hayatta yaşayabileceği en güzel duygulardan ve mükemmel olaylardan birisidir. Aile, çocuğun gelişmesi, bilgilenmesi ve toplumda çeşitli rol ve sorumluluklar üstlenmesinden birinci derecede sorumludur. Ancak çocuğun normalden farklı doğması veya ileriki yıllarda akranlarından farklılaşması bu güzel duyguların, yerini olumsuz duygulara bırakmasına sebep olmaktadır (Eripek, 1996).

Normal özelliklere sahip bir çocuk beklerken ve gelecekle ilgili bütün umut, beklenti ve planlarını da bunun üzerine kurarken farklı özelliklere ve bu nedenle de özel eğitime ihtiyacı olan bir çocuğun doğması ile aile düzeninde köklü bir değişiklik meydana gelir. Ailedeki bu değişiklikler, yani eve yeni bir çocuğun gelmesinin yarattığı sevinç, bu çocuğun özel eğitime gereksinimi olduğunun öğrenilmesi ile yerini yoğun bir duygusal karışıklığa bırakır (Şimşek, 2007).

Hamilelik süresince anne-babalar, özellikle de anneler, doğacak çocuğun nasıl olacağı konusunda hayaller kurar ve geleceğe ilişkin planlar yaparlar. Ancak engelli bir çocuğun doğumuyla tüm hayaller yıkılmakta ve aile çok karmaşık bir ruhsal durum içerisine

girmektedir. Bir çocuğun engelli olduğunun anlaşılması birçok aile için beklenmeyen bir şoktur. Kısacası engelli bir çocuğun doğumu tüm aile bireylerinin yaşamlarını, duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyen bir durumdur (Aral ve Gürsoy, 2007).

Aile yaşamında engelli çocuk sahibi olmanın etkilerini ve ailenin duruma ilişkin tepkilerini açıklayan çeşitli modeller vardır. Aşama Modeli, Sürekli Üzüntü Modeli, Kişisel Yapılanma Modeli ve Çaresizlik, Güçsüzlük, Anlamsızlık Modeli bu modeller arasında en çok bilinen ve kabul gören dört model olarak karşımıza çıkmaktadır (Akt. Şardağ, 2010).

Aşama modelinde ailelerin çeşitli aşamalardan geçerek engelli bir çocuğa sahip olma durumunu kabullendiği ve uyum aşamasına ulaştığı varsayılmaktadır. Bu modele göre yetersizliği olan bir çocuğu olduğunu öğrenen aile üyeleri ilk olarak bir şok yaşamakta ve karmaşık duygular içerisine girmektedir. Bir sonraki aşama tepkisel aşamadır ve yas, aşırı üzüntü, hayal kırıklığı, kaygı, suçluluk, reddetme gibi duygular ile savunma mekanizmalarının yoğun olarak yaşandığı belirtilmiştir. Son aşamada da aileler neler yapabileceklerini sorguladıkları, bilgi ve becerilerini geliştirmeye yöneldikleri, geleceğe ilişkin yeni planlar yaptıkları alışma ve uyum aşamasına geçmektedirler.

Sürekli üzüntü modelinde ise ailelerin, toplum ve aile çevresi tarafından gösterilen tepki ve tutumlar, çocuğun akranları ile kıyaslanması, engelli çocuk nedeni ile aile içinde yaşanan çatışmalar nedeniyle sürekli olarak bir kaygı ve üzüntü içerisinde oldukları vurgulanmaktadır. Ancak sürekli üzüntü modeli, bu üzüntü ve kaygı halinin engelli bireyin kabulü ve engelli bireye uyum sağlama durumlarına mani olmadığını, bu duyguların sürekli olarak yaşanmasının doğal olduğunu ileri sürmektedir.

Kişisel yapılanma modeli anne babaların duruma ilişkin tepkilerini ve uyum sağlama aşamalarını daha çok bilişsel bir bakış açısı ile ele almaktadır. Buna göre anne babaların verdikleri farklı tepkiler, algılama ve yorumlamadaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Anne babalar kendileri ve çocukları ile ilgili geçmiş deneyimlerine ve beklentilerine bağlı olarak geleceğe ilişkin planlar yapar ve bilişsel yapılar kurarlar. Yetersizliği olan bir çocuğun aileye katılımı ile bu bilişsel yapılar çeliştiğinde aile yoğun bir kaygı yaşar. Ancak bu dönemin ardından aile yeniden yapılanma sürecine girer ve aile üyeleri yeni yapılarıyla uyum sürecini yaşarlar.

Çaresizlik, Güçsüzlük, Anlamsızlık Modeli ise anne babaların engelli bir çocukları olduğunu öğrendiklerinde yaşadıkları duyguların yakın çevrenin tepkileriyle yakın ilişki içerisinde olduğunu vurgulamaktadır. Yakın çevrenin, durumu çaresizlik içinde ve olumsuz bir durum olarak algılaması, aile üyelerinin de benzer duyguları yaşamaya neden

olmaktadır. Anne babaların çocuklarına ve aile üyelerinin duruma yaklaşımlarındaki güçsüzlük ve çaresizlik duyguları, çevrelerinden aldıkları tepkilere göre şekillenmektedir (Akkök, 1997).

2.4.1. Engelli Çocuk Ailelerinin Yaşadıkları Sorunlar

Engelli bir çocukla yaşamak aile üyelerini sosyal, psikolojik ve ekonomik açılarından etkileyebilen bir durumdur. Anne ve baba alışılması zor olan bu durum karşısında stres yaşamakla birlikte, günlük hayatın gereklerini yerine getirmekte de zorlanmaktadır. Ebeveynler başta evlilik ve duygusal ilişkiler olmak üzere kişilerarası ilişkilerinde sorunlar yaşayabilmektedirler. Çocuğun bakımı için gerekli olan fazla zaman, para, enerji gereksinimi ve bunların beraberinde getirdiği duygusal sıkıntılar, anne ve babanın stres yaşamasına neden olmaktadır (Küçüker, 2001). Ekonomik zorluklar, bilgi eksikliği, aile üyelerinin değişen rolleri, evlilik ilişkilerinde ortaya çıkan gerginlik, sosyal aktivitelere katılımda azalma, zihinsel engelli bireye karşı toplumun tutumu gibi değişkenler ailelerin hissettikleri stresi arttırmaktadır (Bilal ve Dağ, 2005).

2.4.1.1. Psikolojik Sorunlar

Çocuklarına süregelen hastalık, zihinsel veya bedensel engelli tanısı konulması aileler için oldukça travmatik bir durumdur. Araştırmalar zihinsel veya bedensel engelli çocuğa sahip anne-babaların -özellikle annelerin- engelli çocuğa sahip olmayan anne-babalara göre daha çok stres altında olduklarını ve anksiyete düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir (Esdaile ve Greenwood, 2003).

Engelli çocuğun gelişiminin desteklenmesinde oldukça kritik bir role sahip olan ebeveynler özellikle duygusal ve ruhsal açılarından önemli zorlanmalar yaşamaktadır. Engelli çocukların ebeveynleriyle gerçekleştirilen araştırmalar onların engelli çocuğu olmayan ebeveynlerden daha depresif ve kaygılı olduklarını, suçluluk ve utanç duyguları yaşadıklarını, çocuklarının gelecekteki bakımına ilişkin endişeler taşıdıklarını ve çocuğun aile yaşamına getirdiği sınırlılıklar, ömür boyu bakımının getireceği zorluklardan kaynaklanan kaygılara sahip olduklarını ortaya koymuştur (Kabasakal ve Köksal, 2012). Çocukların engelinin derecesi arttıkça ebeveynlerin daha fazla karamsarlık, umutsuzluk (Erhan, 2005), depresiflik (Mutlu, Akmeşe ve Günel, 2010) gösterdiği, yaşam doyumlarının düştüğü ve stres düzeylerinin arttığı (Aysan ve Özben, 2007) ortaya konulmuştur. Bunların yanı sıra, ailelerin gelir düzeyleri düştükçe umutsuzluk (Erhan, 2005) ve depresyon düzeylerinin de arttığı saptanmıştır (Bahar, 2004).

2.4.1.2. Ekonomik Sorunlar

Anne babanın yaşadığı en önemli sorunlardan bir diğeri ise zihinsel engelli çocuğun aileye getirdiği ekonomik yüküdür. Ailenin sosyal güvencesinin olmaması, gelir düzeyinin düşük olması, çocuğun günlük gereksinimlerinin fazla olması ailenin stresini etkileyen faktörler olarak bilinmektedir (Günsel, 2010).

Engelli bir çocuğun doğumuyla beraber aile, düşündükleri ve hayal ettikleri çocuk modelinden farklı bir çocuğa sahip olmanın getirdiği sorunları yaşamaya başlar. Çocuğun engeli ile ilgili olarak doğduğu andaki tıbbi müdahaleler, engeli kabul edememekten dolayı sürekli farklı doktora gidip bekledikleri cevabı alabilmek, hatta bu konuda tedavi edici yanlış inanışlardan çözüm beklemek adına ek masraflar yapılabilir. Bununla birlikte bir süre sonra çocuğun eğitimi ve bakımına ilişkin harcamalar, farklı yerleşim merkezlerinden gelenler için ise yol harcamaları gündeme gelmektedir. Bütün bu harcamalar, ekonomik anlamda aileyi olumsuz etkilemektedir. (Çetrez, 2004).

Engelli bireyin, aileye ekonomik olarak etkisinin bir yönünü de annelerin, çocuğun bakımına yönelik sorumlulukların büyük bir çoğunluğunu üstlenmeleri nedeniyle çalışma hayatından uzaklaşması oluşturmaktadır. Ekonomik nedenlerden dolayı pek çok anne babanın artan düzeyde kaygı ve depresyon yaşadıkları, düşük benlik saygısı gösterdikleri, evlilik ilişkilerinde bozulma ve kişisel uyumlarında azalma olduğu belirtilmektedir (Erdoğan, 2010).

2.4.1.3. Sosyal Sorunlar

Engelli bireyin sorunu, ailesini de etkilemektedir. Engelli bir çocuğun varlığı ile aile sosyal açıdan bir sınırlılık içine girer. Beklenmeyen bu durum, ebeveynlerin ortak sosyal çevrelerinin yanı sıra, özellikle de annenin ve babanın kişisel sosyal çevrelerinde ve yaşantılarında sınırlamalar yapmalarına sebep olmaktadır. Bu durum ailenin içinde bulunduğu zor durumu daha da zorlaştırmaktadır (Baran ve İçöz, 2001).

Engelli çocuğun doğumu ile birlikte aile yaşantısında bir takım değişimler gözlenir. Doğumdan sonra aileler ne yapacaklarını, nereye gideceklerini, kime ne söyleyeceklerini, soracaklarını bilemezler ve bocalamaya başlarlar. Toplum içinde her zaman, her yerde engelin nasıl olduğuna yönelik sorularla karşı karşıya kalırlar. Bu durumda aileler, öncelikle, varsa engelli olmayan çocuklarına, aile büyüklerine, yakın arkadaşlarına ve komşularına bilgi vermek ve açıklama yapmak durumunda kalırlar. (Mowbray, 2000).

Yapılan bir araştırmada annelerin, çocuğunun engeli nedeniyle yakın çevrenin bilinçsiz ve yargılayıcı tavırlarıyla karşılaşma oranının %44.6 olduğu bildirilmiştir. Anneler bu tepkiler karşısında öfkelenmekte, yetersizlik ve utanma duyguları yaşayabilmektedirler (Işıkhani, 2005). Aileler bunun gibi kendilerine yönelen tepkilerden korunmak, etkilenmemek

ve daha az zarar görmek için sosyal ilişkilerini sınırlandırmaktadırlar. Erken çocukluk döneminde ise çocuğun bakım sorumluluklarının fazla olması ailelerin sosyal etkileşimlerini sınırlandırmalarının bir diğer nedeni olarak görülmektedir. Çocuğun yaşı gelişimsel olarak arttıkça güçlükler de artmaktadır (Erdoğan, 2010).

Yine yapılan başka bir araştırmada engelli birey ve ailesine, en çok rahatsızlık veren çevresel tepkilerin neler olduğunu öğrenmek üzere ebeveynlere “sizi en çok rahatsız eden çevresel tepkiler nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Buna göre ailelerin %40,5’i acıma, %21,5’i dışlama, %14,6’sı şaşırma, %13,3’ü gülme ve alay etme, %6,3’ü suçlama davranışlarının onları rahatsız ettiğini belirtmiştir. Yine aynı çalışmada engelli bireylerin ailesine, toplumdan beklentilerinin ne olduğu sorulmuş, ailelerin en belirgin beklentilerinin; toplumun daha anlayışlı olması, engelli birey ve ailesine destek ve değer verilmesi, engelli bireyin anormal olarak görülmemesi, insanların acıma, alay etme, dışlama, gülme gibi davranışlar sergilememesi, empatik yaklaşım, hoşgörü, duyarlılık, engelli bireyi topluma kazandırma ve eğitim, istihdam, rehabilite hizmetlerinden yararlanma gibi beklentilerinin olduğu gözlemlenmiştir (Coşkun, 2010).

2.4.1.4. Aile İçi Sorunlar

Engelli bir çocuk sahibi olmak her ne olursa olsun hiçbir anne-babanın istemeyeceği bir durumdur. Ebeveynler böyle bir duruma hazırlıksız yakalandıkları için, suçluluk duygularıyla uygun olmayan tutum ve davranışlarda bulunabilirler. Ailelerin yaşadıkları bu sorunlar ve çatışmalar çocuğun okula başlaması, ergenliğe girmesi gibi engelli çocuğun gelişiminin en kritik dönemlerinde yeniden canlanabilmektedir. Engelli bir çocuğun varlığının ailede yarattığı tüm bu etkilerin yanı sıra, ileride yetişkin bir engelli bireye sahip olmak ve bu bireyin farklı ihtiyaç ve ilgilerine cevap vermek konusundaki zorlukların artacağına farkında olan ailelerin daha da karmaşık duygular yaşamakta olduğu bildirilmiştir. Özellikle bu durumla başa çıkamadıkları durumlarda aile içi sorunların yoğun şekilde yaşandığı gözlenmiştir (Orhan, 2004).

Normal koşullar altında çocuğun yetiştirilmesinde ve eğitilmesinde, aileye çok büyük görevler düşmektedir. Bu yükümlülüğü üzerinde hisseden ebeveynlerin, çocukları engelli olduğunda karşılaştıkları zorluk ve sıkıntılar daha da artmaktadır. Engelli bir çocuğun doğumu ile aile, çocuklarının durumuna ilişkin yeterli bilgi edinmeme, başkalarına çocuğun durumunu açıklamada zorluk yaşama, çocukta engele bağlı görülen davranış ve sağlık sorunları, tedavi ve eğitim konusunda pek çok uzmanla görüşme zorunluluğu, uygun eğitim bulma çabaları, daha fazla zaman, para ve enerji gereksinimi ve çocuğun geleceğine ilişkin kaygılar gibi pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Bu durumdan, ailedeki tüm bireyler

etkilenmekte, ailenin dengesi değişmekte ve aile bireyleri tekrar bu dengeyi kurmakta zorlanmaktadırlar (Criss ve Shaw, 2005).

Aile, yaşam tarzını ve günlük işlerini engelli çocuklarına uygun şekilde yeniden düzenlemek zorunda kalmaktadır. Artan stresle beraber günlük hayatın gereklerini yerine getirmede aksaklıklar ve kişiler arası ilişkilerde zorlanmalar olabilmektedir. Örneğin, annelerin, ilgi, zaman ve enerjisinin çoğunu engelli çocuğuna vermek zorunda kalmaları, onları giderek eşlerinden ve diğer çocuklarından uzaklaştırabilmekte, bu durum da zaman zaman evlilik ilişkisinde ve aile yaşantısında bozulmalara neden olabilmektedir. Ayrıca engelli bir çocuğun varlığı ile baş gösteren tepkiler sırasında, ebeveynlerin birbirlerini ve kendi ailelerini suçlamaları da gündeme gelmektedir (Aral ve Gürsoy, 2007).

Engelli bir çocuğun varlığı sadece anne-baba arasındaki ilişkiyi etkilemekle kalmaz, kardeşler de bu durumdan etkilenirler. Kardeşlerden birinin engelli olması, kardeşler arası ilişkiyi de doğrudan etkilemektedir. Ailenin yaşamı çoğu zaman engelli çocuğun gereksinimleri etrafında dönmektedir. Bu zorlu dönem içerisinde anne-babasının sürekli engelli çocuğuna zaman ayırması ve normal gelişim gösteren çocuklarını ihmal etmesi, hem normal gelişim gösteren çocukların psiko-sosyal gelişimlerini, hem de engelli kardeşiyle olan ilişkilerini olumsuz etkilemektedir (Yıldırım, 2005).

2.4.2. Engelli Çocuk Aileleri İle İlgili Yapılan Yayın ve Araştırmalar

Ailede engelli bir çocuğun bulunması, tüm aileyi ve ailenin döngüsünü etkilemektedir. Genel olarak araştırmalara bakıldığında engelli bir çocuk sahibi olmanın, aile üyelerinin ciddi düzeyde stres yaşamasına neden olduğu, aile yapısında, işleyişinde, aile üyelerinin rollerinde önemli değişiklikler meydana getirdiği, aile üyelerinin yaşamlarını, duygu ve düşüncelerini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Miyandoab, 2008).

2.4.2.1. Yurt İçinde Yapılan Yayın ve Araştırmalar

Dönmez (2000), engelli çocuğa sahip olan aileler ile engelli çocuğa sahip olmayan aileleri, aile içi uyum, aile içi stres düzeyi, yaşanan psikolojik baskı, yakın ve sosyal çevre ile ilişkiler bağlamında karşılaştırdığı araştırmasında, engelli çocuğa sahip ailelerin engelli çocuğu olmayan ailelere göre anlamlı düzeyde, aile içi uyum sorunlarını, aile içi stres düzeyini, genel olarak yaşanan psikolojik baskıyı daha yüksek seviyede yaşadıklarını bulgulamıştır. Ayrıca engelli çocuğu olan ailelerin, yakın çevre ve sosyal çevre ile ilişkilerinin zedelendiği ortaya konulmuştur.

Özşenol ve arkadaşları (2003) engelli çocuğu olan 145 anne-baba ile yaptıkları çalışmada, anne ve babaların yaşı, eğitim durumu, meslekleri gibi sosyo-demografik

değişkenler, kendisi olmadığı zaman çocuğun bakımını kimin üstleneceği konusunda kaygı yaşama durumu ve çocuğun engelinden dolayı kendisini ya da eşini suçlama durumu ile Aile Değerlendirme Ölçekleri'nin tüm alt boyutlarındaki ortalama puanları arasında bir ilişkinin olup olmadığını araştırmışlardır. Annelerin aile işlevlerinin değerlendirildiği alt ölçeklerde problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verme, gerekli ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel fonksiyonlar ile annelerin, yaş, eğitim durumu, meslek, kendisi olmadığı zaman çocuğun bakımını kimin üstleneceği konusunda kaygı yaşama, çocuğun engelinden dolayı eşini suçlama arasında istatistiksel açıdan önemli fark olmadığı belirlenmiştir. Bunun yanında çocuğun engelinden dolayı kendini suçlama ile roller, duygusal tepki verme ve genel fonksiyonlar; yakın çevresinin, çocuğunun engelli olmasından dolayı kendisinden uzaklaşacağını düşünme ile roller ve genel fonksiyonlar arasında ise istatistiksel açıdan önemli bir fark olduğu belirlenmiştir. Babaların aile işlevlerinin değerlendirilmesine göre, Aile Değerlendirme Ölçekleri'nin alt boyutları olan problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verme, gerekli ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel fonksiyonlar ile babaların, yaş, eğitim durumu, meslek, kendisi olmadığı zaman çocuğun bakımını kimin üstleneceği konusunda kaygı yaşama, yakın çevresinin, çocuğunun engelli olmasından dolayı kendisinden uzaklaşacağını düşünme arasında istatistiksel açıdan önemli fark olmadığı belirlenmiştir. Bunun yanında çocuğun engelinden dolayı kendini suçlama ile problem çözme, davranış kontrolü; çocuğun engelinden dolayı eşini suçlama ile iletişim, duygusal tepki verme ve genel fonksiyonlar arasında ise istatistiksel açıdan önemli bir fark olduğu belirlenmiştir.

Duygun ve Sezgin (2003), yaptıkları araştırmada engelli çocuk ailelerinin duygusal tükenmişliklerinin daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Görgü (2005), otistik bir çocuğa sahip annelerin algıladıkları sosyal destek ile yaşadıkları depresyon arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkiyi yordayıcı değişkenleri incelemiştir. Araştırmaya göre, çocuğun cinsiyeti ve yaşı ile annenin yaşı gibi bazı değişkenlerin, algılanan sosyal destek ile depresyon düzeylerinin anlamlı yordayıcıları olmadığı ortaya çıkmıştır. Araştırmanın diğer bulgularına bakıldığında, aile desteği, özel kişi desteği, arkadaş desteği ve toplam sosyal destek puanları ile depresyon puanları arasında anlamlı bir ilişki olduğu, sosyal destek puanları arttıkça depresyon puanlarının düştüğü bulgulanmıştır.

Zihinsel engelli çocuğu olan anneler ile engelli çocuğu olmayan annelerin atılganlık, suçluluk ve utanç düzeylerinin karşılaştırıldığı bir araştırmada, zihinsel engelli çocuğu olan annelerin suçluluk ve utanç puanları engelli çocuğu olmayan annelerden daha yüksek bulunurken, zihinsel engelli çocuğu olan anneler ile engelli çocuğu olmayan annelerin atılganlık puanları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır (Karaçengel, 2007).

Doğru ve Aslan (2008) tarafından yapılan çalışmada engelli çocuğa sahip ebeveynlerin engelli çocukları nedeniyle algıladıkları baskı ve yüklenmeler araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, engelli bireyin engel türü ve şiddeti arttıkça ebeveynlerin algıladıkları baskı ve yüklenmenin arttığı bulgulanmıştır. Ayrıca fiziksel ve zihinsel geriliklerde, çocuğun ebeveynlere muhtaçlığının daha yüksek seviyede olduğu ortaya konulmuştur.

Öksüz (2008) tarafından yapılan araştırmada otistik bozukluk tanısı almış 3 – 18 yaşları arası 86 çocuk ve onların anne babaları ile aynı yaş grubunda normal gelişim gösteren çocukların anne babaları araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmaya toplam 129 anne ile 121 baba katılmıştır. Anne ve babalara, Beck Depresyon Envanteri, Ruhsal Belirti Tarama Envanteri (SCL-90) ve Toronto Aleksitimi Ölçeği uygulanmıştır. Sonuçlar iki grubun -otistik çocuk anne babaları, normal çocuk anne babaları- karşılaştırılması ile elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, otistik ve normal çocuk sahibi anne babaların aleksitimi puanları arasında anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir. Anne ve babalar arasındaki karşılaştırmalarda da aleksitimi düzeyinde anlamlı farklılık bulunmamıştır. Otistik çocuğa sahip anne babaların –özellikle annelerin- normal gelişim gösteren çocukların anne babalarından, Belirti Tarama Envanteri’nden aldıkları puanların anlamlı düzeyde daha düşük –olumsuz- ve Beck Depresyon Envanteri’nden aldıkları puanların anlamlı düzeyde daha yüksek –olumsuz- olduğu bulgulanmıştır.

Dereli ve Okur (2008), engelli çocuğu olan 50 anne ve 10 baba ile yaptıkları çalışmada, anne babaların depresyonda olup olmadığını ve depresyon düzeyleri ile bazı demografik özellikler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, araştırmaya katılan ebeveynlerin depresyon puanlarının yüksek olduğu, fakat anne- babalar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Araştırmada, gelir düzeyi düşük olan anne-babaların depresyon puanlarının daha yüksek olduğu, üç ve daha fazla çocuğu olan anne-babaların depresyon puanlarının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Deniz, Dilmaç ve Arıcak (2009), engelli çocuğa sahip olan anne-babaların engelli çocuğu olmayan anne babalara göre anksiyete ve depresyon puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır.

Gülşen ve Özer (2009), engelli çocuğu olan 70 ebeveyn ile yaptıkları çalışmalarında engelli çocuğa sahip ailelerin stresle baş etme durumlarını incelemişlerdir. Araştırmada Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 30 soru ve 5 alt ölçekten oluşmaktadır. Alt ölçekler; kendine güvenli yaklaşım, çaresiz yaklaşım, boyun eğici yaklaşım, iyimser yaklaşım ve sosyal desteğe başvurma yaklaşımıdır. Araştırma sonucunda, katılımcılardan eğitim seviyesi düşük olanların stresle başa çıkma tarzlarından çaresiz

yaklaşım ve boyun eğici yaklaşımı kullandıkları, gelir durumu daha düşük olan ebeveynlerin çaresiz yaklaşımı ve sosyal desteğe başvurma yaklaşımını kullandıkları, çekirdek ailede yaşayan ebeveynlerin kendine güvenli yaklaşımı kullandıkları, şehir merkezinde yaşayanların iyimser yaklaşımı kullandıkları, işi olmayan ya da işini belirtmeyen ebeveynlerin çaresiz ve boyun eğici yaklaşımları kullandıkları ve 0-6 yaş grubunda engelli çocuğu olan ebeveynlerin iyimser yaklaşımı kullandıkları bulgulanmıştır.

Çapa (2009), tarafından yapılan çalışmada, engelli çocuğun getirdiği ekonomik zorluklardan dolayı anne babaların yüksek düzeyde kaygı ve depresyon ile birlikte düşük benlik saygısı gösterdiklerini, evlilik ilişkilerinde bozulma ve kişisel uyumlarında azalma olduğunu belirtilmektedir. Araştırmaya katılan anne-babalar, engelli çocukları nedeniyle eşiyle, çocuklarıyla, akrabalarıyla, komşularıyla ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir. Araştırma grubunun %58.3'ü eşleriyle birbirlerine karşı sinirli, huzursuz olduklarını, %16.7'si suçlayıcı olduklarını ve tartıştıklarını, %25'i de eşlerine yeterince zaman ayıramadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar ayrıca, engelli çocuğa sahip oldukları için diğer çocuklarıyla ilişkilerinin etkilendiğini; engelli çocuğundan dolayı diğer çocuklarıyla daha az ilgilendiklerini ve yeterli zaman ayıramadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanında araştırmaya katılan bireylerin %82.4'ünün akraba çevreleri ile karşılıklı olarak birbirlerini ziyaretlerinin azaldığı, %17.6'sının maddi ve manevi destek göremedikleri saptanmıştır.

Keskin, Bilge, Engin ve Dülgerler (2010), ülkemizde yaptıkları çalışmalarında, zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların, engelli çocuğu olmayan anne-babaların yer aldığı kontrol grubuna göre özgüvenlerinin ve evlilik uyumu düzeylerinin daha düşük olduğunu bildirmişlerdir.

2.4.2.2. Yurt Dışında Yapılan Yayın ve Araştırmalar

Searn ve Todd (2000) tarafından yapılan bir çalışmada, engelli çocuğa sahip olan anne-babaların yaşadıkları stresin, engelli bir çocuğa sahip olmayan anne-babaların yaşadıkları stresten çok daha yüksek seviyede olduğu ortaya konulmuştur. Engelli çocuğu olan anne-babaların stres düzeyini etkileyen faktörler arasında; engelli çocuğun ömür boyu bakıma ve korunmaya muhtaç olması ve ailenin yaşamına getirdiği sınırlar ve zorluklar gibi faktörler belirtilmiştir. Ayrıca yaşanan stresin aileden aileye farklılaştığı ve engelli çocuğu olan her ailenin kendine has stres yaşadığı bildirilmiştir.

Shin ve Crittenden (2003) tarafından yapılan araştırmada, ailede zihinsel engelli, bakıma muhtaç bir çocuğun varlığıyla birlikte, özellikle engeli çocuğun sinirlilik halinin ve amaçsız hareketlerinin arttığı durumlarda, anne-babaların iyilik hallerinin ve anne-babalık davranışlarının olumsuz yönde etkilendiği gözlemlenmiştir.

Haldey ve Hanzlik (2004) tarafından yapılan çalışmada, engelli çocuğu olan annelerin, engelli çocuğu olmayan annelere kıyasla daha fazla baskı altında oldukları, kaygı, depresyon ve daha az benlik saygısı belirtileri gösterdikleri belirlenmiştir. Özellikle bu engelli çocukların ergenlik dönemine girdiklerinde annelerinin kendilerini daha güçsüz ve yetersiz hissettikleri saptanmıştır.

Abbeduto ve diğerleri, (2004) yaptıkları çalışmada fragile X sendromlu çocuğu olan 22, down sendromlu çocuğu olan 39 ve otistik çocuğu olan 174 anneyi, psikolojik olarak kendini iyi hissetme açısından karşılaştırmışlardır. Araştırma bulgularında, her üç gruptaki annelerin çocuklarının gelecekteki durumuna kötümser baktıkları gözlemlenirken, down sendromlu çocuğa sahip annelerin diğer gruplara göre daha az kötümser olduğu gözlemlenmiştir. Anne-çocuk ilişkisindeki yakınlık açısından üç grup karşılaştırılmış ve down sendromlu çocuğu olan annelerin çocukları ile olan yakınlığının diğer iki gruptan daha yüksek seviyede olduğu bulgulanmıştır. Psikolojik olarak kendini iyi hissetme açısından üç grubun durumuna bakıldığında, down sendromlu çocuğu olan annelerin diğer gruplardan daha yüksek seviyede kendini iyi hissettiği bildirilmiştir. Fragile X sendromlu çocuğu olan annelerin de otistik çocuğu olan annelerden psikolojik kendilerini daha iyi hissettikleri bulgulanmıştır.

Yirmiye ve Shaked (2005) yaptıkları çalışmada, “otistik çocuk sahibi anne babalar daha fazla psikiyatrik problemlere sahiptir” hipotezinden hareketle yaptıkları araştırmada otistik çocukların anne babaları ile obsesif-kompulsif bozukluğu, erken başlangıçlı şizofrenisi ve zihinsel engeli olan çocukların anne babalarını karşılaştırmışlardır. Araştırmada Kişilik Stili ve Bozukluğu Envanteri ve Semptom Sıralama Listesi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarında, otistik çocuk anne babalarının çekingen, şizoid ve depresif alt ölçeklerinde diğer tüm gruplardan daha yüksek puanlar aldıkları gözlemlenmiştir.

Hastings ve diğerleri (2005), okul öncesi çağında ve okul çağında otistik çocuğa sahip anne ve babaların başa çıkma tarzları ile yaşadıkları stres düzeyi ve mental sağlık durumlarını incelemişlerdir. Araştırmaya, okul öncesi çağında otistik bir çocuğa sahip 89 anne-baba ile okul çağında otistik bir çocuğa sahip 56 anne-baba katılmıştır. Araştırmada otistik bir çocuğa sahip olma nedeniyle yaşanan stresi azaltan ve mental sağlık durumunu güçlendiren dört başa çıkma tarzı tanımlanmıştır. Bunlar, problem odaklı başa çıkma, aktif olarak kaçınma, engelli bir çocuğa sahip olmaya pozitif yönden bakabilme ve dini eksenli düşünerek başa çıkma tarzlarıdır. Araştırmada bu dört başa çıkma tarzının da etkili olduğunu gösteren sonuçlara yer verilmesine rağmen, sonuçlara bakıldığında, engelli bir çocuğa sahip olmaya pozitif yönden bakabilme durumunun, stres düzeyini ve depresyonu azaltan tek başa çıkma tarzı olduğu bulgulanmıştır.

Oalofsen ve Richardson (2006), engelli çocuk sahibi aileler üzerinde yaptıkları çalışmada, engelli çocuk sahibi ailelerin normal gelişim gösteren çocuk sahibi ailelere göre, daha çok kaynaktan gelen stres durumları ile karşılaştıklarını ve daha yüksek düzeyde stres yaşadıklarını bulgulamışlardır.

Reichman, Corman ve Noonan (2008), yaptıkları çalışmada engelli çocuğu olan anne babaların yer aldığı araştırma grubunun, engelli çocuğu olmayan anne babaların oluşturduğu kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde daha yüksek seviyede stres yaşadıklarını, mental ve fiziksel sağlık problemleri ile mücadele ettiklerini ve başka bir çocuğa sahip olup olmamakla ilgili tereddütler yaşadıklarını bulgulamışlardır.

Benjak ve Mavrinac (2009) yaptıkları çalışmada otistik çocuğu olan 178 anne-baba ile engelli çocuğu olmayan 172 anne-babayı kendilerine yönelik sağlık algıları açısından karşılaştırmışlardır. Araştırmaya katılan araştırma grubu ve kontrol grubu yaş, eğitim düzeyi, yaşadıkları yer ve kronik hastalığa sahip olma durumuna göre dengelendirilmiştir. Araştırma sonucunda otistik çocuğa sahip olan anne babaların kontrol grubundaki anne babalara göre anlamlı düzeyde sağlık durumlarını daha zayıf olarak algıladıkları bulgulanmıştır. Ayrıca otistik çocuğa sahip anne-babaların %71'i ekonomik, sosyal ve eğitim alanlarında politik değişiklikler yapılması gerektiğini bildirmişlerdir.

Amiri (2011) yaptığı çalışmada, aile içi problem çözme stratejileri, aile içinde duygularını ifade edebilme becerileri ve sahip olunan engelli çocuğun karakteristik özellikleri -yaş, engel düzeyi- ile anne-babaların stres düzeyi ile anne babaların mental sağlığı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaya zihinsel engelli çocuğu olan 130 anne ile 70 baba katılmıştır. Araştırma sonucunda aile içi problem çözme becerileri ve aile içinde duyguların ifade edilebildiği ailelerde, anne babaların mental sağlıkları ve stres düzeylerinin de iyi olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca engelli bireyin yaşı ve engel derecesi arttıkça anne babaların stres düzeylerinin arttığı ve mental sağlıklarının da azaldığı gözlemlenmiştir.

Ahmadi ve diğerleri (2011), engelli çocuğa sahip olan anne-babalar ile engelli çocuğu olmayan anne babaların aile işlevlerini ve aile içi problem çözme becerilerini karşılaştırmışlardır. Araştırmanın çalışma grubu 200 anne babadan -100 engelli çocuğu olan anne-baba, 100 engelli çocuğu olmayan anne baba- oluşturulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, engelli çocuğa sahip anne babaların aile işlevlerinin ve aile içi problem çözme becerilerinin, engelli çocuğa sahip olmayan anne babalardan anlamlı düzeyde daha düşük seviyede olduğu bulgulanmıştır.

2.5. Kardeş İlişkileri İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar

Kardeş ilişkisi, ikinci çocuğun doğumuyla başlayan ve kardeşlerden birinin ölümüne kadar süren, olabilecek en yakın ve en uzun süreli ilişkilerden biri olarak tanımlanabilir (Stoneman ve Brody, 1993). Meyer ve Vadasy (1996) kardeşliğin, psikolojik anlamda çıplak yaşamaya benzediğini ve kardeşlerin birbirleri ile çok fazla yaşantı paylaşımlarından ötürü, birbirlerini hiç kimsenin bir başkasını tanıyamayacağı kadar iyi tanıdıklarını belirtmişlerdir. Meyer ve Vadasy bununla birlikte kardeşlerin, hem ebeveynleri ile olan ilişkilerinin düzeyi, hem de kardeşlerine karşı takındıkları tutum ve tavırlardan ötürü, hem dolaylı, hem de doğrudan, karşılıklı olarak birbirlerinin gelişim sürecini etkilediklerini bildirmişlerdir.

Atasoy (2002)'un çalışmasından yapılan derlemeye göre Minuchin, kardeş alt sistemi için “çocukların yaşıtlı ilişkilerini yaşadıkları ilk sosyal laboratuardır. Bu ilişki içerisinde kardeşler birbirlerini destekler, suçlarını üstlerine alırlar, birbirleri ile rekabet ederler ve birçok şeyi öğrenirler” der.

Aile üyeleri arasındaki ilişkiler içerisinde kardeş ilişkileri, oldukça önemlidir ve kardeşlerin kişilik gelişimleri bu ilişkiden yaşam boyu etkilenir. Statik olmayan kardeş ilişkileri, diğer ilişkilerden farklı olarak, gelişim dönemleri içinde ilerledikçe değişiklik gösteren, kardeşleri fiziksel ve duygusal bağlarla yaşamın kritik basamaklarına hazırlayan ve hiçbir zaman bitmeyecek bir ilişkidir (Korkmaz, 2008).

Gelişimsel açıdan ele alındığında, kardeşler arası ilişkilerin yaşamın her döneminde farklı özelliklere ve rollere sahip olduğu görülmektedir (Ahmetoğlu, 2004).

İlk çocukluk çağlarında kardeşlik ilişkileri, daha çok arkadaşlık üzerine kuruluyken, ileriki yaşlarda ilişki yapısının gereği olarak farklı paylaşımlar edinirler. Okul yıllarında kardeşlerin, birlikte geliştirdikleri sosyal becerileri tecrübe edip aile dışındaki insanlarla ilişkilerini şekillendirmeleri, yaygın bir durumdur. Ergenlik dönemi boyunca kardeşler, karşılıklı ilişkilerinde çatışmalar yaşasalar da; birbirlerine sırdaş, oyun arkadaşı ve danışman olarak güven duyarlar. Bunun yanında ergenlik döneminde ergen bireyler ailelerinden ayrılmaya ve arkadaşlarıyla daha çok zaman geçirmeye başladıklarından kardeşleri ile aralarındaki duygusal bağa ihtiyaçları azalabilmektedir. Bu dönemde ergenler akranları ve ebeveynlerine kardeşlerinden daha yakın olabilirler ve ergenliğe geçerken kardeşlerinden daha çok uzaklaşabilirler (Papalia, Diane, Wenolks, Feldman, 1998). Yetişkinlik döneminde ise, evlilik gibi nedenlerden dolayı, birbirlerinden ayrı kalsalar da destek devam eder. Yaşlılıkta ve özellikle çocukları bağımsızlığını kazanıp eşleri de öldüğünde, kardeşler birbirleri ile sosyal destek sağlamaya devam ederler (Seligman ve Darling, 2007).

Kardeşe sahip olan bir çocuk, öncelikle paylaşmayı öğrenmektedir; çünkü tek olan çocuk, herhangi bir şeyi birileriyle paylaşma mecburiyetinde değildir. Anne baba sevgisini, giyeceklerini paylaşmayan çocuğun bu duyguyu yaşaması zorlaşmaktadır. Anne baba, çocukla ne kadar ilgilenirse ilgilensin, yine de akranlarına gereksinimi olur. Ailede birden fazla çocuk olduğu zaman, çocuklar birlikte yaşamayı, paylaşmayı ve yaşama dair birçok şeyi öğrenirler. Kardeş kavgaları dahi, çocuk için eğitici birçok unsur taşır (Özbey, 2008).

Verte ve diğerleri (2003), erken çocukluk döneminden itibaren kardeş ilişkilerinin, gelecekteki sosyal ilişkiler ve sosyal beceri ediniminde çok önemli bir yerinin olduğunu vurgulamışlar ve kardeş ilişkileri sayesinde çocukların, rekabet etme, işbirliği yapma, yaşa uygun deneyimler edinme, duygularını ifade etmeyi öğrenme ve diğer sosyal gruplara kabul edilme gibi önemli becerileri elde ettiklerini belirtmişlerdir.

Diğer psikodinamik kuramcılar gibi, çocukluk deneyimlerinin kişiliğin şekillenmesinde önemli bir rolü olduğuna inanan Adler, çocukların ailedeki konumlarının ve kardeşlerin varlığının bu gelişimde etkili olduğu fikrini ortaya atmıştır. Adler'in bireysel psikoloji kuramı ortaya çıkana dek, kardeş ilişkileri çok fazla dikkat çeken bir konu olmamıştır. Adler, kuramında ebeveynin, özellikle de annenin tutumlarına ve kardeşler arasındaki ilişkinin niteliğine önem vermiştir. Bu görüşe göre; çocuğun aile üyeleriyle yakın ilişkiler geliştirmesi ve çevresindeki bu insanların oluşturduğu koşulların çocuğun gelecekteki davranışlarını belirlemesi kaçınılmaz bir durumdur (Akalin, 2005).

Adler, kardeşler arasındaki ilişkinin açıklanmasında doğum sırasının, yani çocuğun aile içindeki konumunun ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Adler'e göre; ilk doğan çocuk, aileye yeni bir bebeğin katılmasıyla tahtını kaybetmiş gibi hisseder ve konumunu koruma mücadelesine girer, üstün olmaya çabalar. İkinci çocuklar ise; hep önlerinde giden birinin olmasından rahatsızlık duyabilirler ve kendilerini yetersiz hissedebilirler. Diğer yandan, bu eksiği kapatabilmek için her türlü deneyime açıktırlar. En küçük çocuk ise, çoğu kez ailenin bebeği olur ve şımartılır (Geçtan, 2000).

Yavuzer (1999), kardeşlik ilişkisindeki yaş hiyerarşinin önemini vurgulamaktadır. Yavuzer'e göre büyük kardeşler küçüklere güven verir, korur, birbiri için özdeşim modeli oluştururlar ve birbirlerine bir şeyler öğretebilirler. Bu ilişkiler anne baba çocuk ilişkisinden daha eşitlikçi bir karakter taşımaktadır ve dolayısıyla rekabetin yanı sıra sadakat; çatışma ile birlikte yardımseverliği öğrenmek için zemin hazırlanmış olur. Kardeşler birbirini cezalandırabilirler ve kurallar koyarak model oluşturup sosyal hayatta birbirleri için güç kaynağı teşkil ederler.

Furman ve Buhrmester (1985), alanda kardeş ilişkilerinin niteliğini tanımlayan sistematik bir anlayış olmadığından hareketle, yaptıkları bir çalışmayla en yaygın olarak kullanılan kardeş ilişkileri sınıflamasını ve Kardeş İlişkileri Anketini geliştirmişlerdir. Bu araştırmada, 11- 13 yaşlarında 49 -20 erkek, 29 kız- beşinci ve altıncı sınıf öğrencisi ile beş açık uçlu sorudan oluşan görüşmeler yapmışlar ve bu görüşmelerin değerlendirilmesi sonucunda anketin alt ölçeklerini oluşturacak 16 kategori belirlemişlerdir. Bu kategoriler; yardımlaşma, kardeşle ilgilenme, kardeşin ilgilenmesi, kardeşin baskın olması, kardeşten baskın olma, anne yanlı davranış, sevgi, arkadaşlık, düşmanlık, benzerlik, samimiyet, baba yanlı davranış, rekabet, kardeşe hayranlık duyma, kardeşin hayranlık duyması, tartışma şeklinde isimlendirilmiştir. Görüşmelerde en sık belirtilen olumlu nitelikler; arkadaşlık (%93), kardeşe hayranlık duyma (%81), yardımlaşma (%77) ve sevgi (%65); en sık belirtilen olumsuz nitelikler ise düşmanlık (%91) ve tartışma (%79) olmuştur. Her alt ölçeğin 3 soru ile temsil edildiği anket, 95'i erkek ve 103'ü kız olmak üzere 198 beşinci ve altıncı sınıf öğrencisine uygulanmıştır. Anket sonuçlarına uygulanan faktör analizi sonrasında dört faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Alanda en sık kullanılan sınıflamayı oluşturan bu dört faktör;

- sıcaklık / yakınlık (samimiyet, yardımlaşma, arkadaşlık, benzerlik, kardeşe hayranlık duyma, kardeşin hayranlık duyması, sevgi),
- statü / güç (kardeşin bakımı, kardeşten baskın olma, kardeşin ilgilenmesi, kardeşin baskın olması),
- çatışma (tartışma, düşmanlık, rekabet),
- rekabet (anne ve babanın yanlı davranışı) olarak tanımlanmıştır.

Bu sınıflamaya göre; sıcaklığın fazla, çatışmanın az olduğu kardeş ilişkileri uyumlu; hem sıcaklığın hem de çatışmanın orta seviyelerde olduğu ilişkiler tipik; sıcaklığın düşük, çatışmanın yüksek düzeyde olduğu ilişkiler de çatışmalı olarak adlandırılmıştır.

2.6. Engelli Çocuk Ailelerinde Kardeş İlişkileri İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar

Çocuğun ilk sosyal ilişkileri içinde yer alan kardeş ilişkisi, eşsiz, önemli ve özel bir ilişkidir. Kardeşler yaşamın farklı dönemlerinde birbirlerine karşı farklı görevleri üstlenirler. Onlar birbirine kimi zaman öğretmen, yandaş, arkadaş, destekçi, sırdaş, koruyucu, rol model, kimi zamanda rakip ve düşman olabilirler. Ancak kardeşlerden birinde bir yetersizliğin veya engelin olduğu durumlarda bu karşılıklı ilişki bozulur, kardeşler arası sosyal etkileşim önemli derecede sekteye uğrar (Korkmaz, 2008).

Engelli kişilerin kardeşleri aile sistemi için hayati bileşenlerdir. Sağlıklı kardeşler engelli kardeşlerinden karşılıklı etkileşim yoluyla etkilemekte ve kendileri de yine aynı yol ile kardeşlerini etkilemektedirler. Engelli bir kardeşe sahip olma sağlıklı çocukların gelişimsel ve ruhsal süreçlerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Engelli kardeşe sahip olma deneyimi çocukların sosyal ve duygusal yaşamlarına zarar verici olabilmektedir (McHale ve Gamble, 1989).

Yapılan çalışmalar göstermiştir ki, engelli kardeşe sahip bireyler engelli kardeşlerine yönelik değişik duygusal tepkiler verebilirler. Bu tepkiler genellikle şu başlıklar altında toplanmaktadır:

Kızgınlık: Engelli olmayan kardeşler tarafından en yaygın gösterilen tepkidir. Anne-babanın engelli çocukla daha fazla ilgilenmesi, engelli çocuk yüzünden ailenin sosyal aktivitelerinin kısıtlanması ve ailede maddi sorunların yaşanması gibi nedenler sağlıklı çocukta bu duyguyu yaratabilir. Ayrıca çocukların engelli kardeşlerinin sorumluluğunu alma, bakımdan sorumlu olma ve buna bağlı zorluklar da kızgınlık duygularına neden olmaktadır.

Kıskançlık: Engelli olmayan çocuklar engelli kardeşleri yüzünden anne babalarının onlarla yeterince ilgilenmediklerini düşünürler ve bu da beraberinde kıskançlık duygularını getirebilmektedir. Sağlıklı kardeşlerde anne ve babasının dikkatini çekmek için, akademik ve davranışsal sorunlar, regresyonlar kıskançlığa bağlı olarak ortaya çıkabilen davranış değişiklikleridir.

Düşmanlık: Sağlıklı kardeşler ailedeki ve kendi yaşamındaki problemin kaynağı olarak engelli kardeşlerini görürler ve bu nedenle düşmanlık duygularını fiziksel ve sözel saldırganlıkla gösterirler. Bazen de düşmanlık duyguları ona sağlıklı bir kardeş veremeyen aileye yönelebilir.

Suçluluk: Suçluluk duygusu kardeşlerine yönelik hissettikleri olumsuz duygulardan ya da yaptığı kötü davranışlardan dolayı ortaya çıkabilir. Bazen de çocukta kendisinin sağlıklı olmasından dolayı suçluluk duygusu gelişebilir

Üzüntü/Keder: Engelli kardeşe sahip olan çocuklar anne-babalarının üzüntüsün bir yansıması olarak üzüntü duyabilmektedirler.

Korku: Çocuklar farklı yaş dönemlerinde farklı korkular yaşarlar. Okul öncesi ve ilkökul dönemlerinde kendilerinin de engelli olabileceğinden, bulaşıcı olabileceğinden korkarken, ergenlik döneminde daha çok sosyal hayatta kabul görememekten, gelecekte kendi çocuklarının da engelli olmasından, anne-babasını kaybettikten sonra tüm sorumluluğun ona kalacak olmasından korkabilirler.

Utanma ve Sıkıntı: Engelli kardeşe sahip çocukların sıklıkla yaşadıkları duygulardandır. Çocuk, kardeşinin durumundan dolayı utanabilir ve bu durumu paylaşmak veya arkadaşlarının bilmemesini isteyebilir. Bu sıkıntının ve utanmanın derecesi engelin derecesiyle, dıştan fark edilir bir durum olmasıyla doğru orantılı olarak artmaktadır.

Reddedici Tutum: Engelli kardeşe ilgi ve sevgi göstermeme sık rastlanılan reddetme tepkilerindendir. Bazen de sağlıklı kardeşler kardeşin engelini engel olarak kabul etmemekte ve onu bu engeli ile birlikte sağlıklı bir birey olarak kabullenmektedir.

Uzlaştırıcı Tutum: Engelli olmayan kardeşler bazen uzlaştırıcı duruma geçmekte ve aile içi tartışmalarda arabuluculuk görevi üstlenmektedirler.

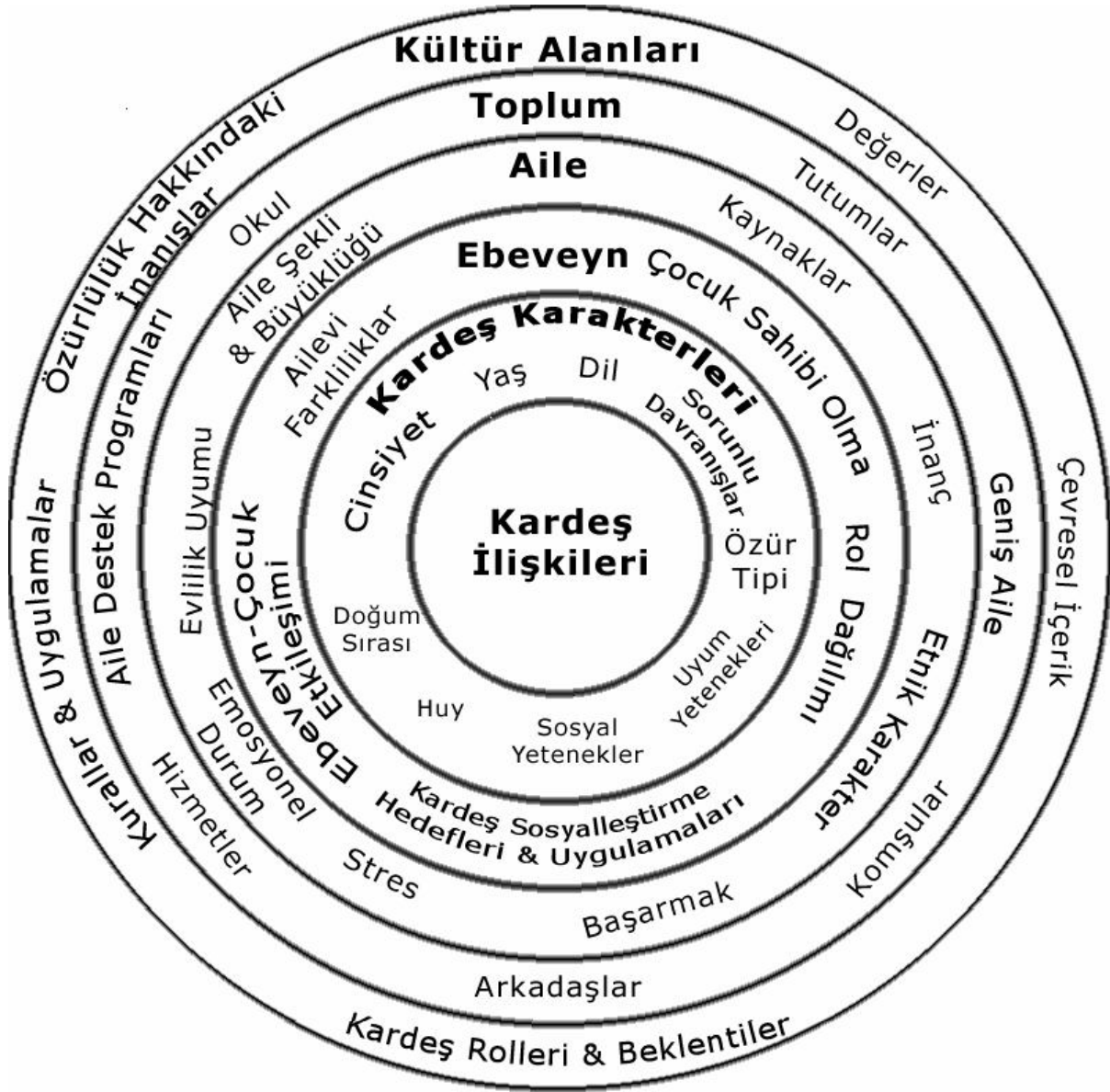
Kabul Edici Tutum: Engelli olmayan kardeşlerin birçoğu engelli kardeşlerine uyum sağlayabilmektedirler. Bu çocuklar, engelli bir kardeşe sahip olmayanlara göre bireysel farklılıklara, sağlıklı olma ve ailesel bağlara daha çok önem vermektedirler. Engelli olmayan kardeşler kabul aşamasında engelli kardeşiyle arkadaşça ilişkiye girebilmektedirler (Meyer ve Vadasy, 2003).

2.6.1. Engelli Çocuğun Engelli Olmayan Kardeşi Üzerindeki Etki Faktörleri

Tüm kardeş ilişkilerinde pozitif ya da negatif duygular olabilir ve duygusal tepkiler, yaşanan süreç, kardeşten kardeşe değişiklik gösterebilir. Bununla birlikte kardeşlerin birbirlerine karşı tutumları ailenin yaklaşımlarından da etkilenmektedir. Engelli çocuğa sahip ailelerde, çocuklara yönelik yaklaşımlarda, engelli çocuk ile engelli olmayan çocuk arasında farklılıklar olabilmektedir. Farklı yaklaşımların neden olduğu sağlıklı kardeşlerdeki tutum farklılıkları çoğunlukla, ailedeki stres seviyesi, engelli kardeşin engel derecesi, ailenin özellikleri -birey sayısı, sosyo-ekonomik düzey vb.-, engelli ve engelli olmayan çocukların bireysel özellikleri -yaş, cinsiyet, kişisel özellikleri, engelin derecesi, eğitim düzeyi, normal kardeşin doğum sırası, yaş farkı vb.- ve ebeveynlerin tutumları gibi etmenlere bağlı olarak değişiklik göstermekte ve kardeşlerin uyum, kabul sürecinde farklı derecelerde etkili olmaktadır (Minagawa, 1997).

Stoneman tarafından, engelli kardeş ile sağlıklı kardeşlerin ilişkilerinin niteliğini belirleyen olgular ve etki dereceleri belirlenmiştir.

Şekil 1. Engelli Kardeş İle Sağlıklı Kardeşlerin İlişkilerinin Niteliğini Belirleyen Olgular ve Etki Dereceleri

Stoneman'ın kardeş ilişkilerinin niteliğini belirleyen olgular ve etki derecelerini içeren şemaya göre, kardeş ilişkileri üzerinde öncelikle merkez halkada bulunan engelli kardeşin karakteri yani; cinsiyeti, yaşı, doğum sırası, engel türü gibi faktörler daha sonra sırasıyla ebeveynler, aile ve toplum ile ilgili faktörlerin etkili olduğunu belirtilmiştir (Korkmaz, 2008).

2.6.1.1. Engelli Kardeşin Özellikleri

Engelli kardeşin engelli olmayan kardeşleri üzerindeki etkilerine dair yapılan çalışmalarda, bireylerin engelli kardeşini, kabullenme sürecinde, engelli kardeşe uyum sağlamada kardeş ilişkilerine etki eden faktörler arasında engelli çocuğun yaşı, engelin türü ve derecesinin önemli olduğu görülmektedir. Engelli çocuk büyüdükçe bakımı ve eğitimi ile

ilgili sorunlar artmakta, bu durum da normal gelişim gösteren çocuğun engelli kardeşiyle olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir (Yıldırım 2005).

Engelin türü ve derecesinin engelli kardeşe yönelik olan tutumlara etkileri ile ilgili farklı bulgular mevcuttur. Bazı çalışmalar engel türünün kardeşin uyumunda önemli olduğunu ileri sürerken, bazı çalışmalar da önemli olmadığını, kardeşin engeli ne olursa olsun normal gelişen kardeşlerin benzer sorunları ve gereksinimleri olduğunu ileri sürmektedir (Girli, 1995). Bununla birlikte, engelin şiddeti ne kadar büyük olursa, ailenin de engelli çocuğa o kadar çok zaman ve dikkat harcayacağı, normal kardeşleri de o derecede ihmal edecekleri ifade edilmektedir (Şenel 1995).

2.6.1.2. Engelli Olmayan Kardeşin Özellikleri

Literatüre bakıldığında engelli olmayan kardeşin engelli kardeşi kabullenmesinde ve kardeş ilişkilerinin niteliğinde, engelli olmayan kardeşin cinsiyeti, kardeşler arasındaki yaş farkı ve engelli olmayan kardeşin eğitim durumu gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. (Dere, 2009).

Kardeşler arası cinsiyet farkının, kardeşler arası ilişkinin niteliğini ve engelli olmayan kardeşin engelli kardeşe uyumunu etki ettiğine dair bulgular mevcuttur. Engelli çocuk normal gelişim gösteren kardeşin hemcinsi olmadığında kardeşlerin psikolojik uyumunun daha olumlu olduğu saptanmıştır. Engelli çocukla aynı cinsiyete sahip olan diğer kardeş, engelli kardeşin varlığından daha çok etkilenmektedir. Bununla birlikte, engelli çocuğa sahip ailelerde büyük kız kardeşler engelli çocuğun bakımıyla ilgili olarak erkek kardeşlerden daha fazla sorumluluk üstelenmekte ve engelli kardeşin varlığından daha fazla etkilenmektedir (Ünal, 2005). Engelli kardeş ile olan ilişkilerde çocukların yaş farkı da etkili olabilmektedir. Çocukla engelli kardeşi arasındaki yaş farkı artıkça normal gelişim gösteren kardeşin duruma daha iyi uyum sağladığı görülmüştür. Normal gelişim gösteren kardeşin engeli anlayacak yaşta olmaması bir takım problemleri de beraberinde getirmektedir. Yaşları küçük olan normal gelişim gösteren çocuklar, daha büyük olan çocuklara kıyasla, engelli kardeşlerini reddetme hissine daha eğilimli olmaktadır (Cuskelly ve Gunn, 1993). Eğitim düzeyi normal gelişim gösteren çocuğun engelli kardeşine karşı davranışlarında tek başına etkili olmamakla birlikte, normal gelişim gösteren kardeşin eğitim düzeyinin yüksek olması engelli kardeşine karşı tutumlarını olumlu etkilemektedir (Köse, 2003).

2.6.1.3. Aile Özellikleri ve Ebeveyn Tutum ve Davranışları

Aile özellikleri ve ebeveyn tutumları, engelli olmayan kardeşin engelli kardeşini kabullenmesinde ve engelli kardeşine uyum sağlamasında önemli bir yere sahiptir (Zoylan, 2005).

Araştırma bulguları geniş ailelerde yaşayan çocukların, çekirdek tipi ailelerde yaşayan çocuklara göre engelli bir kardeşle yaşamaya daha kolay uyum sağladığını bildirmektedir. Çocuklardan birinin engelli olduğu iki çocuklu ailelerde, ebeveynler tüm umut ve beklentilerini diğer kardeşe bağlamaktadır. Geniş ailelerde ise, bu umut ve beklentiler birkaç çocuğa dağıtıldığı ve böylelikle tek bir çocuğun baskı altında kalmasının önlendiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle, geniş ailelerde yaşayan normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşleri ile ilgili olarak daha az utanma, sıkılma ve daha az sorumluluk hissettikleri bulunmuştur (Ahmetoğlu, 2004).

Ailenin sosyo-ekonomik düzeyi de, engelli çocuğa yönelik kardeş tepkilerini etkileyebilmektedir. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerde yaşayan kardeşlerin engelli bir kardeşe sahip olmaktan daha çok etkilendikleri görülmektedir. Alt sosyoekonomik düzeydeki ailelerin destek hizmetlerinden yeterince yararlanamamaları ve ailenin engelli çocuğun bakımını diğer kardeşlere yüklemesi kardeşleri duygusal olarak zorlamaktadır (Köse, 2003).

Ailenin sosyo-ekonomik durumunun düşük olduğu durumlarda dış kaynakların sınırlılığı nedeniyle aile kendi içsel kaynaklarına yönelmekte ve özellikle büyük kız kardeşlerden beklentiler artmaktadır. Özellikle büyük kız kardeş ev işlerini ve engelli kardeşin bakım ve sorumluluğunu üstlenmek durumunda kalmaktadır. Bu durum büyük kız kardeşin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Girli 1995). Üst sosyo-ekonomik düzeydeki aileler ise engelli çocuğa yönelik hizmetlerden daha rahat yararlanmakta, bu da aile bireylerini, özellikle kardeşleri duygusal açıdan rahatlatmaktadır. Üst sosyo-ekonomik düzeydeki kardeşlerin engelli kardeşin sorumluluğunu daha az üstlendikleri, dışarıdaki aktivitelere daha fazla katılım gösterdikleri ve arkadaşlarıyla daha fazla vakit geçirdikleri bildirilmiştir (Dyson 1999).

Ebeveynlerin birbirlerine karşı olan tutum ve davranışları çocuklar için bir model niteliği taşır. Onların etkileşimlerini gözlemleyen çocuklar, kafalarında ilişkiler hakkında genellemeler yapabilirler (Akalin, 2005). Diğer yandan, eşlerin ilişkilerindeki sıkıntılardan dolayı yaşadıkları mutsuzluk ve stres, çocuklarının ihtiyaçlarına karşı duyarsız ve ilgisiz kalmalarına ya da onlara sert davranmalarına neden olabilmektedir (Ertürk, 2009).

Engelli çocuğunu kabul eden anne-babalar, normal gelişen çocuklarının da engelli kardeşlerine benzer şekilde davranmalarına olanak sağlayan tutum ve davranışlar için model

oluşturmaktadırlar. Buna karşın engelli çocuğundan utanan, ona kötü davranan, onu yük olarak gören ve kaygılı olan anne-babalar ise normal gelişen çocuklarının tutum ve davranışlarını da bu yönde etkileyebilmektedirler (Zoylan, 2005).

Engelli olmayan kardeşlerin engelli kardeşlerine uyumunu ve kabulünü etkileyen bir diğer durumun da, engelli olmayan kardeşe engelli kardeşin durumu ile ilgili bilgi verme durumu olduğu görülmektedir. Çalışmalar, normal gelişim gösteren kardeşlerin çoğunun engelli kardeşlerinin, durumu ve engeli hakkında çok az bilgilendirildiğini ancak kardeşlerin, ailelerin düşündüğünden daha fazla bilgi ihtiyacının olduğunu, sağlıklı kardeşlerin, engelli kardeşlerini ancak bu yolla tanıyabileceklerini ve kabullenmelerini kolaylaştıracağını belirtmiştir. Altı yaş üstü çocukların, kardeşlerinin hastalığının sebebini, nasıl süreceğini ve tedavisi ile ilgili konuları merak ettiği; ergenlerin de hastalığın genetik olup olmadığı gibi konularda endişe yaşadıkları görülmüştür (Lewis, 2007).

2.6.2. Engelli Çocuğun Engelli Olmayan Kardeş Üzerindeki Etkisi İle İlgili Yapılan Yayın ve Araştırmalar

Evlilik araştırmalarında olduğu gibi engelli kardeşe sahip olan bireyler üzerinde yapılan araştırmalarda da evliliğe yönelik tutumlara ilişkin çalışmalara rastlanmamıştır. Ancak engelli kardeşe sahip olmanın, engelli olmayan kardeşler üzerindeki etkileri ile ilgili birçok çalışma mevcuttur.

2.6.2.1. Yurt İçinde Yapılan Yayın ve Araştırmalar

Girli (1995), yaptığı çalışmasında zihinsel engelli kardeşi olan ve olmayan çocukların tutumlarını ve kaygı düzeylerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma 8-18 yaş aralığındaki zihinsel engelli bir kardeşe sahip 50 birey ve zihinsel engelli kardeşi olmayan 50 birey olmak üzere toplam 100 katılımcı ile yürütülmüştür. Araştırmada “Ailelerin Kaygı Düzeyi ve Psikolojik Durumlarını Anlama Ölçeği” ve “Engelli Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre her iki grup içinde engelli bireylere yönelik tutumlarda herhangi bir farklılık bulunmamıştır. Engelli çocuğun kardeşlerinin cinsiyeti açısından bazı farklılıklar tespit edilmiştir. Kız kardeşlerin engelli kardeşi kabul düzeylerinin erkek kardeşlerin kabul düzeylerine göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulgulanırken, erkek kardeşlerin kaygı düzeylerinin ise kız kardeşlerinkinden daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Şenel (1995), engelli kardeşi olan ve olmayan çocukların engelliliğe yönelik tutumlarını ve kaygı düzeylerini karşılaştırmıştır. Araştırmaya 13 – 20 yaşlar arasında, normal gelişim gösteren kardeşe sahip 30 birey ve engelli kardeşe sahip olan 30 birey dahil edilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, engelli kardeşe sahip olan çocukların kaygı derecesinin anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ancak engelli kardeşe sahip olan kardeşler ile engelli kardeşi olmayan kardeşlerin, engelli bireylere yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Pirimoğlu (1996), yaptığı araştırmasında, zihinsel engelli kardeşe sahip olan ve olmayan çocukların davranış problemleri arasında farklılaşma olup olmadığını belirlemeye çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda annelerden, çocukların davranış problemleri konusunda bilgi alınmıştır. Ayrıca bu çalışmada engelli kardeşi olan ve olmayan çocukların annelerinin kaygı düzeyleri arasında farklılaşma olup olmadığı ve engelli kardeşi olan ve olmayan çocukların davranış problemleri ile annelerin kaygı düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığı da araştırılmıştır. Çalışma engelli kardeşi olan ve normal gelişim gösteren 90 birey ve anneleri ile engelli kardeşi olmayan 90 kardeş ve anneleri ile yürütülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre engelli çocuğun kardeşlerinin engelli olmayan çocukların kardeşlerine göre daha fazla davranış problemine sahip olduğu ve bu problemin annelerin kaygı düzeyi ile önemli ölçüde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Engelli çocuğun kız kardeşlerinin problemlerinin, erkeklere göre daha fazla olduğu ve annenin kaygı düzeyi ile daha fazla ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Yine kız kardeşlerin yüksek düzeyde saldırgan davranış ve depresyon, erkek kardeşlerin ise depresyon ve okul problemleri olduğu saptanmıştır. Engelli kardeşi olan erkek kardeşlerdeki davranış problemlerinin ise ebeveynlerin olumsuz tutumu ile ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Apalaçi (1996), yaygın gelişimsel bozukluğu olan ve olmayan çocukların ağabey ve ablalarının psikolojik uyum ve kardeş ilişkilerini incelediği çalışmasında, her iki gruptaki kardeşlerin, davranış sorunları ve sosyal uyum ölçeklerinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığına dikkat çekmektedir. Araştırma sonucunda; yaygın gelişimsel bozukluğu olan çocukların kardeşlerinin, yaygın gelişimsel bozukluğu olmayan çocukların kardeşlerine göre, anlamlı düzeyde daha yüksek depresyon ve daha düşük benlik saygısına sahip oldukları, erkeklerin depresyon düzeyinin kadınlardan daha yüksek olduğu, kardeşler arasındaki yaş farkı ile depresyon, davranış sorunları ve sosyal uyum puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulgulanmıştır.

Küçüker (1997), bilgi verici psikolojik danışmanlık programının, zihinsel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren kardeşlerin engele ilişkin bilgi düzeyleri ve engelli kardeşlerine yönelik tutumları üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma 13-15 yaş aralığında engelli kardeşe sahip olan, deney grubu 16 ve kontrol grubu 16 kardeş olmak üzere toplam 32 kardeş ile yürütülmüştür. Katılımcıların bilgi düzeyleri “Bilgi Düzeyi Belirleme Testi” ile tutumları ise “Özürlü Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği” ile belirlenmiştir.

Dokuz oturumdan oluşan bilgi verici psikolojik danışmanlık programının kardeşler üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Deney grubundaki kardeşlerin kontrol grubundaki çocuklara göre engellilik hakkında ve engelli kardeşlerine yönelik tutumlarında daha olumlu oldukları saptanmıştır.

İçöz (2001)'ün yaptığı araştırmada özel eğitime gereksinimi olan bir çocuğa sahip aile bireylerinin (anne, baba ve kardeş) kaygı düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Anne ve baba kaygı düzeyinde özel eğitime gereksinimi olan çocuğun yaşının, cinsiyetinin, yetersizlik türünün, doğum sırasının, kardeş sayısının, anne ve baba yaşının, anne ve baba öğrenim düzeyinin, ilk tıbbi tanı zamanının, tanı hakkında bilgilendirilme durumunun ve özel eğitime gereksinimi olan çocuğun eğitime başlama yaşının; özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşin kaygı düzeyinde ise; özel eğitime gereksinimi olan çocuğun yaşının, cinsiyetinin, yetersizlik türünün, doğum sırasının, kardeş sayısının, kardeş yaşının, cinsiyetinin ve doğum sırasının etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda; engelli kardeşe sahip çocukların kaygı düzeyi ile engelli bireyin yaşı ve yetersizlik türü arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu gözlemlenmiştir.

Türkoğlu (2001)'nin yaptığı çalışmada zihinsel yetersizliği olan çocukların anne, baba ve kardeşlerinin kaygı düzeylerine etki eden etmenler incelenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, anne ve kardeşlerin durumluk kaygı puanları ortalamalarına oranla sürekli kaygı puanları ortalamalarının arttığı bulunmuştur. Kardeşlerin sürekli kaygı puanı ortalaması ile cinsiyet arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu bulunmuştur.

Bayhan ve Yükselen (2001)'in yaptıkları çalışmada engelli kardeşi olan ergenlik çağındaki bireylerin engelli kardeşleri ile ilgili kaygı durumları araştırılmıştır. Araştırma bulgularına bakıldığında, engelli kardeşi olan ergen bireylerin, engelli kardeşlerine gelecekte ne olacağı, toplumda engelli kardeşlerinin kabul görüp görmeyeceği ve evlenecekleri kişinin engelli kardeşini kabul edip etmeyeceği konularında endişe duydukları gözlemlenmiştir. Ayrıca gelecekte engelli kardeşlerinin sorumluluğu ve kendi çocuklarında da böyle bir engel durumunun olup olmayacağı konusunda kaygı yaşadıkları bulgulanmıştır.

Atasoy (2002), otistik kardeşe sahip özel eğitime gereksinimi olmayan 9–16 yaşları arasındaki çocukların, otizme ilişkin bilgi düzeyleri ile otistik kardeşlerine yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda, otizmli kardeşi olan çocukların otizme ilişkin bilgi düzeyleri ile çocukların kardeşlerine yönelik tutumları arasında doğrudan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak çocukların otizm hakkında daha fazla bilgilenecek isteyip istememesi ile otistik kardeşe yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılaşma olduğu gözlemlenmiştir.

Ahmetoğlu'nun (2004) engelli kardeşin engelli olmayan kardeşi üzerindeki etkisine dair yaptığı araştırmasında ise özel eğitime gereksinimi olmayan çocukların zihinsel yetersizliği olan kardeşlerine ilişkin yaşadıkları problemlerin belirlenmesi, bu çocukların özel eğitime gereksinimi olan kardeşleriyle olan ilişkilerini, hem kendilerinin hem de annelerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya öz anne ve kardeşleriyle yaşayan 256 zihinsel yetersizliği olan çocuğun 8–18 yaşlar arasındaki özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşleri ve anneleri olmak üzere 512 birey katılmıştır. Araştırmaya dahil edilen özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin, nazik olma, uzak durma-çekinme, empati, fiziksel saldırganlık boyutlarından aldıkları puan ortalamalarında kardeş ve anne algılamalarına göre anlamlı farklılık olmadığı bulunurken, birliktelik, ilgili olma boyutunda kardeş ve anne algılamaları arasındaki farklılığın anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Zoylan (2005), çalışmasında engelli kardeşe sahip olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerini incelemiştir. Araştırmaya, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan down sendromlu ve otistik çocukların 12-23 yaşları arasındaki kardeşleriyle, bu kurumların bulunduğu illerde öğrenim gören, engelli kardeşe sahip olmayan, aynı yaş grubundaki ergenlerden toplam 107 kişi dahil edilmiştir. Araştırmada engelli kardeşe sahip olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerini belirleyebilmek için “Kardeş İlişkileri Anketi” ve araştırmacı tarafından geliştirilen “Bilgi Formu” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; engelli kardeşi olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerinin farklılaştığı belirlenmiştir. Engelli olmayan kardeşe sahip bireyler, engelli kardeşe sahip gruba göre Kardeş İlişkileri Anketi'nin çatışma ve rekabet alt boyutlarından daha yüksek puan almışlardır. Anketin diğer boyutlarında gruplar arası farklılaşma görülmemiştir. Kardeş ilişkileri üzerinde sadece kardeşin cinsiyeti ve sosyo-ekonomik düzey değişkenlerinin anlamlı bir etki gösterdiği bulunmuş, diğer değişkenlerin herhangi bir etkisi görülmemiştir.

Akalın (2005), dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan bir kardeşe sahip ağabey/ablaların sosyal beceri düzeyleri ve kardeş ilişkilerinin niteliği ile dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğunun bu değişkenler üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmanın örneklemini, yaşları 10-16 arasında değişen, yarısı dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan bir kardeşe, diğer yarısı da normal gelişim gösteren bir kardeşe sahip 60 abla/ağabey ve onların anneleri oluşturmuştur. Annelerin doldurdukları ölçeğin sonuçlarına göre, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan kardeşe sahip çocukların sosyal yetkinlik düzeyi, normal gelişim gösteren kardeşe sahip çocuklarıkinden daha düşüktür. Yine aynı ölçekten elde edilen veriler ışığında, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocukların kardeşlerinin daha sık sosyal ve davranışsal sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Ağabey/ablaların doldurdıkları anketten elde edilen verilere göre, kardeş ilişkilerinin niteliği kapsamında ele alınan sevgi, kardeşin hayranlık duyması, kardeşe hayranlık duyma, baba yanlı davranışı ve benzerlik değişkenleri açısından iki grup arasında normal gelişim gösteren çocukların abla ve ağabeyleri lehine anlamlı farklılık olduğu ve dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan bir kardeşin olduğu kardeş çiftlerinde tartışmanın daha sık yaşandığı belirlenmiştir.

Miyandoab (2008), yaptığı araştırmasında zihinsel engelli kardeşi olan ve olmayan normal gelişim gösteren kardeşlerin aile içi ilişkilerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada 7-13 yaş aralığındaki 200 çocuk ve onların anneleri olmak üzere toplam 400 kişi ile çalışılmıştır. Çalışmada deney ve kontrol gruplarının aile resim çizimleri karşılaştırılarak engelli çocukların kardeşlerinin davranışsal ve duygusal sorunlarının ve aile bireyleri ile olan ilişkilerinin belirlenmesi planlanmıştır. Çalışmada “Aile Resim Çizim Testi” ve “Anne Görüşme Formu” kullanılmıştır. Kardeşlerin resimlerinde sıcak renklerin kullanımı sonuçları arasında yaşa ve cinsiyete bağlı olarak anlamlı bir sonuç elde edilmiştir. Çizim düzeyinde çizginin gücü boyutunda engelli kardeşi olan çocukların koyu çizgileri anlamlı bir şekilde fazla kullandıkları gözlemlenmiştir. Bu durum cesaret ve saldırganlık eğilimlerinin kuvvetli olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Çizim alanının kullanımı ile ilgili olarak engelli kardeşe sahip çocukların sayfayı tamamen kaplayan büyük resimler ve büyük çizgiler çizdiği görülmüştür. Resim çizimlerinde bu durumun iç kontrol zayıflığı ve saldırganlık davranışını ifade ettiği bilinmektedir. Çizginin devimselliği boyutunda, engelli kardeşi olmayan çocuklar duygusal, engelli kardeşi olan çocukla ise düşünsel resimleri anlamlı bir şekilde daha fazla çizmişlerdir. Ayrıca resmin içerik düzeyinde iki grup arasında, aile bireylerini eleme, aile bireylerine değer verme, aile bireyleri ile araya mesafe koyma, aile bireyleri ile özdeşim kurma, aile bireyleri ile yakınlık ve aileden kendini eleme seçeneklerinde de anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Anne görüşmelerinde de iki grup arasındaki farkın anlamlı olduğu saptanmıştır. Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin, normal gelişim gösteren çocuklarının davranışsal sorunlarına dair verdikleri yanıtlar incelendiğinde; engelli kardeşi olan çocukların %19’unda beslenme sorunu, %17’sinde konuşma ve öğrenme sorunu, %25’inde öfke patlamaları, %34’ünde saldırgan ve hırçın davranışlar, %21’inde yalan söyleme ve hırsızlık davranışları olduğu saptanmıştır. Zihin engelli kardeşi olmayan çocukların annelerinin çocuklarının davranışsal sorunlarına dair verdikleri yanıtlar incelendiğinde; çocukların %7’sinde beslenme sorunu, %5’inde konuşma ve öğrenme sorunu, %9’unda öfke patlamaları, %12’sinde saldırgan ve hırçın davranışlar, %10’unda yalan söyleme ve hırsızlık davranışları olduğu belirlenmiştir.

Dere (2009), otistik bozukluğu olan çocukların kabulüne ilişkin yaptığı çalışmada, otistik bozukluğu olan bir çocuğa sahip annelerin otistik bozukluğu olan çocuklarını kabul etmeleri ile engelli olmayan diğer çocuklarının otistik kardeşlerini kabulü arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmaya 60 anne ve kardeş katılmıştır. Araştırmada verileri toplamak amacıyla Kişisel Bilgi Anketi ve Aile-Çocuk İlişkileri Ölçeği (Anne Formu) ile Özürlü Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği –ÖKYTÖ- kullanılmıştır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda Aile-Çocuk İlişkileri Ölçeği puanları ile Özürlü Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği puanları arasında olumsuz ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Annenin otistik bozukluğu olan çocuğunu kabul-red durumunun, annenin yaşına, medeni durumuna, çalışma durumuna, öğrenim durumuna, gelir durumuna göre farklılaşma bulunamamıştır. Otistik bozukluğu olan kardeşe sahip çocukların kardeşlerini kabulünün, normal gelişim gösteren kardeşlerin yaşına, cinsiyete, kardeş sayısına, otizmlili kardeşin büyük ya da küçük olma durumuna göre farklılaşma bulunamamıştır.

Şimşek (2009), engelli bir kardeşe sahip olma ile umutsuzluk düzeyi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırmaya engelli kardeşi olan 119 engelli olmayan birey katılmıştır. Araştırmada katılımcıların demografik bilgilerinin elde edilmesi için “Kişisel Bilgi Formu” ile umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi için “Beck Umutsuzluk Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda engelli bir kardeşe sahip olan bireylerin, cinsiyetleri, yaş olarak büyük ya da küçük olma durumları, engelli kardeşin cinsiyeti ve yetersizlik türü ile ölçeğin alt boyutları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Ertürk (2009), kaynaştırma eğitimine katılan ya da katılmayan bireylerin kardeş ilişkilerini anne ve kardeş algılarına göre incelemiştir. Araştırmaya ilköğretim okullarına devam eden birinci kademedeki 30 zihinsel engelli çocuğun, 9-18 yaşlar arasındaki normal gelişim gösteren kardeşleri ve anneleri olmak üzere 60 ve karşılaştırma grubu olarak entegre eğitime katılmayan benzer yaş ve özellikteki 30 zihinsel engelli çocuğun kardeşleri ve anneleri olmak üzere 60, toplam 120 birey katılmıştır. Araştırma sonucunda kaynaştırma eğitimine katılan engelli kardeşe sahip olan kardeşlerin kardeş ilişkileri, kaynaştırma eğitime katılmayan engelli kardeşe sahip olan kardeşlerin kardeş ilişkilerinden anlamlı düzeyde daha nitelikli olduğu bulgulanmıştır.

Ünal (2009) engelli kardeşe sahip bireylerin engelli kardeşlerine yönelik davranışları ile annelerin çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaya 5-15 yaşları arasındaki 94 zihinsel engelli çocuğun anneleri ve bu çocukların 9-17 yaş arasındaki normal gelişim gösteren kardeşleri dâhil edilmiştir. Araştırmada “Genel Bilgi Formu”, “Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutumu Ölçeği –PARI-” ve “Schaeffer Kardeş Davranışı

Değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; zihinsel engelli çocuğun ilk tıbbi tanı zamanının, ailenin tanı hakkında bilgilendirilme durumunun, eğitime başlama yaşının, öğrenim durumunun ve annenin öğrenim düzeyinin annelerin çocuk yetiştirme tutumlarında, ailenin tanı hakkında bilgilendirme durumunun, zihinsel engelli çocuğun öğrenim durumunun, annenin yaşının ve kardeşin cinsiyetinin kardeş davranışlarında anlamlı bir farklılık yarattığı saptanmıştır. Araştırmada ayrıca annelerin çocuk yetiştirme tutumları ile normal gelişim gösteren çocukların zihinsel engelli kardeşlerine yönelik davranışları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu bulunmuştur.

Saban (2010) tarafından, zihinsel engelli kardeşe sahip olan ve olmayan çocukların benlik saygıları ve kaygı durumlarının incelendiği çalışmada, zihinsel engelli kardeşe sahip olan 17-18 yaşındaki çocukların sürekli kaygılarının, zihinsel engelli kardeşe sahip olmayan çocuklara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Zihinsel engelli kardeşe sahip olan ve olmayan çocukların yaşına, cinsiyetine, anne mesleğine, baba mesleğine ve kaçınıcı çocuk olduğuna göre çocukların benlik saygısının etkilenmediği bulunmuştur. Zihinsel engelli kardeşe sahip olan ve kardeşinin engelinden dolayı çevre ile sorun yaşayan, suçluluk duyan çocukların sürekli kaygı puan ortalamalarının çevre ile sorun yaşamayan, suçluluk duymayan çocukların sürekli kaygı puan ortalamalarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmada zihinsel engelli kardeşe sahip olan ve olmayan çocukların kaygısının artması ile ters orantılı olarak çocukların benlik saygısının düştüğü belirlenmiştir.

Er (2011), aile ve kardeş eğitim programının engelli bireye yönelik tutum ve davranışlara etkisini araştırmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, zihin engelli kardeşe sahip olan, 10-14 yaş aralığındaki 30 ilköğretim okulu öğrencisi -deney-1, deney-2, kontrol grubu- ile 10 ebeveyn -deney-2 grubundaki çocukların anne-babaları- oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak normal çocuklar için; “Başarı Testi”, “Özürlü Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği”, “Temel Beceri Ölçeği” ve “Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği-Kardeş Formu” kullanılırken anneler için “Schaffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği-Anne Formu” kullanılmıştır. Ayrıca araştırmada çocuklar ve annelerinin demografik özelliklerinin belirlenebilmesi ve her iki grubun da uygulama öncesindeki programdan beklentileri ile uygulama sonrasında bu beklentilerinin ne derece karşılandığı konusundaki görüşlerini tespit etmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan “Genel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; deney gruplarında uygulanan Kardeş Eğitimi Programı ve Aile Eğitimi Programı sonucunda, bu gruplarda yer alan normal çocukların zihin engelli kardeş konusundaki bilgi düzeyi erişilerinde anlamlı bir artış olurken, kontrol grubunda anlamlı bir artış kaydedilmemiştir. Bununla birlikte deney grupları arasında ise anlamlı bir başarı farklılığı

gözlenmemiştir. Uygulanan Kardeş Eğitimi Programı ve Aile Eğitimi Programı sonucunda, bu gruplarda yer alan normal çocukların zihin engelli kardeşe yönelik tutum erişilerinde anlamlı bir artış olurken, kontrol grubunda anlamlı bir artış kaydedilmemiştir. Ayrıca, normal çocukların engelli kardeşe yönelik tutumlarını daha olumlu hale dönüştürme konusunda programların başarı düzeyleri arasında farklılık vardır. Ancak bu farklılık kontrol grubuyla deney grupları arasında olup deney grupları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

2.6.2.2. Yurt Dışında Yapılan Yayın ve Araştırmalar

McHale ve Gamble (1989), zihinsel engeli olan ve olmayan çocukların kardeşlerinin psikolojik uyum ve kardeş ilişkilerini ele aldıkları, 8-14 yaşlarında, 62 abla ve ağabey ile yaptıkları çalışmada; engeli olan çocukların kardeşlerinin:

- Annelerinin kendilerine karşı olumsuz tavırlarını (şikâyet etme, kızma, vb.) daha sık dile getirdikleri,
- Çalışmada kullanılan uyumla ilgili ölçeklerin çoğundan daha düşük puanlar aldıkları,
- Ablaların depresyon puanlarının ağabeylerden daha yüksek, benlik saygısı puanlarının ise araştırmaya katılan tüm çocuklarınkinden daha düşük olduğu,
- Çoğunlukla ablaların kardeşleri ile ilgilenmek ve bakımlarını üstlenmek zorunda oldukları,
- Ablaların kardeş ilişkilerini ağabeylere kıyasla daha olumsuz değerlendirdikleri,
- Kontrol ve deney grubunun kaygı, depresyon ve algılanan sosyal kabul puanları arasında anlamlı farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmışlardır.

Hallahan ve Kauffman (1994) da, engeli olan kardeşe sahip bazı çocukların olumlu, bazılarının da olumsuz etkilenmelerinin nedeni tam olarak açıklanamasa da, uzmanların, çocukların engeli olan kardeşlerine karşı olumlu tavır geliştirmelerini güçleştiren 3 konuya dikkat çektiklerini belirtmişlerdir:

- Kardeşler arasındaki yaş farkı az olduğunda çatışma yaşanması ihtimali artmaktadır. Kardeşlerin yaşça yakın olmaları, aralarındaki farkların daha kolay anlaşılmasına neden olacaktır.
- Aynı cinsiyetten olan kardeşler daha çok çatışma yaşarlar.
- Engeli olan çocukların ablaları, kardeşleri ile ilgilenmek ve bakımlarını üstlenmek zorunda olduklarından, kardeşlerine karşı ağabeylere kıyasla daha olumsuz tutum sergilerler. (Akt. Akalın, 2005).

Brody ve diğerleri (1999) çalışmalarında, 9-12 yaş arası 85 ergenin kardeşler arası ilişkilerinin niteliğine annenin ve babanın psikolojik durumunun etkisini incelemişlerdir.

Araştırmada çocuklara kardeş ilişkilerini belirlemek için Kardeş İlişkileri Ölçeği, ebeveynlerinin disiplin stratejilerini değerlendirdikleri Çocukların Ebeveynlerin Davranışlarını Değerlendirdikleri Form, ebeveynlere ise Çocukların Kendilerini Kontrol Edebilme Becerilerini Değerlendirme Ölçeği, Davranış Problemleri Ölçeği uygulanmıştır. Ebeveynlerin psikolojik durumları Depresyon Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ile aile ilişkileri Ahron'un İşbirliği Kalitesi Ölçeği, O'Leary-Porte Ölçeği, İlişkileri Değerlendirme Ölçeği ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, ebeveynlerin daha çok destekleyici davrandıkları ailelerde, daha samimi ve daha çok destekleyici ilişkiler olduğu saptanmıştır. Kardeşler arası ilişkilerde daha uyumlu ve daha az çekişmenin olduğu kardeşlerin, duygularını daha iyi kontrol edebildikleri belirlenmiştir. Elde edilen verilere göre kız ve erkek kardeşlerine bakma, besleme ve onlarla oyun etkileşimlerinin, çocukların duygularını kontrol edebilme ve davranışlarını organize edebilme yeteneği ile ilişkili olduğu da saptanmıştır.

Dyson (1999), 37'si bir gelişimsel bozukluğu olan -fiziksel ve duyuşal engel, gelişim geriliği, konuşma bozukluğu, öğrenme güçlüğü, hiperaktivite- ve 34'ü sağlıklı gelişim gösteren kardeşe sahip toplam 71 ağabey ve ablayla yaptığı çalışmada, iki grup arasında sosyal yetkinlik, davranış uyumu ve öz kavramı düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık bulamamıştır.

Fisman ve arkadaşları (2000) engelli kardeşi olan çocuklar üzerinde yaptıkları çalışmada, ailenin farklı sistemlerden oluştuğunu ve farklı sistem bileşenlerinin farklı sorunları olduğunu -ebeveynlerde; depresyon, evlilik ilişkilerinde; evlilikle ilgili sorunlar, ebeveyn çocuk ilişkisinde; fonksiyonel olmayan aile-çocuk ilişkisi gibi- ortaya koymuşlardır. Bu nedenle özellikle klinisyenlerin, ebeveynlerin ve öğretmenlerin, engelli kardeşi olan sağlıklı çocukların uyum sorunları, deneyimleri konularına özel ilgi göstermelerini ve sağlıklı kardeşlerin engelli kardeşlerle ilgili olarak yapılan planlamalara dahil edilmesini önermişlerdir.

Houtzager ve arkadaşları (2001), kronik hastalığı olan çocukların kardeşleri ile ilgili 51 yayınlanmış çalışmanın sonuçlarının değerlendirildiği çalışmada genel olarak şu sonuçlarla karşılaşmışlardır:

- Genel olarak kronik hastalığı olan çocukların kardeşleri kronik hastalığı olan kardeşlerinden olumsuz etkilenmektedir.
- Kronik hastalığa sahip anne-babaların sağlıklı çocuklarından çok daha fazla olumsuz etkilendiği görülmektedir.

- Sağlıklı kardeşlerin psikolojik durum puanları, akranları ile birlikte vakit geçirme süreleri ve bilişsel gelişim düzeyleri kronik hastalığı olan kardeşe sahip olmayan bireylerin puanlarından daha düşük bulunmuştur.

Burke ve Montgomery (2001), yaptıkları araştırma ile engelli kardeşe sahip olan normal gelişim gösteren kardeşlerin destek ihtiyaçlarını belirlemeye çalışmışlardır. Çalışma daha çok kardeş destek grubuna katılan kardeşler üzerine yoğunlaşmış ve kardeşlerin deneyimlerinden yararlanılmıştır. Toplamda 56 kardeşle görüşme yapılmış ve anketler doldurulmuştur. Görüşmeler bazı çocuklarla evde, bazıları ile de destek grubunun yer aldığı çocuk merkezinde yapılmıştır. Çok fark olmamasına karşın çocuk merkezindeki kardeşlerin fikirlerini daha rahat ifade ettikleri gözlemlenmiştir. Kardeşlerin, grubun kendilerini ifade etmelerine fırsat vererek öfkelerini yenmelerine yardım ettiğini ve farklı alanlardaki aktiviteleri desteklediklerini belirten görüşleri saptanmıştır.

Stocker ve arkadaşları (2002), kardeş çatışmaları ve çocukların psikolojik uyumunu ele aldıkları çalışmalarında, çatışmaların kaygı, depresyon ve sorumsuz davranışlarla ilişkili olduğunu saptamış ve araştırma bulgularını üç maddeyle özetlemişlerdir;

- Sosyal öğrenme kuramında da belirtildiği üzere; çocuklar kardeşleriyle yaşadıkları çatışmaları ve öğrendikleri saldırgan davranışları, başka ortamlara -okul, arkadaşlarla olan ilişkiler vb. gibi- da taşıyabilirler,
- Çatışma ortamında büyümek çocuklarda kaygı ve depresyona neden olabilir,
- Kardeş çatışmalarının olumsuz etkilerinden biri de; çocukların sosyal biliş güçlüğü yaşamalarıdır.

Moore, Howard ve McLaughlin (2002), yaptıkları araştırma ile engelli olan ve olmayan kardeş ilişkilerine yönelik olarak yapılmış olan çalışmaları yeniden gözden geçirip bu çalışmalar hakkında bir değerlendirme yapmayı amaçlamışlardır. Araştırma sonuçlarına göre kardeşler arasındaki ilişkilerin, aile içindeki farklılıklara, kardeşlerin kişisel gelişim düzeylerine ve özelliklerine bağlı olduğunu ortaya koymuşlardır. İncelen bu araştırmalar, aile boyutu, ailenin sosyo-ekonomik durumu, ebeveyn tutumları, ebeveynlerin farklı biçimdeki davranışları, ebeveynlerin evlilikle ilgili tatminleri, aile içi iletişim, aile başa çıkma stratejileri, etnik farklılıklar, dini inançlar, kardeş yaşı, kardeş cinsiyeti, kardeş doğum sırası ve kardeşler arası yaş aralığı, engelin türü ve şiddeti, kardeşlerin karşılıklı durumları, kardeş etkileşimleri, kardeş çatışması, yardımcı ya da bakıcı rolündeki kardeş ve öğretmen rolü gibi etmenlerin kardeşler arasındaki ilişkileri etkileyen değişkenler olduğunu saptanmıştır.

Connors ve Stalker (2003) tarafından yapılan çalışmada engelli birey nedeniyle ebeveynlerin yaşadığı stres, normal kardeşlerin engelli kardeşlerine yönelik tutumlarında önemli bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanında ailede engelli bir bireyin olması ebeveynlere aşırı derecede stres yaşatması ve engelli çocuk nedeniyle evlilik ilişkisinin bozulması ile normal gelişim gösteren kardeşlerin davranış problemleri arasında anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır.

Engelli kardeşi olan bireylerin engelli kardeşine yönelik yaşadıkları duygu ve gösterdikleri tepkilerin araştırıldığı bir çalışmada Rodger ve Totth (2004), engelli kardeşi olan bireylerin, yetersizliğe sebep olduğu konusunda suçluluk duyma, tedavide kardeşinin canı yandığında suçluluk duyma, kardeşine kızgınlık gibi hoş olmayan duygular beslediği için suçluluk duyma gibi duygu ve tepkilere sahip olduklarını bulgulamışlardır.

Naylor ve Prescott (2004), anne ve babaların engelli ve sağlıklı çocuklarına ayırdıkları zaman ve onlarla ilgilenme durumlarını karşılaştırdığı çalışmalarında, engelli çocuklarına, sağlıklı kardeşe göre daha fazla zaman ayırdıklarını ve onlarla daha fazla ilgilendiklerini bulgulamışlardır. Literatüre göre de hasta çocuk üzerine yoğunlaşan aile, sağlıklı çocukla sosyal ve duygusal olarak ilgilenememektedir. Anne babalar sağlıklı kardeşlerin daha çok fiziksel sağlıkları ile ilgilenirken, duygusal problemlerini çoğunlukla fark edememektedirler.

Ishizaki ve diğerleri (2005) yaptıkları çalışmada engelli bir kardeşe sahip olan 50 çocuk ve annelerini, engelli bir kardeşi olmayan 128 çocuk ve anneleri ile küçük psikiyatrik rahatsızlıklar, psiko-sosyal sorunlar ve çocukların aileleri ile yaşadıkları sorunlar açısından karşılaştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, engelli kardeşe sahip olan çocukların engelli kardeşi olmayan çocuklara göre daha fazla psiko-sosyal sorunlar yaşadığı, engelli çocuğu olan annelerin ise, engelli çocuğu olmayan annelere göre küçük psikiyatrik rahatsızlıklar açısından daha fazla risk altında oldukları bulgulanmıştır. Ayrıca engelli kardeşi olan çocukların, engelli kardeşi olmayan çocuklara göre aileleri ile daha fazla sorun yaşadığı gözlemlenmiştir.

Giallo ve Payne (2006) yaptıkları çalışmada engelli kardeşi olan sağlıklı bireylerin engelli kardeşlerine uyum sağlamalarının ve bu durumla başa çıkmalarının aile faktörleri ile olan ilişkisini araştırmışlardır. Araştırmaya 7- 16 yaş arasında, engelli kardeşi olan, 40 sağlıklı birey katılmıştır. Araştırma sonunda engelli kardeşi olan bireylerin engelli kardeşine uyum sağlamada ve bu durumla başa çıkmada kendi deneyimleri ve başa çıkma stratejilerinden daha çok aile faktörlerinin daha güçlü etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle, sosyo-ekonomik statünün, engelli kardeşi olan bireyin geçmişte aile tarafından destek grubuna gönderilmesinin, ailenin problem çözme ve iletişim becerilerinin ve ailenin engelli çocuğun

ihtiyaçları ile ilgilenirken tahammül düzeyinin, engelli kardeşe sahip olan sağlıklı bireyin uyum sağlama ve başa çıkma durumu ile yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki içinde olduğu bulgulanmıştır.

Ross ve Cuskelly (2006) yaptıkları çalışmada otistik bir kardeşe sahip olan 8-15 yaşları arasındaki 25 bireyin, otistik bir kardeşe sahip olmaktan dolayı en çok etkilendikleri alanları araştırmışlardır. Agresif olmaya yatkınlık, sosyal yaşama adaptasyon, otistik kardeş için endişelenme gibi etkilene alanları çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında otistik bir kardeşe sahip olan bireylerin en çok agresif olmaya yatkınlık açısından etkilendikleri ve genel olarak kızgın oldukları bulgulanmıştır.

Benderix ve Sivberg (2007) otistik veya zihinsel engelli kardeşe sahip sağlıklı kardeşlerin engelli kardeşe sahip olmaya dayalı mevcut ve geçmiş deneyimlerini tanımlamaya dayalı bir araştırma yapmışlardır. Araştırmaya otistik veya zihinsel engelli kardeşe sahip 14 kardeş dahil edilmiştir. Araştırma verileri çalışma grubu ile yapılan kişisel görüşmeler yardımıyla elde edilmiştir. Görüşmeler nitel analizler şeklinde kaydedilmiş olup alınan sonuçlar yedi kategoride toplanmıştır. Kardeşlerin duygu ve düşüncelerini ortaya koydukları bu kategoriler; zamanından önce gelişen sorumluluk, üzgün hissetme, korku verici davranışa maruz kalma, empatik duygular, başka bir ortamın daha iyi olacağını ümit etme, kardeşleri güvensiz ve endişeli yapan fiziksel şiddet ve olumsuz yönde etkilenen arkadaş ilişkileridir. Yapılan çalışma kardeş deneyimlerinden stresli yaşam koşullarını ortaya koymaktadır. Kardeşlerin, küçük yaşta aldıkları sorumluluktan dolayı bu durumu kendilerini engelleyen bir yük olarak algıladıkları ve ebeveyn yük olacağı korkusundan dolayı kendi ihtiyaçlarını dile getirme korkusu yaşadıkları bulgulanmıştır.

Williams, Graff ve Stanton (2010), 1975 ile 1995 yılları arasında yapılan, engelli kardeşin engelli olmayan kardeş üzerindeki etkilerine dair yapılan 363 araştırmayı inceledikleri çalışmalarında, bu 363 araştırmanın %61,1'inin engelli olmayan bireylerin engelli kardeşlerinden negatif yönde etkilendiklerini, %1,7'sinin ne negatif ne de pozitif etkilendiklerini, %37,2'sinin ise pozitif yönde etkilendiklerini bulguladıklarını belirtmişlerdir.

Moyson ve Roeyers (2011) yaptıkları araştırmada otizmlili kardeşe sahip olan 6- 14 yaş arasındaki 17 bireyin kendi yaşam kalitelerini algılama durumları incelenmiştir. Çalışmada otizmlili kardeşi olan bireylerin yaşam kalitelerini etkileyen dokuz faktör araştırılmıştır. Bu faktörler;

- Tolerans
- Karşılıklı anlayış
- Birlikte aktivite

- Kendine ait özel zamana sahip olma
- Kardeşin iyi olacağına inanma
- Engelli kardeşi kabul etme
- Deneyim paylaşımı
- Sosyal destek
- Dış dünya ile ilişki içinde olma

Bu dokuz faktörün bulunduğu kardeş ilişkilerinde, otizmli kardeşi olan çocukların yaşam kalitelerini iyi olduğunu algıladıkları bulgulanmıştır.

Engelli kardeşin engelli olmayan kardeşi üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmalarda engelli kardeş ile engelli olmayan kardeş arasında pozitif ilişkinin de bulgulandığı araştırmalar mevcuttur (Akalin, 2005).

Kaminsky ve Dewey (2001) bir otistik kardeşe ve bir de engelli olmayan kardeşe sahip olan 138 bireyin katıldığı çalışmada kardeş ilişkilerinde çatışma ve sıcaklığı incelemiştir. Araştırma sonucunda, çalışma grubunun otistik kardeşleri ile engelli olmayan kardeşlerine göre anlamlı düzeyde daha az çatışma yaşadıkları ve kardeş ilişkilerinin daha sıcak olduğu bulgulanmıştır.

Rivers ve Stoneman (2003) otistik kardeşe sahip olan 50 engelli olmayan kardeş ile yaptıkları çalışmalarında, otistik kardeşe sahip olan engelli olmayan bireylerin, engelli kardeşe sahip olmayan bireylere göre kardeş ilişkilerinin daha pozitif olduğunu bulgulamışlardır. Araştırmaya katılan bireylerin kardeşlerine yönelik duygularının da daha pozitif olduğu gözlemlenmiştir.

Mascha ve Boucher (2006), 7-20 yaşları arasındaki engelli bir kardeşe sahip 40 engelli olmayan kardeş ile yaptıkları çalışmada, engelli kardeşe sahip olan bireylerin engelli kardeşleri ile ilgili dışarıda oyun oynama, birlikte film izleme ve birlikte eğlenceli zaman geçirebilme gibi pozitif deneyimler yaşayabildiklerini bulgulamışlardır.

Orsmond ve Seltzer (2007a), yaptıkları çalışmalarında, etkili başa çıkma stratejilerini kullanan engelli bir kardeşe sahip olan bireylerin, engelli kardeşlerinden olumsuz etkilenmediklerini bulgulamışlardır. Buna karşın, etkili başa çıkma stratejileri kullanmayan engelli kardeşe sahip olan bireylerin engelli kardeşinden olumsuz etkilendikleri bildirilmiştir.

Bu çalışmanın temel planının oluşturulmasında yurtdışında ve ülkemizde yapılan araştırmaların bulguları değerlendirilmiş öncelik ve çeşitli özellikler açısından ülkemizdeki durumun betimsel tarzda açıklanması amaçlanmıştır. Bu bakımdan ülkemizde bu konuyla

ilgili yapılan çalışmalara yenilik getireceği ve ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı beklenmektedir.

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, evren ve örneklem, zaman çizelgesi, veri toplama araçları ve veri çözümleme teknikleri yer almaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, betimsel türde tarama modellerinden tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın tarama modeline göre yapılandırılmasının nedeni, “tarama modellerinin, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımı” olmasıdır. Genel tarama modellerinden yararlanılan bu çalışmada, iki ve daha çok sayıdaki değişkenin birlikte değişim derecesinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca veri toplama araçlarına dayalı olarak elde edilecek verilerin çözümlenmesinde karşılaştırma türü ilişkisel betimlemelere de yer verilmiştir (Karasar, 2005).

3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu İzmir ilindeki Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel eğitim okulları ve özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan bireylerin 18-30 yaş arasındaki engelli olmayan kardeşlerinden, araştırmaya katılmayı kabul eden, evli olmayan, engelli birey ile öz kardeş olan ve bir tane engelli kardeşe sahip olan ve anket uygulamasına katılmayı gönüllü olarak kabul eden 120 birey örneklem seçimine gidilmeksizin araştırma kapsamına alınarak oluşturulmuştur. Çalışma grubunun okullara göre dağılımı tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Okullara Göre Dağılımı

Okul Adı	Katılımcı Sayısı
Buca Mehmet Ali Susam İş Eğitim ve Uygulama Okulu	26
Konak İş Okulu	12
Karşıyaka İş Okulu	12
Özel İlgi Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi	9
Özel Sevgi Tohumları Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi	7
Özel Bornova Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi	8
Özel Atasancak Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi	6
Özel Çağdaş Yalın Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi	8
Özel Işık Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi	12
Özel Yazgı Özel Eğitim Okulu	8
Özel Mutlu Çocuklar Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi	12
Toplam	120

3.2.1. Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

3.2.1.1. Çalışma Grubunun Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan 18-30 yaş arasındaki engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin demografik özelliklere göre dağılımları tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Çalışma Grubunun Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

Demografik özellikler	N	%
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	65	54,2
Erkek	55	45,8
Toplam	120	100
<i>Yaş Grubu</i>		
18-22	57	47,5
23-26	41	34,2
27-30	22	18,3
Toplam	120	100
<i>Eğitim Düzeyi</i>		
İlköğretim	21	17,5
Lise	56	46,7
Üniversite ve Yüksek Lisans	43	35,8
Toplam	120	100
<i>Anne-Baba Birlikte Olma Durumu</i>		
Anne-Baba Birlikte	105	87,5
Anne-Baba Birlikte Değil	15	12,5
Toplam	120	100
<i>Kardeş Sayısı (kendisi dahil)</i>		
2	49	40,8
3	35	29,2
4	17	14,2
5+	19	15,8
Toplam	120	100
<i>Kardeşler Arası Doğum Sırası</i>		
En büyük kardeş	81	67,5
En büyük kardeş değil	39	32,5
Toplam	120	100

Tablo 2’de belirtildiği gibi araştırmaya katılan engelli bir kardeşe sahip 120 bireyden, 65’inin (% 54,2) kadın, 55’inin (45,8) erkek olduğu; 57’sinin (%47,5) 18-22 yaş grubunda, 41’inin (%34,15) 23-26 yaş grubunda ve 22’sinin (%18,35) 27-30 yaş grubunda olduğu; 21’inin (%17,5) ilköğretim mezunu, 56’sının (%46,7) lise mezunu, 43’ünün (%35,8) üniversite mezunu olduğu; 105’inin (%87,5) anne-babasının birlikte yaşadığı, 15’inin (%12,5) anne-babasının birlikte yaşamadığı; 49’unun (%40,8) iki kardeş, 35’inin (%29,2) üç kardeş, 17’sinin (%14,2) dört kardeş ve 19’unun (%15,8) beş kardeş ve üzeri olduğu; 81’inin (%67,5)

evin en büyük kardeşi olduğu, 39'unun (%32,5) ise evin en büyük kardeş olmadığı görülmektedir.

3.2.1.2. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Özelliklerine Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan 18-30 yaş arasındaki engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin sahip olunan engelli kardeşin özelliklerine göre dağılımı tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Özelliklerine Göre Dağılımı

Sahip Olunan Engelli Kardeşin Özellikleri	N	%
<i>Sahip Olunan Engelli Kardeşin Cinsiyeti</i>		
Kadın	42	35
Erkek	78	65
Toplam	120	100
<i>Engelli Kardeşin Tanı Grubu</i>		
Zihinsel Engelli	74	61,7
Yaygın Gelişimsel Bozukluk	46	38,3
Toplam	120	100
<i>Engelli Kardeşin Yetersizlik Derecesi</i>		
Ağır	53	44,2
Orta	39	32,5
Hafif	28	23,3
Toplam	120	100

Tablo 3'te belirtildiği gibi araştırmaya katılan engelli kardeşe sahip 120 bireyden 42'sinin (%35) engelli kardeşinin cinsiyeti kadın, 78'inin (%65) engelli kardeşinin cinsiyeti erkek olduğu; 74'ünün (%61,7) engelli kardeşinin tanısı zihinsel engelli, 46'sının (%38,3) engelli kardeşinin tanısı yaygın gelişimsel bozukluk olduğu; 53'ünün (%44,2) sahip olduğu engelli kardeşin yetersizlik derecesi ağır düzeyde, 39'unun (%32,5) sahip olduğu engelli kardeşin yetersizlik derecesi orta düzeyde, 28'inin (%23,3) sahip olduğu engelli kardeşin yetersizlik derecesi ise hafif düzeyde olduğu görülmektedir.

3.2.1.3. Çalışma Grubunun Anne-Babanın Eğitim Durumuna ve Ailenin Aylık Gelirine Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan 18-30 yaş arasındaki engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin anne-babalarının eğitim durumlarına göre dağılımı tablo 4'te, ailenin aylık gelirine göre dağılımı tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Çalışma Grubunun Anne-Babanın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyi	Anne		Baba	
	N	%	N	%
Okur-Yazar Değil	22	18,3	5	4,2
İlkokul	63	52,5	54	45
Ortaokul	16	13,4	28	23,3
Lise	13	10,8	26	21,7
Üniversite	6	5	7	5,8
Toplam	120	100	120	100

Tablo 4'te belirtildiği gibi araştırmaya katılan engelli kardeşe sahip 120 bireyden 22'sinin (%18,3) anne eğitim düzeyi okur-yazar değil, 63'ünün (%52,5) anne eğitim düzeyi ilkököl, 16'sının (%13,4) anne eğitim düzeyi ortaokul, 13'ünün (%10,8) anne eğitim düzeyi lise ve 6'sının (%5) anne eğitim düzeyi üniversitedir. Araştırmaya katılan 120 kişinin aynı tabloda yer alan baba eğitim düzeyine göre dağılımına baktığımızda, 5'inin (%4,2) baba eğitim düzeyi okur-yazar değil, 54'ünün (%45) baba eğitim düzeyi ilkököl, 28'inin (%23,3) baba eğitim düzeyi ortaokul, 26'sının (%21,7) baba eğitim düzeyi lise ve 7'sinin (%5,8) baba eğitim düzeyi üniversitedir.

Tablo 5. Çalışma Grubunun Ailenin Aylık Gelirine Göre Dağılımı

Ailenin Aylık Geliri	N	%
1000 TL'nin altında	40	33,3
1000-1500 TL arası	39	32,5
1501-2000 TL arası	23	19,2
2001-3000 TL arası	12	10
3001-4000 TL arası	5	4,2
4000+ TL	1	0,8
Toplam	120	100

Tablo 5'te belirtildiği gibi araştırmaya katılan engelli kardeşe sahip 120 bireyden 40'ının (%33,3) ailesinin aylık geliri 1000 TL'nin altında, 39'unun (%32,5) ailesinin aylık geliri 1000 ile 1500 TL arasında, 23'ünün (%19,2) ailesinin aylık geliri 1501 ile 2000 TL arasında, 12'sinin (%10) ailesinin aylık geliri 2001 ile 3000 TL arasında, 5'inin (%4,2) ailesinin aylık geliri 3001 ile 4000 TL arasında ve 1'inin (%0,8) ailesinin aylık geliri 4000 TL'nin üzerindedir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, Ertuğrul (2008) tarafından geliştirilen ve geçerlik-güvenirliği yapılan olan “Evliliğe Yönelik Tutum Ölçeği” ile çalışma grubunda yer alan kardeşlerin demografik

özellikleri ve bazı değişkenler hakkında bilgi toplanması amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu’nda kardeşin kendisine, engelli kardeşine, anne-babasına ve varsa engelli olmayan kardeşlerine ait birtakım demografik bilgiler yer almıştır. Bunun yanı sıra bireylerin, engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenme durumlarına, sahip oldukları engelli kardeşlerinin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen diğer kişilere ve sahip oldukları engelli kardeşlerinden etkilenme durumlarına dair bilgi toplanmıştır.

3.3.2. Evliliğe Yönelik Tutum Ölçeği

Ertuğrul (2008) tarafından geliştirilen ve geçerlik-güvenirliliği yapılan “Evliliğe Yönelik Tutum Ölçeği” geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmadan önce 30 maddeden oluşmakta iken madde analizi sonucunda korelasyon katsayısı $r < 0,50$ olan maddeler ölçekten atılmış ve geriye olumlu ve olumsuz ifadelerden oluşan 23 madde kalmıştır. Faktör analizi sonucunda ölçeğin 5 alt faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Bu 5 faktör birlikte ilgili tutum değişkenine ait varyansın %64,07’sini açıklamaktadır. Ölçeği oluşturan maddelere ilişkin faktör yükleri 0,48 ve 0,79 arasında değişmektedir. Tüm bu bulgular ölçeğin tatmin edici düzeyde yapı geçerliğine sahip olduğuna ilişkin kanıt olarak kullanılmıştır. Ölçeğin madde geçerliliğine ve homojenliğine ilişkin olarak madde test korelasyonları hesaplanmıştır. Sonuç olarak nihai ölçeğin madde test korelasyonları 0,50 ile 0,79 arasında değerler almaktadır. Tüm bu bulgular ölçek maddelerinin geçerliğine ve aynı yapıyı ölçtüğüne kanıt olarak kullanılmıştır. Likert tipi bir tutum ölçeğinde, bir maddeden elde edilen puan dağılımının sürekli değişken olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca, ölçekte yanıt seçenekleri ikiden daha fazladır ve seçenekler içinde tek bir doğru yanıt bulunmamaktadır. Bunun dışında, bu ölçeğin temel varsayımlarından biri, ölçekteki her bir maddenin ölçülen tutumla monotonik bir ilişki içinde olduğudur. Bunun anlamı, her bir maddenin aynı tutumu ölçtüğüdür. Bundan dolayı, Likert tipi bir tutum ölçeğinde güvenirlik düzeyini saptamak için iç tutarlılığın bir ölçütü olan, Cronbach tarafından geliştirilen “Cronbach Alpha” katsayısının kullanılması uygun bulunmaktadır. Bu nedenle, “Evliliğe Yönelik Tutum Ölçeği”nin güvenirliği, Cronbach Alpha test tekniği ile bulunmuştur. Ölçeğin deneme formundaki 30 madde üzerinden $Cronbach\ Alpha = 0,92$ ’dir. Nihai test oluşturulurken korelasyon katsayısı $r < 0,50$ ’den küçük olan maddeler teste alınmamıştır. Madde seçmede $r \geq 0,50$ ölçütü olarak alınmış ve nihai test 23 maddeden

oluşturmuştur. Maddeler seçildikten sonra 23 maddenin C_{α} 'sı tekrar hesaplanarak .93 bulunmuştur. Bu sonuç; ölçeğin güvenilir ölçme yaptığını göstermektedir.

Evliliğe Yönelik Tutum Ölçeği 5'li likert tipi bir ölçektir. 5'li derecelendirme “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kararsızım”, “katılıyorum”, “tamamen katılıyorum” ifadelerinden oluşmaktadır. Ölçek puanlamasında maddeler 1 ile 5 puan arasında puanlanmaktadır. “1” puan ilgili maddeden alınacak en düşük puanı ifade etmektedir ve ilgili maddeye ilişkin en olumsuz tutumu göstermektedir. “5” puan ise ilgili maddeden alınacak en yüksek puanı ifade etmektedir ve ilgili maddeye ilişkin en olumlu tutumu göstermektedir. Evliliğe Yönelik Tutum Ölçeği'nden alınacak en düşük puan 23, en yüksek puan ise 115'tir. Ölçek maddelerinden “2, 4, 8, 10, 12, 14, 16, 19, 21 ve 23. maddeler olumsuz ifade edildikleri için ters şekilde puanlanmaktadır (Ertuğrul, 2008).

3.4. İşlem

Araştırma kapsamına alınan özel eğitim okulları ve özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim alan bireylerin 18-30 yaş arasındaki kardeşlerinin bu kurumlara davet edilmiş, bireylere gönüllülük esasına uygun olarak veri toplama araçları uygulanmıştır.

3.5. Veri Çözümleme Teknikleri

Çalışmada bağımsız değişkenlere verilen yanıtların dağılımına ilişkin frekans analizi yapılmıştır. Ayrıca bağımsız değişkenlerle bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişki incelenmeden önce tutum ölçeği puanlarının normal dağılım gösterip göstermediğini görmek için Kolmogorov-Smirnov Testi uygulanmış ve puanların normal dağılım göstermediği görülmüştür. Bu nedenle gruplar arasında farkın olup olmadığını belirlemek için ikili değişkenler için Mann Whitney-U testi üç ve daha fazla değişken için Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır.

Araştırmada önem düzeyi 0,01 ve 0,05 olarak alınmıştır. Araştırma verilerinin çözümlenmesinde SPSS programının 15.0 versiyonundan yararlanılmıştır.

BÖLÜM 4

BULGULAR ve YORUMLAR

Bu bölümde, engelli kardeşe sahip olan 18-30 yaş arasındaki bireylerin evliliğe yönelik tutumlarının çalışma grubunun demografik özellikleri ile ve çalışma grubunun engelli kardeşlerinin bakımı ve eğitimi ile ilgilenmeleri arasındaki ilişki test edilmiş ve yorumlanmıştır. Ayrıca araştırmada kullanılan Kişisel Bilgi Formu'nda yer alan, katılımcıların engelli kardeşlerin bakımı ve eğitimi ile ilgilenme, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen diğer aile bireyleri ve çalışma grubunun engelli kardeşlerinden etkilenme durumlarına dair frekans tabloları yer almaktadır. Bulguların sunumunda alt problemler temel alınmıştır.

4.1. Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme

4.1.1. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme Durumuna Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan 18-30 yaş arasındaki engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin sahip oldukları engelli kardeşlerinin bakımı ile ilgilenme durumuna göre dağılımı tablo 5'te gösterilmiştir. Ayrıca katılımcıların engelli kardeşlerinin bakımı ile ilgilenme durumlarına göre dağılımlarının, katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı tablo 6'da, sahip olunan engelli kardeşin yetersizlik derecesine göre dağılımı tablo 7'de, katılımcıların cinsiyeti ve sahip olunan engelli kardeşin cinsiyetine göre dağılımı tablo 8'de, katılımcıların kardeşler arası doğum sırasına göre dağılımı tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme Durumuna Göre Dağılımı

Bakımı İle İlgilenme Durumu	N	%
Bakımı İle İlgileniyorum	87	72,5
Bakımı İle İlgilenmiyorum	33	27,5
Toplam	120	100

Tablo 6'da belirtildiği gibi engelli kardeşe sahip 120 bireyin %72,5'i engelli kardeşin bakımı ile ilgilendiğini belirtirken, %27,5'i engelli kardeşinin bakımı ile ilgilenmediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 7. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme Durumuna ve Katılımcıların Cinsiyetine Göre Dağılımı

Bakımı İle İlgilenme	Kadın		Erkek	
	N	%	N	%
Bakımı İle İlgileniyorum	56	86,2	31	56,4
Bakımı İle İlgilenmiyorum	9	13,8	24	43,6
Toplam	65	100	55	100

Tablo 7’de belirtildiği gibi kadın katılımcıların %86,2’si engelli kardeşinin bakımı ile ilgilendiğini belirtirken, %13,8’i engelli kardeşinin bakımı ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Erkek katılımcılara bakıldığında, erkek katılımcıların %56,4’ü engelli kardeşinin bakımı ile ilgilendiğini belirtirken, %43,6’sı engelli kardeşinin bakımı ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Tablo 7’ye göre hem kadın hem de erkek katılımcıların büyük oranda engelli kardeşlerinin bakımı ile ilgilendikleri gözlemlenmektedir. Bu oranın kadın katılımcılarda daha yüksek seviyede olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Çalışma Grubunun, Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme Durumuna ve Sahip Olunan Engelli Kardeşin Yetersizlik Derecesine Göre Dağılımı

Bakımı İle İlgilenme	Ağır		Orta		Hafif	
	N	%	N	%	N	%
Bakımı İle İlgileniyorum	46	86,8	31	79,5	10	35,7
Bakımı İle İlgilenmiyorum	7	13,2	8	20,5	18	64,3
Toplam	53	100	39	100	28	100

Tablo 8’de belirtildiği gibi yetersizliği ağır düzeyde olan bir kardeşe sahip 53 katılımcının %86,8’i engelli kardeşinin bakımı ile ilgilendiğini belirtirken, %13,2’si engelli kardeşinin bakımı ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Yetersizliği orta düzeyde olan bir kardeşe sahip 39 katılımcının %79,5’i engelli kardeşin bakımı ile ilgilendiğini belirtirken, %20,5’i engelli kardeşinin bakımı ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Yetersizliği hafif düzeyden olan bir kardeşe sahip 28 katılımcının %35,7’si engelli kardeşinin bakımı ile ilgilendiğini belirtirken, %64,3’ü engelli kardeşinin bakımı ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Tablo 8’deki verilere bakıldığında yetersizliği ağır düzeyde olan bir kardeşe sahip katılımcıların büyük oranda engelli kardeşlerinin bakımı ile ilgilendiği gözlemlenirken, bu oranın sahip olunan engelli kardeşin yetersizlik derecesi azaldıkça azaldığı gözlemlenmiştir.

Tablo 9. Çalışma Grubunun, Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme Durumuna, Katılımcıların Cinsiyetine ve Engelli Kardeşin Cinsiyetine Göre Dağılımı

Bakımı İle İlgilenme	Kadın		Erkek	
	N	%	N	%
Engelli Kız Kardeşimin Bakımı İle İlgileniyorum	21	91,3	3	15,7
Engelli Kız Kardeşimin Bakımı İle İlgilenmiyorum	2	8,7	16	84,3
Toplam	23	100	19	100
Engelli Erkek Kardeşimin Bakımı İle İlgileniyorum	35	83,3	28	77,8
Engelli Erkek Kardeşimin Bakımı İle İlgilenmiyorum	7	16,7	8	22,2
Toplam	42	100	36	100

Tablo 9’da belirtildiği gibi engelli kadın kardeşe sahip olan 23 kadın katılımcının %91,3’ü engelli kadın kardeşinin bakımı ile ilgilendiğini belirtirken, %8,7’si engelli kadın kardeşinin bakımı ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Engelli erkek kardeşe sahip olan 42 kadın katılımcının ise %83,3’ü engelli erkek kardeşinin bakımı ile ilgilendiğini belirtirken, %16,7’si engelli erkek kardeşinin bakımı ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Araştırmaya katılan erkek katılımcılara bakıldığında, engelli kadın kardeşe sahip olan 19 erkek katılımcının %15,7’si engelli kadın kardeşinin bakımı ile ilgilendiğini belirtirken, %84,3’ü engelli kadın kardeşinin bakımı ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Engelli erkek kardeşe sahip olan 36 erkek katılımcının ise %77,8’i engelli erkek kardeşinin bakımı ile ilgilendiğini belirtirken, %22,2’si engelli erkek kardeşinin bakımı ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Buna göre hem engelli kardeşinin cinsiyeti kadın olan hem de engelli kardeşinin cinsiyeti erkek olan kadın katılımcıların, büyük oranda engelli kardeşlerinin bakımı ile ilgilendikleri gözlemlenirken, araştırmaya katılan engelli kadın kardeşe sahip olan erkek katılımcıların büyük oranda engelli kadın kardeşlerinin bakımı ile ilgilenmedikleri gözlemlenmiştir. Buna karşın araştırmaya katılan engelli erkek kardeşe sahip erkek katılımcıların ise, büyük oranda engelli erkek kardeşlerinin bakımı ile ilgilendikleri gözlemlenmiştir. Bu durum araştırmaya katılan kadınların cinsiyet farkı gözetmeksizin engelli kardeşleri ile ilgilendiklerini düşündürürken, araştırmaya katılan erkeklerin ise cinsiyet farkı gözeterek engelli kardeşlerinin bakımı ile ilgilendiklerini düşündürmüştür.

Tablo 10. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Bakımı ile İlgilenme Durumuna ve Kardeşler Arası Doğum Sırasına Göre Dağılımı

Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme	En Büyük Kardeş		En Büyük Kardeş Değil	
	N	%	N	%
Engelli Kardeşimin Bakımı İle İlgileniyorum	66	81,5	21	53,8
Engelli Kardeşimin Bakımı İle İlgilenmiyorum	15	18,5	18	46,2
Toplam	81	100	39	100

Tablo 10’da belirtildiği gibi, kardeşleri arasında yaşı en büyük olan 81 katılımcının %81,5’i engelli kardeşinin bakımı ile ilgilendiğini belirtirken, %18,5’i engelli kardeşinin bakımı ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Kardeşleri arasında yaşı en büyük olmayan 39 katılımcının %53,8’i engelli kardeşinin bakımı ile ilgilendiğini belirtirken, %46,2’si engelli kardeşinin bakımı ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Tablo 10’daki verilere bakıldığında kardeşleri arasında yaşı en büyük olan katılımcıların büyük oranda engelli kardeşlerinin bakımı ile ilgilendiği gözlemlenmekte iken, bu oranın kardeşleri arasında yaşı en büyük olmayan kardeşlerde azaldığı gözlemlenmektedir.

4.2. Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türleri

4.2.1. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türlerine Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan 18-30 yaş arasındaki engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin sahip oldukları engelli kardeşlerinin ilgilendikleri bakım türüne göre dağılımı tablo 11’de gösterilmiştir. Ayrıca katılımcıların engelli kardeşlerinin ilgilendikleri bakım türüne göre dağılımlarının, katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı tablo 12’de, kardeşler arası doğum sırasına göre dağılımı tablo 13’te, katılımcıların cinsiyetine ve sahip olunan engelli kardeşin cinsiyetine göre dağılımı tablo 14’te gösterilmiştir.

Tablo 11. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türlerine Göre Dağılımı

Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türü	N	%
Beslenmesine yardımcı oluyorum	62	51,7
Beslenmesine yardımcı olmuyorum	58	48,3
Toplam	120	100
Giymesine yardımcı oluyorum	54	45
Giymesine yardımcı olmuyorum	66	55
Toplam	120	100
Banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı oluyorum	39	32,5
Banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olmuyorum	81	67,5
Toplam	120	100
Tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı oluyorum	23	19,2
Tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olmuyorum	97	80,8
Toplam	120	100
Dışarıya çıkarma, parkta gezdirmek gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı oluyorum	75	62,5
Dışarıya çıkarma, parkta gezdirmek gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olmuyorum	45	37,5
Toplam	120	100

Tablo 11’de belirtildiği gibi araştırmaya katılan 120 bireyden %51,7’si engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olduğunu, %48,3’ü engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olmadığını, %45’i engelli kardeşinin giymesine yardımcı olduğunu, %55’i engelli kardeşinin giymesine yardımcı olmadığını, %32,5’i engelli kardeşinin banyo yapma, diş

fırçalama gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %67,5'i engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını, %19,2'si engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olduğunu, %80,8'i engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olmadığını, %62,5'i engelli kardeşinin dışarıya çıkarma, parkta gezdirme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %37,5'i engelli kardeşinin dışarıya çıkarma, parkta gezdirme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını belirtmiştir. Tablo 11'e göre katılımcıların en büyük oranda engelli kardeşlerine verdikleri bakım türünün engelli kardeşin dışarı çıkma ve parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarının karşılandığı bakım türü olduğu gözlemlenirken, en az oranda engelli kardeşlerine verdikleri bakım türünün ise tuvalet ihtiyacını giderme bakım türü olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 12. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türlerine ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türü	Kadın		Erkek	
	N	%	N	%
Beslenmesine yardımcı oluyorum	46	70,8	16	29,1
Beslenmesine yardımcı olmuyorum	19	29,2	39	70,9
Toplam	65	100	55	100
Giyinmesine yardımcı oluyorum	41	63,1	13	23,6
Giyinmesine yardımcı olmuyorum	24	36,9	42	76,4
Toplam	65	100	55	100
Banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı oluyorum	33	50,8	6	10,9
Banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olmuyorum	32	49,2	49	89,1
Toplam	65	100	55	100
Tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı oluyorum	22	33,8	1	1,8
Tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olmuyorum	43	66,2	54	98,2
Toplam	65	100	55	100
Dışarıya çıkarma, parkta gezdirmek gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı oluyorum	50	76,9	25	45,5
Dışarıya çıkarma, parkta gezdirmek gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olmuyorum	15	23,1	30	54,5
Toplam	65	100	55	100

Tablo 12'de belirtildiği gibi 65 kadın katılımcının %70,8'i engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olduğunu, %29,2'si engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olmadığını; %63,1'i engelli kardeşinin giyinmesine yardımcı olduğunu, %36,9'u engelli kardeşinin giyinmesine yardımcı olmadığını; %50,8'i engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama gibi öz bakım ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %49,2'si engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama gibi öz bakım ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını; %33,8'si engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olduğunu, %66,2'si engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olmadığını; %76,9'u engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %23,1'i engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını belirtmiştir. Tablo

12'ye göre kadın katılımcıların "tuvalet ihtiyacını giderme" bakım türü haricindeki diğer tüm bakım türlerinde büyük oranda engelli kardeşlerinin bakımı ile ilgilendikleri gözlemlenmiştir.

Araştırmaya katılan 55 erkek katılımcının %29,1'i engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olduğunu, %70,9'u engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olmadığını; %23,6'sı engelli kardeşinin giyinmesine yardımcı olduğunu, %76,4'ü engelli kardeşinin giyinmesine yardımcı olmadığını; %10,9'u engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama gibi öz bakım ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu; %89,1'i engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama gibi öz bakım ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını; %1,8'i engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olduğunu belirtirken, %98,2'si engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olmadığını; %45,5'i engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %54,5'i engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını belirtmiştir. Tablo 12'ye göre erkek katılımcıların, tüm bakım türlerinde büyük oranda engelli kardeşlerinin bakımı ile ilgilenmedikleri gözlemlenmiştir.

Tablo 13. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türlerine ve Kardeşler Arası Doğum Sırasına Göre Dağılımı

Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türü	En Büyük Kardeş		En Büyük Kardeş Değil	
	N	%	N	%
Beslenmesine yardımcı oluyorum	50	61,7	12	30,8
Beslenmesine yardımcı olmuyorum	31	38,3	27	69,2
Toplam	81	100	39	100
Giyinmesine yardımcı oluyorum	45	55,6	9	23,1
Giyinmesine yardımcı olmuyorum	36	44,4	30	76,9
Toplam	81	100	39	100
Banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı oluyorum	30	37	9	23,1
Banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olmuyorum	51	63	30	76,9
Toplam	81	100	39	100
Tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı oluyorum	20	24,7	3	7,7
Tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olmuyorum	61	75,3	36	92,3
Toplam	81	100	39	100
Dışarıya çıkarma, parkta gezdirmek gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı oluyorum	59	72,8	16	41
Dışarıya çıkarma, parkta gezdirmek gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olmuyorum	22	27,2	23	59
Toplam	81	100	39	100

Tablo 13'te belirtildiği gibi kardeşleri arasında yaşı en büyük olan 81 katılımcının %61,7'si engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olduğunu, %38,3'ü engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olmadığını; %55,6'sı engelli kardeşinin giyinmesine yardımcı olduğunu, %44,4'ü engelli kardeşinin giyinmesine yardımcı olmadığını; %37'si engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %63'ü engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı

olmadığını; %24,7'si engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olduğunu, %75,3'ü engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olmadığını; %72,8'i engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %27,2'si engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını belirtmiştir. Tablo 13'te göre kardeşleri arasında yaşı en büyük olan katılımcıların engelli kardeşlerinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olma ile banyo yapma ve diş fırçalama gibi öz-bakım ihtiyaçlarını gidermesinde yardımcı olma bakım türleri dışındaki tüm bakım türlerinde büyük oranda kardeşlerinin bakımı ile ilgilendiği gözlemlenmektedir.

Kardeşleri arasında yaşı en büyük olmayan 39 katılımcının %30,8'i engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olduğunu, %69,2'si engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olmadığını; %23,1'i engelli kardeşinin giyinmesine yardımcı olduğunu, %76,9'u engelli kardeşinin giyinmesine yardımcı olmadığını; %23'i engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %76,9'u engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını; %7,7'si engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olduğunu, %92,3'ü engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olmadığını; %41'i engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %59'u engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını belirtmiştir. Tablo 13'e göre kardeşleri arasında yaşı en büyük olmayan katılımcıların tüm bakım türlerinde büyük oranda engelli kardeşlerinin bakımı ile ilgilenmedikleri gözlemlenmiştir.

Tablo 14. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türlerine, Katılımcıların Cinsiyetine ve Sahip Olunan Engelli Kardeşin Cinsiyetine Göre Dağılımı

Engelli Kardeşe Verilen Bakım Türü	Engelli Kadın Kardeşe Sahip Kadın		Engelli Erkek Kardeşe Sahip Kadın		Engelli Kadın Kardeşe Sahip Erkek		Engelli Erkek Kardeşe Sahip Erkek	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Beslenmesine yardımcı oluyorum	17	73,9	29	69	1	5,3	15	41,7
Beslenmesine yardımcı olmuyorum	6	26,1	13	31	18	94,7	21	58,3
Toplam	23	100	42	100	19	100	36	100
Giyinmesine yardımcı oluyorum	15	65,2	26	61,9	0	0	13	36,1
Giyinmesine yardımcı olmuyorum	8	34,8	16	38,1	19	100	23	63,9
Toplam	23	100	42	100	19	100	36	100
Banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı oluyorum	15	65,2	18	42,9	0	0	6	16,7
Banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olmuyorum	8	34,8	24	57,1	19	100	30	83,3
Toplam	23	100	42	100	19	100	36	100
Tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı oluyorum	8	34,8	14	33,3	0	0	1	2,8
Tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olmuyorum	15	65,2	28	66,7	19	100	35	97,2
Toplam	23	100	42	100	19	100	36	100
Dışarıya çıkarma, parkta gezdirmek gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı oluyorum	18	78,3	32	76,2	3	15,8	22	61,1
Dışarıya çıkarma, parkta gezdirmek gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olmuyorum	5	21,7	10	23,8	16	84,2	14	38,9
Toplam	23	100	42	100	19	100	36	100

Tablo 14'te belirtildiği gibi engelli bir kadın kardeşe sahip olan 23 kadın katılımcının %73,9'u engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olduğunu, %26,1'i engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olmadığını; %65,2'si engelli kardeşinin giyinmesine yardımcı olduğunu, %34,8'i engelli kardeşinin giyinmesine yardımcı olmadığını; %65,2'si engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %34,8'i engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını; %34,8'i engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olduğunu, %65,8'i engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olmadığını; %78,3'ü engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %21,7'si engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını belirtmiştir. Araştırmaya katılan engelli bir erkek kardeşe sahip olan kadın katılımcılara bakıldığında 42 katılımcının %69'u engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olduğunu, %31'i engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olmadığını; %61,9'u engelli kardeşinin giyinmesine yardımcı olduğunu, %38,1'i engelli kardeşinin giyinmesine yardımcı olmadığını; %42,9'u engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %57,1'i engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını; %33,3'ü engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını

gidermesinde yardımcı olduğunu, %66,7'si engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olmadığını; %76,2'si engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %23,8'i engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını belirtmiştir. Tablo 14'e göre engelli kardeşinin cinsiyeti kadın olan kadın katılımcıların, engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olma dışındaki tüm bakım türlerinde büyük oranda kardeşlerinin bakımı ile ilgilendiği gözlemlenirken, engelli kardeşinin cinsiyeti erkek olan kadın katılımcıların, engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olma ile banyo yapma ve diş fırçalama gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olma dışındaki tüm bakım türlerinde büyük oranda kardeşlerinin bakımı ile ilgilendiği gözlemlenmiştir.

Engelli bir kadın kardeşe sahip olan erkek katılımcılara bakıldığında 19 katılımcının %5,3'ü engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olduğunu, %94,7'si engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olmadığını; %15,8'i engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %84,2'si engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını belirtmiştir. Engelli bir kadın kardeşe sahip olan erkek katılımcıların tamamı cinsiyeti kadın olan engelli kardeşinin giyinmesine, banyo yapma, diş fırçalama gibi öz-bakım ihtiyaçlarına ve tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olmadığını belirtmiştir. Engelli bir erkek kardeşe sahip olan erkek katılımcılara bakıldığında 36 katılımcının %41,7'si engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olduğunu, %58,3'ü engelli kardeşinin beslenmesine yardımcı olmadığını; %36,1'i engelli kardeşinin giyinmesine yardımcı olduğunu, %63,9'u engelli kardeşinin giyinmesine yardımcı olmadığını; %16,7'si engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %83,3'ü engelli kardeşinin banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını; %2,8'i engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olduğunu belirtirken, %97,2'si engelli kardeşinin tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı olmadığını; %61,1'i engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olduğunu, %38,9'u engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olmadığını belirtmiştir. Tablo 14'e göre engelli kardeşinin cinsiyeti kadın olan erkek katılımcıların tüm bakım türlerinde büyük oranda kardeşlerinin bakımı ile ilgilenmediği gözlemlenirken, engelli kardeşinin cinsiyeti erkek olan erkek katılımcıların engelli kardeşinin dışarıya çıkma, parkta gezme gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı olma dışındaki tüm bakım türlerinde büyük oranda kardeşlerinin bakımı ile ilgilenmediği gözlemlenmiştir. Fakat engelli kardeşin cinsiyeti kadın olduğunda bu oranın çok daha azaldığı görülmektedir.

4.3. Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme

4.3.1. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Durumuna Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan 18-30 yaş arasındaki engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin sahip oldukları engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilenme durumuna göre dağılımı tablo 15'te gösterilmiştir. Ayrıca katılımcıların engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilenme durumuna göre dağılımlarının, katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı tablo 16'da, sahip olunan engelli kardeşin yetersizlik derecesine göre dağılımı tablo 17'de, katılımcıların cinsiyetine ve sahip olunan engelli kardeşin cinsiyetine göre dağılımı tablo 18'de, katılımcıların kardeşler arası doğum sırasına göre dağılımı ise tablo 18'de gösterilmiştir.

Tablo 15. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Durumuna Göre Dağılımı

Eğitimi İle İlgilenme	N	%
Eğitimi İle İlgileniyorum	94	78,3
Eğitimi İle İlgilenmiyorum	26	21,7
Toplam	120	100

Tablo 15'te belirtildiği gibi engelli kardeşe sahip 120 bireyin %78,3'ü engelli kardeşin eğitimi ile ilgilendiğini belirtirken, %21,7'si engelli kardeşinin eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir.

Tablo 16. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenmeye ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Eğitimi İle İlgilenme	Kadın		Erkek	
	N	%	N	%
Eğitimi İle İlgileniyorum	58	89,2	36	65,4
Eğitimi İle İlgilenmiyorum	7	10,8	19	34,6
Toplam	65	100	55	100

Tablo 16'da belirtildiği gibi 65 kadın katılımcının %89,2'si engelli kardeşinin eğitimi ile ilgilendiğini belirtirken, %10,8'i engelli kardeşinin eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Erkek katılımcılara bakıldığında 55 erkek katılımcının %65,4'ü engelli kardeşinin eğitimi ile ilgilendiğini belirtirken, %34,6'sı engelli kardeşinin eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Tablo 16'ya göre hem kadın hem de erkek katılımcıların daha büyük oranda engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilendiği gözlemlenmektedir. Bu oranın kadın katılımcılarda daha yüksek seviyede olduğu görülmektedir.

Tablo 17. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Durumuna ve Sahip Olunan Engelli Kardeşin Yetersizlik Derecesine Göre Dağılımı

Eğitimi İle İlgilenme	Ağır		Orta		Hafif	
	N	%	N	%	N	%
Eğitimi İle İlgileniyorum	47	88,7	33	84,6	14	50
Eğitimi İle İlgilenmiyorum	6	11,3	6	15,4	14	50
Toplam	53	100	39	100	28	100

Tablo 17’de belirtildiği gibi yetersizliği ağır düzeyde olan bir kardeşe sahip 53 katılımcının %88,7’si engelli kardeşinin eğitimi ile ilgilendiğini belirtirken, %11,3’ü engelli kardeşinin eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Yetersizliği orta düzeyde olan bir kardeşe sahip 39 katılımcının %84,6’sı engelli kardeşin eğitimi ile ilgilendiğini belirtirken, %15,4’ü engelli kardeşinin eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Yetersizliği hafif düzeyden olan bir kardeşe sahip 28 katılımcının %50’si engelli kardeşinin eğitimi ile ilgilendiğini belirtirken, %50’si engelli kardeşinin eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Tablo 17’deki verilere bakıldığında yetersizliği ağır düzeyde olan bir kardeşe sahip katılımcıların büyük oranda engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilendiği gözlemlenirken, bu oranın sahip olunan engelli kardeşin yetersizlik derecesi azaldıkça azaldığı gözlemlenmiştir.

Tablo 18. Çalışma Grubunun Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Durumuna, Katılımcıların Cinsiyetine ve Engelli Kardeşin Cinsiyetine Göre Dağılımı

Eğitimi İle İlgilenme	Kadın		Erkek	
	N	%	N	%
Engelli Kadın Kardeşimin Eğitimi İle İlgileniyorum	22	95,6	8	42,1
Engelli Kadın Kardeşimin Eğitimi İle İlgilenmiyorum	1	4,4	11	57,9
Toplam	23	100	19	100
Engelli Erkek Kardeşimin Eğitimi İle İlgileniyorum	36	85,7	28	77,8
Engelli Erkek Kardeşimin Eğitimi İle İlgilenmiyorum	6	14,3	8	22,2
Toplam	42	100	36	100

Tablo 18’de belirtildiği gibi engelli kardeşinin cinsiyeti kadın olan 23 kadın katılımcının %95,6’sı engelli kadın kardeşinin eğitimi ile ilgilendiğini belirtirken, %4,4’ü engelli kadın kardeşinin eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Engelli kardeşinin cinsiyeti erkek olan 42 kadın katılımcının ise %85,7’si engelli erkek kardeşinin eğitimi ile ilgilendiğini belirtirken, %14,3’ü engelli erkek kardeşinin eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Engelli kardeşinin cinsiyeti kadın olan 19 erkek katılımcının %42,1’si engelli kadın kardeşinin eğitimi ile ilgilendiğini belirtirken, %57,9’si engelli kadın kardeşinin eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Engelli erkek kardeşe sahip olan 36 erkek katılımcının ise %77,8’i engelli erkek kardeşinin eğitimi ile ilgilendiğini belirtirken, 22,2’si engelli erkek kardeşinin eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Tablo 18’e göre hem engelli kardeşinin

cinsiyeti kadın olan hem de engelli kardeşinin cinsiyeti erkek olan kadın katılımcıların büyük oranda sahip oldukları engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilendiği gözlemlenirken, engelli kadın kardeşe sahip olan erkek katılımcıların büyük oranda engelli kadın kardeşlerinin eğitimi ile ilgilenmediği gözlemlenmiştir. Engelli erkek kardeşe sahip erkek katılımcıların ise büyük oranda engelli erkek kardeşlerinin eğitimi ile ilgilendiği görülmektedir. Bu durum kadın katılımcıların cinsiyet farkı gözetmeksizin engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilendiğini düşündürürken, erkek katılımcıların ise cinsiyet farkı gözeterek engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilendiğini düşündürmektedir.

Tablo 19. Çalışma Grubunun, Sahip Olunan Engelli Kardeşin Eğitimi ile İlgilenme Durumuna ve Kardeşler Arası Doğum Sırasına Göre Dağılımı

Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme	En Büyük Kardeş		En Büyük Kardeş Değil	
	N	%	N	%
Engelli Kardeşimin Eğitimi İle İlgileniyorum	71	87,6	23	60
Engelli Kardeşimin Eğitimi İle İlgilenmiyorum	10	12,4	16	40
Toplam	81	100	39	100

Tablo 19’da belirtildiği gibi, kardeşleri arasında yaşı en büyük olan 81 katılımcının %87,6’sı engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilendiğini belirtirken, %12,4’ü engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Kardeşleri arasında yaşı en büyük olmayan 39 katılımcının ise %60’ı engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilendiğini belirtirken, %40’ı engelli kardeşinin eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Tablo 19’a göre hem kardeşleri arasında yaşı en büyük olan katılımcılar hem de kardeşleri arasında yaşı en büyük olmayan katılımcıların büyük oranda engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilendikleri gözlemlenmiştir. Bu oranın kardeşleri arasında yaşı en büyük olan katılımcılarda daha yüksek seviyede olduğu görülmektedir.

4.4. Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türleri

4.4.1. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türüne Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan 18-30 yaş arasındaki engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin sahip oldukları engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilenme türüne göre dağılımı tablo 20’de gösterilmiştir. Ayrıca katılımcıların, engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilenme türüne göre dağılımlarının, katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı tablo 21’de, kardeşler arası doğum sırasına göre dağılımı tablo 22’de, katılımcıların cinsiyetine ve sahip olunan engelli kardeşin cinsiyetine göre dağılımı tablo 23’te gösterilmiştir.

Tablo 20. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türüne Göre Dağılımı

Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türü	N	%
Ev çalışmalarına yardımcı oluyorum	81	67,5
Ev çalışmalarına yardımcı olmuyorum	39	32,5
Toplam	120	100
Okula götürüyorum	45	37,5
Okula götürmüyorum	75	62,5
Toplam	120	100
Düzenli olarak öğretmeni ile görüşüyorum	26	21,7
Düzenli olarak öğretmeni ile görüşmüyorum	94	78,3
Toplam	120	100
Eğitimi için çeşitli kaynaklar okuyorum	20	16,7
Eğitimi için çeşitli kaynaklar okumuyorum	100	83,3
Toplam	120	100
Onunla birlikte oyun oynuyorum	72	60
Onunla birlikte oyun oynamıyorum	48	40
Toplam	120	100

Tablo 20’da belirtildiği gibi engelli kardeşe sahip 120 bireyin %67,5’i engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olduğunu, %32,5’i engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olmadığını; %37,5’i engelli kardeşini okula götürdüğünü, %62,5’i engelli kardeşini okula götürmediğini; %21,7’si düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüştüğünü, %78,3’ü düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüşmediğini; %16,7’si engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okuduğunu, %83,3’ü engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okumadığını; %60’ı engelli kardeşi ile birlikte oyun oynadığını, %40’ı engelli kardeşi ile birlikte oyun oynamadığını belirtmiştir. Tablo 20’ye göre araştırmaya katılan bireylerin engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilenme türüne göre en büyük oranda ilgilenilen eğitim türünün engelli kardeşin ev çalışmalarına yardımcı olma olduğu gözlemlenirken, en az oranda ilgilenilen eğitim türünün engelli kardeşin eğitimi için çeşitli kaynaklar okuma olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 21. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türüne ve Katılımcıların Cinsiyetine Göre Dağılımı

Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türü	Kadın		Erkek	
	N	%	N	%
Ev çalışmalarına yardımcı oluyorum	52	80	29	52,7
Ev çalışmalarına yardımcı olmuyorum	13	20	26	47,3
Toplam	65	100	55	100
Okula götürüyorum	36	55,4	9	16,4
Okula götürmüyorum	29	44,6	46	83,7
Toplam	65	100	55	100
Düzenli olarak öğretmeni ile görüşüyorum	25	38,5	1	1,8
Düzenli olarak öğretmeni ile görüşmüyorum	40	61,5	54	98,2
Toplam	65	100	55	100
Eğitimi için çeşitli kaynaklar okuyorum	19	29,2	1	1,8
Eğitimi için çeşitli kaynaklar okumuyorum	46	70,8	54	98,2
Toplam	65	100	55	100
Onunla birlikte oyun oynuyorum	47	72,3	25	45,5
Onunla birlikte oyun oynamıyorum	18	27,7	30	54,5
Toplam	65	100	55	100

Tablo 21’de belirtildiği gibi 65 kadın katılımcının %80’i engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olduğunu, %20’si engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olmadığını; %55,4’ü engelli kardeşini okula götürdüğünü, %44,6’sı engelli kardeşini okula götürmediğini; %38,5’i düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüştüğünü, %61,5’i düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüşmediğini; %29,2’si engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okuduğunu, %70,8’i engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okumadığını; %72,3’ü engelli kardeşi ile birlikte oyun oynadığını, %27,7’si engelli kardeşi ile birlikte oyun oynamadığını belirtmiştir. Tablo 21’e göre kadın katılımcıların düzenli olarak engelli kardeşin öğretmeni ile görüşme ve engelli kardeşin eğitim için çeşitli kaynaklar okuma haricindeki diğer tüm engelli kardeşin eğitimi ile ilgilenme türlerinde büyük oranda engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilendikleri gözlemlenmiştir.

Araştırmaya katılan 55 erkek katılımcının %52,7’si engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olduğunu, %47,3’ü engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olmadığını; %16,4’ü engelli kardeşini okula götürdüğünü, %83,7’si engelli kardeşini okula götürmediğini; %1,8’i düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüştüğünü, %98,2’si düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüşmediğini; %1,8’i engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okuduğunu, %98,2’si engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okumadığını; %45,5’i engelli kardeşi ile birlikte oyun oynadığını, %54,5’i engelli kardeşi ile birlikte oyun oynamadığını belirtmiştir. Tablo 21’e göre erkek katılımcıların, engelli kardeşin ev çalışmalarına yardımcı olma dışındaki diğer tüm engelli kardeşin eğitimi ile ilgilenme türlerinde büyük oranda engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilenmediği gözlemlenmiştir.

Tablo 22. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türüne ve Kardeşler Arası Doğum Sırasına Göre Dağılımı

Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türü	En Büyük Kardeş		En Büyük Kardeş Değil	
	N	%	N	%
Ev çalışmalarına yardımcı oluyorum	63	77,8	18	46,2
Ev çalışmalarına yardımcı olmuyorum	18	22,2	21	53,8
Toplam	81	100	39	100
Okula götürüyorum	39	48,1	6	15,4
Okula götürmüyorum	42	51,9	33	84,6
Toplam	81	100	39	100
Düzenli olarak öğretmeni ile görüşüyorum	21	25,9	5	10,3
Düzenli olarak öğretmeni ile görüşmüyorum	60	74,1	35	89,7
Toplam	81	100	39	100
Eğitimi için çeşitli kaynaklar okuyorum	17	21	3	7,7
Eğitimi için çeşitli kaynaklar okumuyorum	64	79	36	92,3
Toplam	81	100	39	100
Onunla birlikte oyun oynuyorum	53	65,4	19	48,7
Onunla birlikte oyun oynamıyorum	28	34,6	20	51,3
Toplam	81	100	39	100

Tablo 22’de belirtildiği gibi kardeşleri arasında yaşı en büyük olan 81 katılımcının %77,8’i engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olduğunu, %22,2’si engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olmadığını; %48,1’i engelli kardeşini okula götürdüğünü, %51,9’u engelli kardeşini okula götürmediğini; 25,9’u düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüşüğünü, %74,1’i düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüşmediğini; %79’u engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okuduğunu, %21’i engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okumadığını ve %65,4’ü engelli kardeşi ile birlikte oyun oynadığını, %34,6’sı ise engelli kardeşi ile birlikte oyun oynamadığını belirtmiştir. Tablo 22’ye göre kardeşleri arasında yaşı en büyük olan katılımcıların, engelli kardeşin ev çalışmalarına yardımcı olma ve engelli kardeşi ile oyun oynama dışındaki tüm eğitimi ile ilgilenme türlerinde büyük oranda engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilenmedikleri gözlemlenmiştir.

Kardeşleri arasında yaşı en büyük olmayan 39 katılımcının %46,2’si engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olduğunu, %53,8’i engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olmadığını; %15,4’ü engelli kardeşini okula götürdüğünü, %84,6’sı engelli kardeşini okula götürmediğini; %10,3’ü düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüşüğünü, %89,7’si düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüşmediğini; %7,7’si engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okuduğunu, %92,3’ü engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okumadığını ve %48,7’si engelli kardeşi ile birlikte oyun oynadığını, %51,3’ü ise engelli kardeşi ile birlikte oyun oynamadığını belirtmiştir. Tablo 22’ye göre kardeşleri arasında yaşı en büyük katılımcıların, engelli kardeşin eğitimi ile ilgilenme

türlerinin tamamında büyük oranda engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilenmediği gözlemlenmektedir.

Tablo 23. Çalışma Grubunun Sahip Olunan Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türüne, Katılımcıların Cinsiyetine ve Sahip Olunan Engelli Kardeşin Cinsiyetine Göre Dağılımı

Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Türü	Engelli Kadın Kardeşe Sahip Kadın		Engelli Erkek Kardeşe Sahip Kadın		Engelli Kadın Kardeş Sahip Erkek		Engelli Erkek Kardeşe Sahip Erkek	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ev çalışmalarına yardımcı oluyorum	19	82,6	33	78,6	7	42,1	22	61,1
Ev çalışmalarına yardımcı olmuyorum	4	17,4	9	21,4	11	57,9	14	38,9
Toplam	23	100	42	100	19	100	36	100
Okula götürüyorum	11	47,8	25	59,5	1	5,3	8	22,2
Okula götürmüyorum	12	52,2	17	39,5	18	94,7	28	77,8
Toplam	23	100	42	100	19	100	36	100
Düzenli olarak öğretmeni ile görüşüyorum	13	56,5	12	28,6	0	0	1	2,8
Düzenli olarak öğretmeni ile görüşmüyorum	10	43,5	30	71,4	19	100	35	97,2
Toplam	23	100	42	100	19	100	36	100
Eğitimi için çeşitli kaynaklar okuyorum	6	26,1	13	31	0	0	1	2,8
Eğitimi için çeşitli kaynaklar okumuyorum	17	73,9	29	69	19	100	35	97,2
Toplam	23	100	42	100	19	100	36	100
Onunla birlikte oyun oynuyorum	18	78,3	29	69	3	15,8	22	61,1
Onunla birlikte oyun oynamıyorum	5	21,7	13	31	16	84,2	14	38,9
Toplam	23	100	42	100	19	100	36	100

Tablo 23'te belirtildiği gibi engelli bir kadın kardeşe sahip olan 23 kadın katılımcının %82,6'sı engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olduğunu, %17,4'ü engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olmadığını; %47,8'i engelli kardeşini okula götürdüğünü, %52,2'si engelli kardeşini okula götürmediğini; %56,5'i düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüşüğünü, %43,5'i düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüşmediğini; %26,1'i engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okuduğunu, %73,9'u engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okumadığını ve %78,3'ü engelli kardeşi ile birlikte oyun oynadığını, %21,7'si ise engelli kardeşi ile birlikte oyun oynamadığını belirtmiştir. Engelli bir erkek kardeşe sahip olan 42 kadın katılımcının %78,6'sı engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olduğunu, %21,4'ü engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olmadığını; %59,5'i engelli kardeşini okula götürdüğünü, %39,5'i engelli kardeşini okula götürmediğini; 28,6'sı düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüşüğünü, %71,4'ü düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüşmediğini; %31'i engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okuduğunu, %69'u engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okumadığını ve %69'u engelli kardeşi ile birlikte oyun oynadığını, %61'i ise engelli kardeşi ile birlikte oyun oynamadığını belirtmiştir. Tablo 23'e göre cinsiyeti kadın olan bir engelli kardeşe sahip kadın katılımcıların engelli kardeşi okula götürme ve engelli kardeşin eğitimi için çeşitli kaynaklar

okuma dışındaki tüm engelli kardeşin eğitimi ile ilgilenme türlerinde büyük oranda engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilendiği gözlemlenirken, cinsiyeti erkek olan bir engelli kardeşe sahip kadın katılımcıların düzenli olarak engelli kardeşin öğretmeni ile görüşme ve engelli kardeşin eğitimi için çeşitli kaynaklar okuma dışındaki tüm engelli kardeşin eğitim ile ilgilenme türlerinde büyük oranda engelli kardeşlerinin eğitim ile ilgilendiği gözlemlenmiştir.

Engelli bir kadın kardeşe sahip olan 19 erkek katılımcının %42,1'i engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olduğunu, %57,9'u engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olmadığını; %5,3'ü engelli kardeşini okula götürdüğünü, %94,7'si engelli kardeşini okula götürmediğini ve %15,8'i engelli kardeşi ile birlikte oyun oynadığını, %84,2'si ise engelli kardeşi ile birlikte oyun oynamadığını belirtmiştir. Engelli bir kadın kardeşe sahip olan 19 erkek katılımcının tamamı, düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüşmediğini ve engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okumadığını belirtmiştir. Engelli bir erkek kardeşe sahip olan 36 erkek katılımcının %61,1'i engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olduğunu, %38,9'u engelli kardeşinin ev çalışmalarına yardımcı olmadığını; %22,2'si engelli kardeşini okula götürdüğünü, %77,8'i engelli kardeşini okula götürmediğini; %2,8'i düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüşüğünü, %97,2'si düzenli olarak engelli kardeşinin öğretmeni ile görüşmediğini; %2,8'i engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okuduğunu, %97,2'si engelli kardeşinin eğitimi için çeşitli kaynaklar okumadığını ve %61,1'i engelli kardeşi ile birlikte oyun oynadığını, %38,9'u ise engelli kardeşi ile birlikte oyun oynamadığını belirtmiştir. Tablo 23'e göre cinsiyeti kadın olan bir engelli kardeşe sahip erkek katılımcıların engelli kardeşin eğitimi ile ilgilenme türlerinin tamamında büyük oranda engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilenmediği gözlemlenirken, cinsiyeti erkek olan bir engelli kardeşe sahip erkek katılımcıların engelli kardeşin ev çalışmalarına yardımcı olma ve engelli kardeş ile birlikte oyun oynama dışındaki tüm eğitim türlerinde büyük oranda engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilenmediği gözlemlenmiştir.

Bu durum araştırmaya katılan kadınların cinsiyet farkı gözetmeksizin engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilendiğini düşündürürken, araştırmaya katılan erkek katılımcıların engelli kardeşlerinin eğitimleri ile ilgilenirken cinsiyet farkı gözetmediğini düşündürmüştür.

4.5. Çalışma Grubu Dışındaki Bireylerin Sahip Olunan Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenmesi

4.5.1. Çalışma Grubunun, Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen, Çalışma Grubu Dışındaki Kişi Sayısına Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan 18-30 yaş arasındaki engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin kendisi dışında, sahip oldukları engelli kardeşlerinin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen kişi sayıları tablo 24'te gösterilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin kendisi dışında, sahip oldukları engelli kardeşlerinin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen kişi sayılarının katılımcılarının cinsiyetine göre dağılımı tablo 25'te gösterilmiştir.

Tablo 24. Çalışma Grubunun, Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen, Çalışma Grubu Dışındaki Kişi Sayısına Göre Dağılımı

Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İlgilenen Kişi Sayısı	N	%
0	7	5,8
1	41	34,2
2	52	43,3
3+	20	16,7
Toplam	120	100

Tablo 24'te belirtildiği gibi engelli kardeşe sahip 120 bireyin %5,8'i engelli kardeşinin bakımı ve eğitimi ile kendisi dışında ilgilenen birinin olmadığını, %34,2'si engelli kardeşinin bakımı ve eğitimi ile kendisi dışında bir kişinin ilgilendiğini, %43,3'ü engelli kardeşinin bakımı ve eğitimi ile kendisi dışında iki kişinin ilgilendiğini ve %16,7'si ise engelli kardeşinin bakımı ve eğitimi ile kendisi dışında üç ve daha fazla kişinin ilgilendiğini belirtmiştir.

Tablo 25. Çalışma Grubunun, Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen, Çalışma Grubu Dışındaki Kişi Sayısına ve Katılımcıların Cinsiyetine Göre Dağılımı

Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İlgilenen Kişi Sayısı	Kadın		Erkek		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
0	7	100	0	0	7	100
1	33	80,5	8	19,5	41	100
2	19	36,5	33	63,5	52	100
3+	6	30	14	70	20	100

Tablo 25'te belirtildiği gibi engelli kardeşinin bakımı ve eğitimi ile kendisi dışında ilgilenen birinin olmadığını belirten 7 kişinin %100'ü kadındır. Engelli kardeşinin bakımı ve eğitimi ile kendisi dışında bir kişinin ilgilendiğini belirten 41 kişinin %80,5'i kadın, %19,5'i erkektir. Engelli kardeşinin bakımı ve eğitimi ile kendisi dışında iki kişinin ilgilendiğini belirten 52 kişinin %36,5'i kadın, %63,5'i erkektir. Engelli kardeşinin bakımı ve eğitimi ile kendisi dışında üç ve daha fazla kişinin ilgilendiğini belirten 20 kişinin %30'u kadın, %70'i

erkektir. Buna göre engelli bireyin bakımı ile ilgilenenlerin sayısının iki ve daha yukarı olduğu gruplarda erkek katılımcıların oranının daha yüksek olduğu, sıfır ve bir kişinin olduğu gruplarda ise kadın katılımcıların oranının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenme açısından, kadın katılımcıların daha yalnız kaldığını, erkek katılımcıların ise daha fazla kişi ile birlikte engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini düşündürmektedir.

4.6. Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Çalışma Grubu Dışındaki Kişiler

4.6.1. Çalışma Grubunun, Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Çalışma Grubu Dışındaki Kişilere Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan 18-30 yaş arasındaki, engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin kendisi dışında, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen kişilere göre dağılımı tablo 26’da gösterilmiştir. Ayrıca çalışma grubunun, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen diğer kişilere göre dağılımının, engelli bireyin yetersizlik derecesine göre dağılımı tablo 27’de, katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı tablo 28’de gösterilmiştir.

Tablo 26. Çalışma Grubunun, Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Çalışma Grubu Dışındaki Kişilere Göre Dağılımı

Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenme	Anne		Baba		Diğer Kardeşler		Aile Dışından Başka Biri	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Eğitimi ve Bakımı İle İlgilenen	110	91,7	58	48,3	34	47,9	2	1,7
Eğitimi ve Bakımı İle İlgilenmeyen	10	8,8	62	51,7	37	52,1	118	98,3
Toplam	120	100	120	100	71	100	120	100

Tablo 26’da belirtildiği gibi engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin %91,7’si annelerinin, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini, %8,8’i annelerinin, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenmediğini; %48,3’ü babalarının, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini, %52,1’i babalarının, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Tablo 26’ya göre engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin annelerinin, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenme açısından, babalarına göre daha yüksek oranda engelli bireyin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiği gözlemlenmiştir.

Ayrıca, engelli kardeşi dışında, engeli olmayan başka kardeşi/kardeşleri olan 71 katılımcının %47,9’u engeli olmayan kardeşinin/kardeşlerinin, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini, %52,1’i engeli olmayan kardeşinin/kardeşlerinin, sahip

olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Buna ek olarak katılımcıların %1,7'si sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile aile dışından başka birinin ilgilendiğini belirtmiştir.

Tablo 27. Çalışma Grubunun, Anne Babanın Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenme Durumu ve Sahip Olunan Engelli Kardeşinin Yetersizlik Derecesine Göre Dağılımı

Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenme	Anne		Baba	
	N	%	N	%
Ağır Düzeyde Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen	45	84,9	13	24,5
Ağır Düzeyde Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenmeyen	8	15,1	40	75,5
Toplam	53	100	53	100
Orta Düzeyde Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen	38	97,4	28	71,8
Orta Düzeyde Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenmeyen	1	2,6	11	28,2
Toplam	39	100	39	100
Hafif Düzeyde Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen	27	96,4	17	60,7
Hafif Düzeyde Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenmeyen	1	3,6	11	39,3
Toplam	28	100	28	100

Tablo 27’de belirtildiği gibi, ağır düzeyde engelli kardeşe sahip olan 53 bireyin %84,9’u, annelerinin, sahip olunan ağır düzeyde engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini, %15,1’i, annelerinin, sahip olunan ağır düzeyde engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenmediğini; %24,5’i, babalarının, sahip olunan ağır düzeyde engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini, %75,5’i babalarının, sahip olunan ağır düzeyde engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Orta düzeyde engelli kardeşe sahip olan 39 bireyin %97,4’ü annelerinin, sahip olunan orta düzeyde engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini, %2,6’sı, annelerinin, sahip olunan orta düzeyde engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenmediğini; %71,8’i, babalarının sahip olunan orta düzeyde engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini, %28,2’si, babalarının, sahip olunan orta düzeyde engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Hafif düzeyde engelli kardeşe sahip olan 28 bireyin %96,4’ü, annelerinin, sahip olunan hafif düzeyde engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini, %3,6’sı annelerinin, sahip olunan hafif düzeyde engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenmediğini; %60,7’si, babalarının, sahip olunan hafif düzeyde engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini, %39,3’ü, babalarının sahip olunan hafif düzeyde engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir.

Tablo 27’ye göre katılımcıların annelerinin, sahip olunan engelli kardeşin yetersizlik derecesi ne olursa olsun büyük oranda engelli bireyin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiği gözlemlenirken, babalarının, sahip olunan engelli kardeşin yetersizlik derecesi, orta ve hafif

düzeyde olduğunda engelli bireyin bakımı ve eğitimi ile büyük oranda ilgilendiği, ağır düzeyde olduğunda ise büyük oranda ilgilenmediği gözlemlenmiştir.

Tablo 28. Çalışma Grubunun, Anne Babanın Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenme Durumuna ve Katılımcıların Cinsiyetine Göre Dağılımı

Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenme Durumu	Kadın		Erkek	
	N	%	N	%
Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Anne	56	86,1	54	98,2
Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenmeyen Anne	9	13,9	1	1,8
Toplam	65	100	55	100
Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Baba	19	29,2	39	70,9
Engelli Bireyin Bakımı ve Eğitim İle İlgilenmeyen Baba	46	70,8	16	29,1
Toplam	65	100	55	100

Tablo 28’de belirtildiği gibi 65 kadın katılımcının %86,1’i, annelerinin, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini, %13,9’u, annelerinin, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenmediğini; %29,2’si babalarının, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini, %70,8’i, babalarının, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir.

Araştırmaya katılan 55 erkek katılımcının %98,2’si, annelerinin sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini, %1,8’i annesinin, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenmediğini; %70,9’u, babalarının, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini, %29,1’i, babalarının, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenmediğini belirtmiştir.

Tablo 28’e göre kadın katılımcıların annelerinin, sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile yüksek oranda ilgilendiği gözlemlenirken, babalarının sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile yüksek oranda ilgilenmediği gözlemlenmiştir. Erkek katılımcıların annelerin de babalarının da sahip olunan engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile yüksek oranda ilgilendiği gözlemlenmiştir.

4.7. Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Etkilenme

4.7.1. Çalışma Grubunun Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Etkilenme Durumuna Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan 18-30 yaş arasındaki, engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin, engelli bir kardeşe sahip olmaktan etkilenme durumuna göre dağılımı tablo 29’da gösterilmiştir.

Tablo 29. Çalışma Grubunun Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Etkilenme Durumuna Göre Dağılımı

Etkilenme Durumu	N	%
Olumlu etkiliyor	0	0
Olumsuz etkiliyor	120	100
Toplam	120	100

Tablo 29’da belirtildiği gibi engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin %100’ü engelli bir kardeşe sahip olmaktan dolayı olumsuz etkilendiğini belirtmiştir.

4.8. Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Dolayı Olumsuz Etkilenme Alanları

4.8.1. Çalışma Grubunun Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Dolayı Olumsuz Etkilenme Alanlarına Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan 18-30 yaş arasındaki, engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin, engelli bir kardeşe sahip olmaktan dolayı olumsuz etkilenme alanlarına göre dağılımı tablo 30’da gösterilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan 18-30 yaş arasındaki, engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin engelli bir kardeşe sahip olmaktan dolayı olumsuz etkilenme alanlarına göre dağılımlarının, katılımcıların cinsiyetine göre dağılımı tablo 31’de, sahip olunan engelli kardeşin yetersizlik derecesine göre dağılımı tablo 32’de gösterilmiştir.

Tablo 30. Çalışma Grubunun Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Dolayı Olumsuz Etkilenme Alanlarına Göre Dağılımı

Olumsuz Etkilenme Alanları	Olumsuz etkilenen		Olumsuz etkilenmeyen		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Engelli kardeşim nedeni ile arkadaşlarımı rahatça evine davet edemiyorum	39	32,5	81	67,5	120	100
Her zaman engelli kardeşimin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda oluyorum	22	18,3	98	81,7	120	100
Engelli kardeşimle birlikte dışarı çıktığımda insanların bize bakması beni rahatsız ediyor	52	43,3	68	56,7	120	100
Engelli kardeşim nedeniyle anne-babamla tartışıyorum	38	31,7	82	68,3	120	100
Engelli kardeşimin gelecekteki durumu beni endişelendiriyor	120	100	0	0	120	100
Engelli kardeşim nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekiniyorum	25	20,8	95	79,2	120	100

Tablo 30’da belirtildiği gibi engelli kardeşe sahip olan 120 bireyin %32,5’i engelli kardeşi nedeni ile arkadaşlarını rahatça evine davet edemediği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %67,5’i engelli kardeşi nedeni ile arkadaşlarını rahatça evine davet edemediği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %18,3’ü her zaman engelli kardeşinin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olduğu için engelli kardeşinden olumsuz

etkilendiğini, %81,7'si her zaman engelli kardeşinin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olduğu için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %43,3'ü engelli kardeşi ile birlikte dışarı çıktığında insanların onlara bakması onu rahatsız ettiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %56,7'si engelli kardeşi ile birlikte dışarı çıktığında insanların onlara bakması onu rahatsız ettiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %31,7'si engelli kardeşi nedeniyle anne-babası ile tartıştığı için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %68,3'ü engelli kardeşi nedeniyle anne-babası ile tartıştığı için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %20,8'i engelli kardeşi nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekindiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %79,2'si kardeşi nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekindiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini belirtmiştir. Katılımcıların tamamı engelli kardeşinin gelecekteki durumu onları endişelendirdiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. Tablo 30'a göre katılımcıların engelli kardeşlerinden en yüksek oranda olumsuz etkilenme durumunun, engelli kardeşin gelecekteki durumundan endişe etme olduğu gözlemlenirken, en düşük oranda olumsuz etkilenme durumunun, her zaman engelli kardeşin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olma olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 31. Çalışma Grubunun Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Dolayı Olumsuz Etkilenme Alanlarına ve Katılımcıların Cinsiyetine Göre Dağılımı

Olumsuz Etkilenme Alanları	Olumsuz etkilenen kadın		Olumsuz etkilenmeyen kadın		Toplam		Olumsuz etkilenen erkek		Olumsuz etkilenmeyen erkek		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Kardeşim nedeni ile arkadaşlarımı rahatça evime davet edemiyorum	6	9,2	59	90,8	65	100	33	60	22	40	55	100
Her zaman kardeşimin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda oluyorum	6	9,2	59	90,8	65	100	16	29,1	39	70,9	55	100
Kardeşimle birlikte dışarı çıktığımda insanların bize bakması beni rahatsız ediyor	24	36,9	41	63,1	65	100	28	50,9	27	49,1	55	100
Kardeşim nedeniyle anne-babamla tartışıyorum	13	20	52	80	65	100	25	45,5	30	54,5	55	100
Kardeşimin gelecekteki durumu beni endişelendiriyor	65	100	0	0	65	100	55	100	0	0	55	100
Kardeşim nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekiniyorum	23	35,4	42	64,6	65	100	2	3,6	53	96,4	55	100

Tablo 31'de belirtildiği gibi 65 kadın katılımcının %9,2'si engelli kardeşi nedeni ile arkadaşlarını rahatça evine davet edemediği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini,

%90,8'i engelli kardeşi nedeni ile arkadaşlarını rahatça evine davet edemediği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %9,2'si her zaman engelli kardeşinin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olduğu için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %90,8'i her zaman engelli kardeşinin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olduğu için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %36,9'u engelli kardeşi ile birlikte dışarı çıktığında insanların onlara bakması onu rahatsız ettiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %63,1'i engelli kardeşi ile birlikte dışarı çıktığında insanların onlara bakması onu rahatsız ettiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %20'si engelli kardeşi nedeniyle anne-babası ile tartıştığı için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %80'i engelli kardeşi nedeniyle anne-babası ile tartıştığı için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %35,4'ü engelli kardeşi nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekindiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %64,6'sı kardeşi nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekindiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini belirtmiştir. Kadın katılımcıların tamamı engelli kardeşinin gelecekteki durumu onları endişelendirdiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini belirtmiştir.

Araştırmaya katılan 55 erkek katılımcının %60'ı engelli kardeşi nedeni ile arkadaşlarını rahatça evine davet edemediği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %40'ı engelli kardeşi nedeni ile arkadaşlarını rahatça evine davet edemediği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %29,1'i her zaman engelli kardeşinin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olduğu için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %70,9'u her zaman engelli kardeşinin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olduğu için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %50,9'u engelli kardeşi ile birlikte dışarı çıktığında insanların onlara bakması onu rahatsız ettiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %49,1'i engelli kardeşi ile birlikte dışarı çıktığında insanların onlara bakması onu rahatsız ettiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %45,5'i engelli kardeşi nedeniyle anne-babası ile tartıştığı için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %54,5'i engelli kardeşi nedeniyle anne-babası ile tartıştığı için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %3,6'sı engelli kardeşi nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekindiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %96,4'ü kardeşi nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekindiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini belirtmiştir. Erkek katılımcıların tamamı engelli kardeşinin gelecekteki durumu onları endişelendirdiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir.

Tablo 31'e göre hem kadın hem de erkek katılımcıların tamamının engelli kardeşlerinin gelecekteki durumundan endişelendiği için olumsuz etkilendiği

gözlemlenmiştir. Bu olumsuz etkilene alanı dışında, kadın katılımcıların en yüksek oranda olumsuz etkilendikleri durum, kardeşi ile birlikte çıktığında insanların onlara bakması durumu olduğu gözlemlenirken, erkek katılımcıların ise en yüksek oranda olumsuz etkilendikleri durum, kardeşi nedeniyle arkadaşlarını rahatça evine davet edememe durumu olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 32. Çalışma Grubunun Engelli Bir Kardeşe Sahip Olmaktan Dolayı Olumsuz Etkilenme Alanlarına ve Sahip Olunan Engelli Kardeşin Yetersizlik Derecesine Göre Dağılımı

Engelli Kardeşin Yetersizlik Derecesi ve Olumlu- Olumsuz Etkilenme Durumları	Kardeşim nedeni ile arkadaşlarımı rahatça evime davet edemiyorum		Her zaman kardeşimin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda oluyorum		Kardeşimle birlikte dışarı çıktığımda insanların bize bakması beni rahatsız ediyor		Kardeşim nedeniyle anne-babamla tartışıyorum		Kardeşimin gelecekteki durumu beni endişelendiriyor		Kardeşim nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekiniyorum	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ağır Düzey Engelli- Olumsuz Etkilenen	18	34	12	22,7	38	71,7	24	45,3	53	100	20	37,7
Ağır Düzey Engelli- Olumsuz Etkilenmeyen	35	66	41	77,3	15	28,3	29	54,7	0	0	33	62,3
Toplam	53	100	53	100	53	100	53	100	53	100	53	100
Orta Düzey Engelli- Olumsuz Etkilenen	17	43,6	9	23,1	12	30,8	13	33,3	39	100	5	12,8
Orta Düzey Engelli- Olumsuz Etkilenmeyen	22	56,4	30	76,9	27	69,2	26	66,7	0	0	34	87,2
Toplam	39	100	39	100	39	100	39	100	39	100	39	100
Hafif Düzey Engelli- Olumsuz Etkilenen	4	14,3	1	3,6	2	7,2	1	3,6	28	100	0	0
Hafif Düzey Engelli- Olumsuz Etkilenmeyen	24	85,7	27	96,4	26	92,8	27	96,4	0	0	28	100
Toplam	28	100	28	100	28	100	28	100	28	100	28	100

Tablo 32’de belirtildiği gibi ağır düzeyde engelli kardeşe sahip olan 53 katılımcının %34’ü engelli kardeşi nedeni ile arkadaşlarını rahatça evine davet edemediği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %66’sı engelli kardeşi nedeni ile arkadaşlarını rahatça evine davet edemediği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini; %22,7’si her zaman engelli kardeşinin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olduğu için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %77,3’ü her zaman engelli kardeşinin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olduğu için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini; %71,7’si engelli kardeşi ile birlikte dışarı çıktığında insanların onlara bakması onu rahatsız ettiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %28,3’ü engelli kardeşi ile birlikte dışarı çıktığında insanların onlara bakması onu rahatsız ettiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini; %45,3’ü engelli kardeşi nedeniyle anne-babası ile tartıştığı için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %54,7’si engelli kardeşi nedeniyle anne-babası ile tartıştığı için engelli kardeşinden olumsuz

etkilenmediğini; %37,7'si engelli kardeşi nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekindiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %62,3'ü kardeşi nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekindiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini belirtmiştir. Ağır düzeyde engelli kardeşe sahip olan katılımcıların tamamı engelli kardeşinin gelecekteki durumu onları endişelendirdiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini belirtmiştir.

Orta düzeyde engelli kardeşe sahip olan 39 katılımcının %43,6'sı engelli kardeşi nedeni ile arkadaşlarını rahatça evine davet edemediği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %56,4'ü engelli kardeşi nedeni ile arkadaşlarını rahatça evine davet edemediği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %23,1'i her zaman engelli kardeşinin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olduğu için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %76,9'u her zaman engelli kardeşinin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olduğu için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %30,8'i engelli kardeşi ile birlikte dışarı çıktığında insanların onlara bakması onu rahatsız ettiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %69,2'si engelli kardeşi ile birlikte dışarı çıktığında insanların onlara bakması onu rahatsız ettiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %33,3'ü engelli kardeşi nedeniyle anne-babası ile tartıştığı için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %66,7'si engelli kardeşi nedeniyle anne-babası ile tartıştığı için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %12,8'i engelli kardeşi nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekindiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %87,2'si kardeşi nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekindiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini belirtmiştir. Orta düzeyde engelli kardeşe sahip olan katılımcıların tamamı engelli kardeşinin gelecekteki durumu onları endişelendirdiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini belirtmiştir.

Hafif düzeyde engelli kardeşe sahip olan 28 katılımcının %14,3'ü engelli kardeşi nedeni ile arkadaşlarını rahatça evine davet edemediği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %85,7'si engelli kardeşi nedeni ile arkadaşlarını rahatça evine davet edemediği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %3,6'sı her zaman engelli kardeşinin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olduğu için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %96,4'ü her zaman engelli kardeşinin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olduğu için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %7,2'si engelli kardeşi ile birlikte dışarı çıktığında insanların onlara bakması onu rahatsız ettiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %92,8'i engelli kardeşi ile birlikte dışarı çıktığında insanların onlara bakması onu rahatsız ettiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini; %3,6'sı engelli kardeşi nedeniyle anne-babası ile tartıştığı için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini, %96,4'ü engelli kardeşi nedeniyle anne-babası ile tartıştığı için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini

belirtmiştir. Hafif düzeyde engelli kardeşe sahip olan katılımcıların hiçbiri engelli kardeşi nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekindiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilenmediğini belirtirken, tamamı engelli kardeşinin gelecekteki durumu onları endişelendirdiği için engelli kardeşinden olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir.

Tablo 32'ye göre, engelli kardeşi nedeniyle arkadaşlarını rahatça evine davet edememe durumu dışındaki tüm olumsuz etkilenme durumlarında, sahip olunan engelli kardeşin yetersizlik derecesi arttıkça, araştırmaya katılan bireylerden engelli kardeşi nedeniyle olumsuz etkilenenlerin oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

4.9. Araştırmanın Alt Problemleri İle Evliliğe Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Araştırma verilerinin istatistiksel analizi yapılmadan önce çalışma grubunun Evliliğe Yönelik Tutum Ölçeğinden aldığı puanların normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır. Bu nedenle Kolmogorov-Smirnov Testi uygulanmış ve puanların normal dağılım göstermediği görülmüştür. Bu nedenle ölçek puanları ile araştırmanın alt problemleri arasındaki ilişkiye ikili gruplar için Mann Whitney-U Testi, üç ve daha fazla grubun karşılaştırılması için Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır.

Tablo 33. Evliliğe Yönelik Tutum Puanlarının Dağılımı

	Kolmogorov-Smirnov		
	Puan	N	p
TOPLAM	,129	120	,000

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda Kolmogorov-Smirnov Testi sonucuna göre katılımcıların evliliğe yönelik tutum puanlarının normal dağılım göstermediği bulgulanmıştır ($p<0.05$).

4.9.1. Cinsiyet İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Katılımcıların cinsiyetleri ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına bakılması için Mann Whitney-U Testi uygulanmıştır.

Tablo 34. Cinsiyet İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Cinsiyet	N	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	p
Kadın	65	17,062	40,91	2659,00	514,000	0,0001
Erkek	55	10,536	83,65	4601,00		

$p<0.05$

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda, katılımcıların cinsiyetleri ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir ($p<0.05$). Kadınların sıra ortalamalarının erkeklere daha düşük olması nedeniyle evliliğe yönelik tutumlarının erkeklerden daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır.

4.9.2. Yaş Grubu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Katılımcıların yaş grupları ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına bakılması için Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır.

Tablo 35. Yaş Grubu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Yaş Grubu	N	ss	Sıra Ortalaması	χ^2	p
18-22	57	19,196	66,09	3,916	0,141
23-26	41	15,451	58,83		
27-30	22	19,245	49,14		

p>0,05

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda, katılımcıların yaş grupları ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir (p>0,05).

4.9.3. Kardeşler Arası Yaş Sırası ile Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Katılımcıların kardeşler arası yaş sıraları ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına bakılması için Mann Whitney-U Testi uygulanmıştır.

Tablo 36. Kardeşler Arası Yaş Sırası İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Kardeşler Arası Yaş Sırası	N	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	p
En Büyük Kardeş	81	18,375	52,80	4277,00	956,00	0,0001
En Büyük Kardeş Değil	39	15,391	76,49	2983,00		

p<0.05

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda, katılımcıların kardeşler arası yaş sıraları ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir (p<0.05). Kardeşleri arasında yaşı en büyük olan katılımcıların sıra ortalamalarının kardeşleri arasında yaşı en büyük olmayan katılımcıların sıra ortalamalarından daha düşük olması nedeniyle evliliğe yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır.

4.9.4. Kardeş Sayısı İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Katılımcıların kardeş sayıları ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına bakılması için Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır.

Tablo 37. Kardeş Sayısı İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Kardeş Sayısı (Kendisi dahil)	N	ss	Sıra Ortalaması	χ^2	p
2	49	14,930	59,64	4,089	0,252
3	35	20,779	59,66		
4	17	22,067	50,35		
5+	19	15,798	73,34		

p>0,05

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda, katılımcıların kardeş sayıları ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir (p>0.05).

4.9.5. Eğitim Düzeyi İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Katılımcıların eğitim düzeyleri ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına bakılması için Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır.

Tablo 38. Eğitim Düzeyi İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Eğitim Düzeyi	N	ss	Sıra Ortalaması	χ^2	p
İlköğretim	21	19,416	57,48	0,543	0,762
lise	56	20,419	62,96		
üniversite	43	14,326	58,78		

p>0,05

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda katılımcıların eğitim düzeyleri ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir (p>0,05).

4.9.6. Anne Babanın Birlikte Olma Durumu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Katılımcıların anne babalarının birlikte olma durumları ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına bakılması için Mann Whitney-U Testi uygulanmıştır.

Tablo 39. Anne Babanın Birlikte Olma Durumu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Anne Baba Birlikte Olma Durumu	N	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	p
Anne-Baba Birlikte	105	17,850	64,33	6755,00	385,00	0,001
Anne-Baba Birlikte Değil	15	14,725	33,67	505,00		

p<0.05

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda katılımcıların anne babalarının birlikte olma durumları ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir (p<0.05). Anne ve babası birlikte yaşayan katılımcıların sıra ortalamasının anne babası birlikte yaşamayan katılımcıların sıra ortalamasından daha yüksek olması nedeniyle evliliğe yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu bulgulanmıştır.

4.9.7. Engelli Kardeşin Cinsiyeti İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Katılımcıların sahip oldukları engelli kardeşlerinin cinsiyeti ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına bakılması için Mann Whitney-U Testi uygulanmıştır.

Tablo 40. Engelli Kardeşin Cinsiyeti İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Engelli Kardeşin Cinsiyeti	N	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	p
Kadın	42	17,568	61,23	2571,50	1607,5	0,867
Erkek	78	18,545	60,11	4688,50		

p>0,05

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda katılımcıların sahip oldukları engelli kardeşlerinin cinsiyeti ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir ($p>0,05$).

4.9.8. Engelli Kardeşin Yetersizlik Türü İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Katılımcıların sahip oldukları engelli kardeşlerinin yetersizlik türü ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına bakılması için Mann Whitney-U Testi uygulanmıştır.

Tablo 41. Engelli Kardeşin Yetersizlik Türü İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Yetersizlik Türü	N	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	P
Zihinsel Engelli	74	16,906	64,60	4780,50	1398,5	0,101
Yaygın Gelişimsel Bozukluk	46	19,546	53,90	2479,50		

$p>0,05$

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda katılımcıların sahip oldukları engelli kardeşlerinin yetersizlik türü ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir ($p>0,05$).

4.9.9. Engelli Kardeşin Yetersizlik Derecesi İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Katılımcıların sahip oldukları engelli kardeşlerinin yetersizlik derecesi ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına bakılması için Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır.

Tablo 42. Engelli Kardeşin Yetersizlik Derecesi İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Yetersizlik Derecesi	N	ss	Sıra Ortalaması	χ^2	P
Ağır	53	15,892	37,80	55,284	0,0001
Orta	39	13,868	64,59		
Hafif	28	8,371	97,77		

$p<0,05$

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda katılımcıların sahip oldukları engelli kardeşin yetersizlik derecesi ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir ($p<0,05$). Gruplar arasındaki anlamlı farkların hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını anlamak için grupların evliliğe yönelik tutumları ikili olarak karşılaştırılmıştır.

4.9.10. Ağır Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcılar İle Orta Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması

Ağır düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcılar ile orta düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığına bakılması için Mann Whitney-U Testi uygulanmıştır.

Tablo 43. Ağır Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcılar İle Orta Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması

Yetersizlik Derecesi	N	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	p
Ağır	53	15,892	36,57	1938,00	507,000	0,0001
Orta	39	13,868	60,00	2340,00		

p<0.05

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda ağır düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcılar ile orta düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark gözlemlenmiştir (p<0.05). Ağır düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların sıra ortalamasının orta düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların sıra ortalamasından daha düşük olması nedeniyle evliliğe yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır.

4.9.11. Ağır Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcılar İle Hafif Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması

Ağır düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcılar ile hafif düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığına bakılması için Mann Whitney-U Testi uygulanmıştır.

Tablo 44. Ağır Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcılar İle Hafif Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması

Yetersizlik Derecesi	N	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	p
Ağır	53	15,892	28,24	1496,50	65,500	0,0001
Hafif	28	8,371	65,16	1824,50		

p<0.05

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda ağır düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcılar ile hafif düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark gözlemlenmiştir (p<0.05). Ağır düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların sıra ortalamasının hafif düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların sıra ortalamasından daha düşük olması nedeniyle evliliğe yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır.

4.9.12. Orta Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcılar İle Hafif Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması

Orta düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcılar ile hafif düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığına bakılması için Mann Whitney-U Testi uygulanmıştır.

Tablo 45. Orta Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Bireyler İle Hafif Düzeyde Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Evliliğe Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması

Yetersizlik Derecesi	N	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	p
Orta	39	13,868	24,59	959,00	179,000	0,0001
Hafif	28	8,371	47,11	1319,00		

$p < 0.05$

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda orta düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcılar ile hafif düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark gözlemlenmiştir ($p < 0.05$). Orta düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların sıra ortalamasının hafif düzeyde engelli kardeşe sahip katılımcıların sıra ortalamasından daha düşük olması nedeniyle evliliğe yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır.

4.9.13. Aylık Gelir İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına bakılması için Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır.

Tablo 46. Aylık Gelir İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Aylık Gelir	N	ss	Sıra Ortalaması	χ^2	p
1000 TL altında	40	19,990	57,43	1.119	0,772
1000-1500 TL	39	18,447	62,01		
1501-2000 TL	23	16,621	65,93		
2000 TL +	18	15,873	57,11		

$p > 0,05$

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir ($p > 0,05$).

4.9.14. Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme Durumu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Katılımcıların sahip oldukları engelli kardeşlerinin bakımı ile ilgilenme durumu ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına bakılması için Mann Whitney-U Testi uygulanmıştır.

Tablo 47. Engelli Kardeşin Bakımı İle İlgilenme Durumu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Bakımı İle İlgilenme Durumu	N	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann-Whitney-U	p
Bakımı İle İlgilenen	87	17,467	48,44	4212,50	386,500	0,0001
Bakımı İle İlgilenmeyen	33	8,593	92,29	3045,50		

$p<0.05$

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda katılımcıların sahip oldukları engelli kardeşlerinin bakımı ile ilgilenme durumu ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir ($p<0.05$). Engelli kardeşinin bakımı ile ilgilendiğini belirten katılımcıların sıra ortalamasının engelli kardeşin bakımı ile ilgilenmediğini belirten katılımcıların sıra ortalamasından düşük olması nedeniyle evliliğe yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır.

4.9.15. Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Durumu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Katılımcıların sahip oldukları engelli kardeşlerinin bakımı ile ilgilenme durumu ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına bakılması için Mann Whitney-U Testi uygulanmıştır.

Tablo 48. Engelli Kardeşin Eğitimi İle İlgilenme Durumu İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Eğitimi İle İlgilenme Durumu	N	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	p
Eğitimi İle İlgilenen	94	18,142	52,19	4905,50	440,500	0,0001
Eğitimi İle İlgilenmeyen	26	8,447	90,56	2354,50		

$p<0.05$

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda katılımcıların sahip oldukları engelli kardeşlerinin eğitimi ile ilgilenme durumu ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir ($p<0.05$). Engelli kardeşinin eğitimi ile ilgilendiğini belirten katılımcıların sıra ortalamasının engelli kardeşin eğitimi ile ilgilenmediğini belirten katılımcıların sıra ortalamasından düşük olması nedeniyle evliliğe yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır.

4.9.16. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Kişi Sayısı İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Katılımcıların, kendileri dışında engelli kardeşlerinin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen kişilerin sayısı ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına bakılması için Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır.

Tablo 49. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Kişi Sayısı İle Evliliğe Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Kişi Sayısı	N	ss	Sıra Ortalama Sı	χ^2	p
0	7	8,406	8,57	78,330	0,0001
1	41	11,957	29,68		
2	52	9,638	82,25		
3+	20	7,820	85,30		

p<0.05

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda katılımcıların, kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen kişilerin sayısı ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir (p<0.05). Gruplar arasındaki anlamlı farkların hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını anlamak için grupların evliliğe yönelik tutumları ikili olarak karşılaştırılmıştır.

4.9.17. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Kişinin Olmaması Durumu İle Bir Kişi Olması Durumunun, Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumları İle İlişkisi Açısından Karşılaştırılması

Kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen başka birinin olmadığını belirten katılımcılar ile kendisi dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen bir kişinin olduğunu belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığına bakılması için Mann Whitney-U Testi uygulanmıştır.

Tablo 50. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Kişinin Olmaması Durumu İle Bir Kişi Olması Durumunun Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumları İle İlişkisi Açısından Karşılaştırılması

Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Kişi Sayısı	N	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	p
0	7	8,406	8,57	60,00	32,000	0,001
1	41	11,957	27,22	1116,00		

p<0.05

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda katılımcıların, kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen başka birinin olmadığını belirten katılımcılar ile kendileri

dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen bir kişinin olduğunu belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark gözlemlenmiştir ($p<0.05$). Kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen başka birinin olmadığını belirten katılımcıların sıra ortalamasının kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen bir kişinin olduğunu belirten katılımcıların sıra ortalamasından daha düşük olması nedeniyle evliliğe yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır.

4.9.18. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Bir Kişi Olması Durumu İle İki Kişi Olması Durumunun Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumları İle İlişkisi Açısından Karşılaştırılması

Kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitim ile ilgilenen bir kişinin olduğunu belirten katılımcılar ile kendisi dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen iki kişinin olduğunu belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığına bakılması için Mann Whitney-U Testi uygulanmıştır.

Tablo 51. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Bir Kişi Olması Durumu İle İki Kişi Olması Durumunun Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumları İle İlişkisi Açısından Karşılaştırılması

Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Kişi Sayısı	N	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	p
1	41	11,957	22,77	933,50	72,500	0,0001
2	52	9,638	66,11	3437,50		

$p<0.05$

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda katılımcıların, kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen bir kişinin olduğunu belirten katılımcılar ile kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen iki kişinin olduğunu belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark gözlemlenmiştir ($p<0.05$). Kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen bir kişinin olduğunu belirten katılımcıların sıra ortalamasının kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen iki kişinin olduğunu belirten katılımcıların sıra ortalamasından daha düşük olması nedeniyle evliliğe yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır.

4.9.19. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen İki Kişi Olması Durumu İle Üç ve Daha Fazla Kişi Olması Durumunun Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumları İle İlişkisi Açısından Karşılaştırılması

Kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitim ile ilgilenen iki kişinin olduğunu belirten katılımcılar ile kendisi dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen üç ya da daha fazla kişinin olduğunu belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığına bakılması için Mann Whitney-U Testi uygulanmıştır.

Tablo 52. Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen İki Kişi Olması Durumu İle Üç ve Daha Fazla Kişi Olması Durumunun Katılımcıların Evliliğe Yönelik Tutumları İle İlişkisi Açısından Karşılaştırılması

Çalışma Grubu Dışında Engelli Kardeşin Bakımı ve Eğitimi İle İlgilenen Kişi Sayısı	N	ss	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	p
2	52	9,638	35,64	1853,50	475,500	0,575
3+	20	7,820	38,73	774,50		

p>0,05

Yapılan istatistiksel analiz sonucunda katılımcıların, kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen iki kişinin olduğunu belirten katılımcılar ile kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen üç ya da daha fazla kişinin olduğunu belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir (p>0,05).

BÖLÜM 5

SONUÇ

Engelli kardeşe sahip olan 18-30 yaş arası bireylerin evliliğe yönelik tutumları ile bazı değişkenler arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Engelli kardeşe sahip kadın katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının erkek katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır ($p<0.05$).

Engelli kardeşe sahip katılımcıların yaş grupları ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p>0.05$).

Engelli kardeşe sahip kardeşleri arasında yaşı en büyük olan katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının kardeşleri arasında yaşı en büyük olmayan katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha olumsuz olduğu saptanmıştır ($p<0.05$).

Engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumları ile sahip oldukları kardeş sayısı arasında anlamlı düzeyde bir ilişki gözlemlenmemiştir ($p>0.05$).

Engelli kardeşe sahip katılımcıların eğitim düzeyleri ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulgulanmamıştır ($p>0.05$).

Engelli kardeşe sahip olan anne ve babası birlikte yaşayan katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının anne ve babası birlikte yaşamayan katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha olumlu olduğu saptanmıştır ($p<0.05$).

Engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumları ile sahip oldukları engelli kardeşin cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir ($p>0.05$).

Engelli kardeşe sahip katılımcıların sahip oldukları engelli kardeşin yetersizlik türü ile evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulgulanmamıştır ($p>0.05$).

Engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumları ile sahip olunan engelli kardeşin yetersizlik derecesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir. Yetersizlik derecesi ağır düzeyde olan bir kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının, yetersizlik derecesi orta ve hafif düzeyde olan katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarına göre anlamlı düzeyde daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca yetersizlik derecesi orta düzeyde olan bir engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının, yetersizlik derecesi hafif düzeyde olan bir engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarına göre anlamlı düzeyde daha olumsuz olduğu da saptanmıştır ($p<0.05$).

Engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumları ile ailelerinin aylık gelirleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir ($p>0.05$).

Engelli kardeşe sahip katılımcılardan engelli kardeşinin bakımı ile ilgilendiğini belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının, engelli kardeşinin bakımı ile ilgilenmediğini belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarına göre anlamlı düzeyde daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır ($p<0.05$).

Engelli kardeşe sahip katılımcılardan engelli kardeşinin eğitimi ile ilgilendiğini belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının, engelli kardeşinin eğitimi ile ilgilenmediğini belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarına göre anlamlı düzeyde daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır ($p<0.05$).

Engelli kardeşe sahip katılımcıların kendileri dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen kişi sayısı ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Buna göre kendisi dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen başka birinin olmadığını belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının, kendisi dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile bir kişinin ilgilendiğini belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarına göre anlamlı düzeyde daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca kendisi dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenen bir kişinin olduğunu belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının, kendisi dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile iki kişinin ilgilendiğini belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarına göre anlamlı düzeyde daha olumsuz olduğu da gözlemlenmiştir ($p<0.05$). Bu bulguların aksine kendisi dışında engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile iki kişinin ilgilendiğini belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumları ile kendisi dışında üç ve daha fazla kişinin engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiğini belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulgulanmamıştır ($p>0.05$).

TARTIŞMA

Bu bölümde araştırma sonunda elde edilen bulgular var olan alanyazın doğrultusunda tartışılmaktadır. Ortaya çıkan bulgulardan literatürdeki bulgular ile benzerlik gösteren ve uyuşmayan bulgular alanyazın ile karşılaştırılmaktadır.

5.1. Katılımcıların Özelliklerine Ait Bulgular

Araştırma sonucunda engelli kardeşe sahip kadın katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının erkek katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha olumsuz olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgu doğrultusunda daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında birbirinden farklı

sonuçlar görülmüştür. Hannah ve arkadaşları (2005) yaptıkları çalışmada engelli kardeşe sahip olan kadın ve erkek kardeşleri engelli kardeşin etkileri açısından karşılaştırmışlardır. Çalışma sonucunda engelli kardeşe sahip kadın katılımcıların anlamlı düzeyde engelli kardeşinden daha olumsuz etkilendiği gözlemlenmiştir. Hannah ve arkadaşlarının çalışması ile benzer bir sonucun gözlemlendiği çalışmada Greenberg ve arkadaşları (1999) engelli kardeşi olan bireylerin gelecekle ilgili düşüncelerini araştırmışlardır. Gelecekle ilgili karamsarlık hissetme durumu ile cinsiyet, engelli kardeşe karşı duyulan bakım sorumluluğu ve anne ile olan ilişkilerin anlamlı düzeyde birbirleri ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Araştırmaya katılan kadınların erkeklere göre anlamlı düzeyde daha karamsar hissettikleri bulgulanmıştır. Ayrıca engelli kardeşe sahip bireylerin gelecekte başlarına gelecek en muhtemel durumun engelli kardeşin ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda kalma durumu olacağını düşündükleri gözlemlenmiştir.

Literatürde bu bulguları destekleyen başka çalışmalar da mevcuttur. Bu alışmalar sonucunda engelli kardeşe sahip olan kadınların, engelli kardeşleri nedeniyle, erkeklere göre anlamlı düzeyde daha olumsuz etkilendikleri (Kim, McHale ve Wayne, 2006), depresyon ve anksiyete puanlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu (Orsmond ve Seltzer, 2009) bulgulanmıştır. Bu çalışmaların, araştırma sonucumuzu desteklediği görülmektedir. Bunun yanında Ross ve Cuskelly (2006), psikolojik durum açısından engelli kardeşe sahip erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha olumsuz duygular yaşadıklarını bulgulararak bu araştırma sonuçlarının tam tersi bir sonuç elde etmişlerdir.

Literatürde engelli kardeşe sahip kadın ve erkeklerin engelli kardeşleri nedeniyle etkilenme durumları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını gösteren çalışmalar da yer almaktadır. Örneğin, şen (1991)'in işitme engelli kardeşi olan, 12-17 yaş arasındaki çocuklarla yaptığı çalışmada, engelli kardeşe sahip bireylerin psikolojik durumlarını incelemiştir. Araştırma sonucunda cinsiyet ile sağlıklı kardeşlerin psikolojik durumları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Yine benzer bulguların elde edildiği çalışmalarda engelli kardeşe sahip bireylerin cinsiyetleri ile psikolojik iyi hissetme durumları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı (Verte, 2003), kadınlar ile erkeklerin umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın görülmediği saptanmıştır. Bu çalışmaların araştırma sonucumuzu desteklemediği görülmektedir.

Araştırmamız sonucunda kadın ve erkeklerin evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılığın olma nedenlerinin, kadınların engelli kardeşlerinin bakımı ve eğitimi ile daha yüksek oranda –kadınların %86,2'si bakımı ile %89,2'si eğitimi ile ilgileniyor; erkeklerin %56,4' bakımı ile %65,4' eğitimi ile ilgileniyor- ilgilenmeleri ve kadın

katılımcıların engelli bireyin bakımı ve eğitimi ile ilgilendiği durumda babaların daha düşük oranda (%29,2) engelli çocuğu ile ilgilendiği sonucu ile ilişkili olduğu düşünülebilir.

Araştırmada engelli kardeşi olan bireylerin evliliğe yönelik tutumlarının yaş grubuna göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır. Engelli kardeşi olan normal gelişim gösteren bireylerin evliliğe yönelik tutumları ile yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bunun, araştırmanın çalışma grubu özellikleri, yaş aralığının sınırlı olması ve evliliğe yönelik tutum konusu ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Literatürde engelli kardeşin etkileri ile yaş değişkeni arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu bildiren çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalarda yaş değişkeninin belli bir aralıkta alınmadığı; çocukluk, ergenlik, yetişkinlik gibi gelişimsel dönemleri kapsadığı görülmektedir. Bu çalışmalarda yaş gruplarının ve yaş ile arasındaki ilişkilerin incelendiği konuların ise, çocukluk dönemi ve çocukluk döneminde engelli olmayan kardeşin engelli kardeşe uyumu ve başa çıkma (Ross ve Cuskelly, 2006), ergenlik dönemi ve ergenlik döneminde kardeşler arasındaki ilişki kalitesi (Gamble, Yu, Kuehn, 2011) ve yetişkinlik ve yetişkinlik döneminde engelli kardeşin bakım sorumluluğu ve gelecekle ilgili planlar (Hodapp ve Urbano, 2007) şeklinde tanımlandığı gözlemlenmiştir. Bu konular ile gelişim dönemlerinin birbirleri ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu, engelli kardeşe sahip bireylerin engelli kardeşleri nedeniyle gösterdiği tepkilere dair oluşturulan literatüre bakıldığında anlaşılabildiği düşünülmektedir. Bu literatüre göre “engelli kardeşe sahip bireyler kardeşlerinin normalden farklı olduğunu fark etmeye başladıklarında –çocukluk dönemi- önce buna uyum sağlamaya çalışırlar, ardından ergenlik dönemindeki değişimlerle birlikte herkesle yaşadıkları ilişki sorunlarını engelli kardeşleri ile de yaşarlar ve yetişkinlikte ise anne babanın yaşlanması nedeniyle bakım sorumluluğu devreye girer” (Meyer ve Vadasy, 2003). Bizim çalışmamızda ise yaş grupları 18-30 yaş aralığını –yetişkinliğin bir bölümü- kapsamaktadır. Bunun yanında evlilikle ilgili tutumların daha kompleks bir yapısının olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada engelli kardeşe sahip olan bireylerin evliliğe yönelik tutumları ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulgulanmamıştır. Fakat literatürde eğitim düzeyi ile engelli kardeşe sahip bireylerin engelli kardeşlerinden olumsuz etkilenme durumları ile ilişkili olduğunu gösteren bulgular mevcuttur. Orsmond ve Seltzer (2007), engelli kardeşe sahip olan bireylerin engelli kardeşlerine uyum sağlama, engelli kardeşi nedeniyle endişe yaşama ve engelli kardeşinden olumsuz etkilenme ile engelli kardeşi olan bireylerin eğitim seviyeleri ile anlamlı bir ilişki olduğunu bulgulamışlardır.

Araştırmada engelli kardeşin bakımı ve eğitim ile ilgilenme durumları ile evliliğe yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Engelli kardeşin bakımı ile ve eğitim

ile ilgilendiğini belirten katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının anlamlı düzeyde olumsuz olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgular ile daha önce yapılmış çalışmaların bulguları arasında bir benzerliğin söz konusu olduğu görülmektedir.

Stoneman ve arkadaşları (1991), engelli kardeşe sahip olan bireylerin cinsiyetleri, engelli kardeşin ihtiyaçları ile ilgilenme ve yaşanan kaygı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Engelli kardeşe sahip erkek ve kadınların engelli kardeşlerinin ihtiyaçlarına ilgi göstermede hissettikleri sorumluluk duygusunun birbirlerinden anlamlı düzeyde farklılaştığını bulgulanmışlardır. Araştırmada engelli kardeşe sahip kadınların erkeklere göre daha fazla sorumluluk duygusu yaşadıkları saptanmıştır. Bu durumun da engelli kardeş nedeniyle yaşanan kaygıyı arttırdığı saptanmıştır. Bu bulguları destekleyen başka çalışmada Heller ve Kramer (2009), engelli kardeşe sahip 139 yetişkin katılımcının gelecek planlarına etki eden faktörleri ve engelli kardeşlerin etkilerini araştırmışlardır. Araştırma sonunda engelli kardeşe sahip olma düşüncesinin katılımcıların az bir kısmının gelecek planlarını etkilediği bulgulanmıştır. Bununla birlikte engelli kardeşin bakımı ile birinci derecede ilgilenen kardeşlerin, ilgilenmeyenlere göre anlamlı düzeyde daha fazla sosyal desteğe ve engelli kardeşin bakımı ile ilgili tavsiyelere ihtiyaç duyduğu saptanmıştır.

Bu çalışmaların, araştırmada elde edilen; engelli kardeşin bakımı ile ve eğitimi ile ilgilenme durumu ile evliliğe yönelik tutumlar arasındaki anlamlı ilişki olduğu bulgularını desteklediği düşünülmektedir. Ancak literatürde engelli kardeşin ihtiyaçları ile ilgilenme durumu ile engelli kardeşin yaşadığı olumsuz duygular arasında anlamlı bir ilişki olmadığını bildiren çalışmalar da mevcuttur.

Egan ve Walsh (2001), çalışmalarında engelli kardeşi olan bireylerin stres kaynaklarını ve stres düzeylerini incelemişlerdir. Çalışmaya engelli kardeşin birinci derecede bakımı ile ilgilenen 22 birey ve birinci derecede bakımı ile ilgilenmeyen fakat engelli kardeşi ile güçlü ilişkiler içinde olan 17 birey katılmıştır. Araştırma sonunda iki grup arasında stres kaynakları ve stres düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Her iki grubun da sahip olunan engelli kardeşin yetersizlik derecesi arttıkça sosyal destek algılarının azaldığı bulgulanmıştır.

Araştırma bulgularında engelli kardeşe sahip olan ve kardeşleri arasında yaşı en büyük olan katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının, kardeşleri arasında yaşı en büyük olmayan katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha olumsuz olduğu yer almaktadır. Literatürde büyük kardeşlerin sahip oldukları engelli kardeş nedeniyle diğer kardeşlerden daha çok etkilendiklerini gösteren bazı çalışmalar bulunmaktadır.

Benderix ve Sivberg (2007), yaptıkları çalışmada otistik kardeşi olan 5-29 yaş arasındaki 14 kardeşin geçmiş deneyimlerini ve şimdiki yaşadıkları durumları araştırmışlardır. Araştırma sonunda büyük kardeşlerin empati duygusunu daha fazla hissettikleri, engelli kardeşin ihtiyaçları için daha fazla sorumluluk hissettikleri ve aldıkları ve kendi hayatlarına dair planların daha negatif etkilendiğini bulgulamışlardır. Bu çalışmada olduğu gibi kardeşleri arasında yaşı en büyük olan bireylerin, yaşı en büyük olmayan kardeşlere göre engelli kardeşlerinden anlamlı düzeyde daha fazla olumsuz etkilendikleri ve uyum sorunları yaşadıkları (Pike, Coldwell ve Dunn, 2005) ve engelli kardeşin ihtiyaçları için daha çok sorumluluk aldıkları ve negatif etkilendikleri (Begun, 1989) bulgulanmıştır. Araştırmamız sonucunda elde edilen bu bulgunun, cinsiyet değişkeninde olduğu gibi, en büyük kardeş olma/olmama değişkeni ile evliliğe yönelik tutum arasındaki ilişkinin, engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile ilgilenme oranları –bakımı ile ilgilenen en büyük kardeş, %81,5 eğitimi ile ilgilenen en büyük kardeş %87,6; bakımı ile ilgilenen en büyük olmayan kardeş %53,8, eğitimi ile ilgilenen en büyük olmayan kardeş %60- ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

5.2. Engelli Kardeşin Özelliklerine Ait Bulgular

Araştırmada, engelli kardeşin yetersizlik türü, yetersizlik derecesi ve cinsiyeti ile engelli olmayan kardeşin evliliğe yönelik tutumları arasındaki ilişkiye bakılmış ve sonuçta engelli kardeşin yetersizlik derecesi ile katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulgulanırken, engelli kardeşin yetersizlik türü ve cinsiyeti ile katılımcıların evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Literatürde bu bulgular ile paralellik gösteren ve göstermeyen bulgular yer almaktadır.

Breslau ve arkadaşları (1982), engelli çocuğun engelinin derecesi arttıkça, ailede engelli çocuğa ayrılan zamanın ve dikkatin arttığını ve buna bağlı olarak ailelerin engelli olmayan çocuklarını engelin derecesi ile paralel olarak ihmal ettiğini ve sonuçta ailelerin bu yaklaşımının, kardeşler arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkilediğini bildirmişlerdir. Engelli kardeşi olan bireylerin etkilenme durumları ile engelli bireyin yetersizlik derecesi arasındaki ilişkiye dair yapılan başka çalışmalarda, McHale ve Gamble (1987), sahip olunan engelli kardeşin yetersizlik derecesi nedeniyle bakım ihtiyacı arttıkça, engelli olmayan kardeşlerin olumsuz yönde etkilendiğini; Lobato (1988), görünüş açısından engeli daha çabuk anlaşılan ve yetersizlik düzeyi daha ağır olan kardeşe sahip çocukların yaşadıkları stres düzeyinin, engeli daha çabuk anlaşılmayan ve yetersizlik düzeyi daha hafif olan kardeşe sahip çocukların yaşadıkları stres düzeyinden anlamlı şekilde daha yoğun olduğunu; Benson ve arkadaşları (1999), yetersizliğin çevreden fark edilebilirliği arttıkça engelli kardeşi olan çocukların

davranış problemlerinin sıklığının da arttığını; Bilal ve Dağ (2005), anne- babanın ve kardeşin iyilik halinin, engelli çocuğun özellikleriyle ilgili olduğunu ve engelli bireyin bakımının zorlaşması ile ebeveyn ve kardeş stresinin arttığını gözlemlemişlerdir.

Bu çalışmalar bu araştırmanın sonucu ile paralellik göstermektedir. Bu araştırma sonucunda da engeli ağır düzeyde olan bir engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının diğer gruplara göre daha olumsuz olduğu saptamıştır. Ayrıca engeli orta düzeyde olan bir engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının da engeli hafif düzeyde olan bir engelli kardeşe sahip katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarında anlamlı şekilde daha olumsuz olduğu bulgulanmıştır. Bu sonuç ile engelli kardeşe sahip olma nedeniyle olumsuz etkilenme durumlarından biri olan engelli kardeş nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekinme durumu arasında bir ilişkinin olduğu düşünülmektedir. Engelli kardeşi nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekindiğini belirten katılımcıların %80'inin ağır düzeyde engelli bir kardeşe sahip olduğu, %20'sinin ise orta düzeyde engelli bir kardeşe sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Engelli kardeş ile engelli olmayan kardeşin ilişkileri üzerine yapılan çalışmalarda engelli kardeşin yetersizlik derecesinin kardeş ilişkilerini etkilemediği gösteren bulgulara da rastlanmaktadır.

Girli' nin (1995), engelli olmayan kardeşlerin, zihinsel engelli kardeşlerini kabul düzeylerini incelediği çalışmasında, engelli kardeşin yetersizlik derecesinin yüksek olmasının kardeşlerin uyumunu etkilemediği bulgulanmıştır. Benzer bir bulgu da Ahmetoğlu'nun (2004), çalışmasında “engelli kardeşin engelinin derecesinin, kardeşler arasındaki ilişkiyi etkilemediği” olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar ile araştırmamız arasındaki çelişkinin nedeninin araştırmaya katılan bireylerin yaş dağılımları ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu iki çalışmada da katılımcıların 8-18 yaş arasında olduğu görülmektedir. Bizim çalışmamızda ise katılımcıların yaşları 18-30 arasında dağılmaktadır. Bu iki farklı yaş grubunun engelli kardeşi nedeniyle yaşadığı sorumluluk duygusunun birbirinden farklı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmada engelli kardeşe sahip bireylerin evliliğe yönelik tutumları ile sahip oldukları engelli kardeşin cinsiyeti arasında anlamlı bir ilişki bulgulanmamıştır. Daha önceki çalışmalara bakıldığında bu konuda araştırmanın sonucu ile benzerlik gösteren ve göstermeyen bulgular görülmüştür.

Orsmond ve Seltzer (2000), çalışmalarında engelli kardeşe sahip olan bireylerin engelli erkek kardeşleri ile engelli kız kardeşlerinden anlamlı düzeyde daha yakın ilişkiler içinde olduğunu bulgulanmışlardır. Bu sonuç ile benzerlik gösteren ve ülkemizde yapılan bir

çalışmada Bayhan ve Yükselen (2001), zihinsel, bedensel, görme ve işitme engelli kardeşi olan, sağlıklı gelişim gösteren, yedi yaş ve üzerindeki çocukların kardeşleri ile ilişkilerini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, engelli olmayan kardeşlerin, engelli kardeşlerine ilişkin yaşadıkları problemlerin, engelli kardeşin cinsiyetine göre değiştiği bildirilmiştir. Buna göre engelli kardeşin kız olması durumunda, engelli olmayan kardeşlerin, gelecek ile ilgili endişelerinin arttığı ve kız kardeşlerini anlamlı düzeyde daha çok korudukları bulgulanmıştır. Bunlara karşın Ahmetoğlu (2004), engelli kardeşin cinsiyetinin, engelli ve engelli olmayan kardeşlerin ilişkileri üzerinde etkili olmadığını belirlemiştir.

Araştırmada katılımcıların sahip oldukları engelli kardeşin yetersizlik türü ile evliliğe yönelik tutumları arasındaki ilişkiye bakılmış fakat anlamlı bir ilişki bulgulanmamıştır. Bu sonuç ile benzerlik gösteren bir bulgunun saptandığı yurt dışında yapılan bir çalışmada Lobato (1988), down sendromlu, işitme engelli, otistik, kistik fibrosiz ve kanserli çocuklar ve engelli olmayan kardeşlerin psiko-sosyal uyumlarını karşılaştırmış ve gruplar arasında anlamlı bir fark bulgulanmamıştır. Horowitz ve Kazak da (1990), kanserli ve sağlıklı kardeşi olan 50 çocuğun uyumlarını karşılaştırdığı çalışmada, gruplar arasında fark olmadığını bulgularken, Kaminsky ve Dewey (2002), otistik ve down sendromlu kardeşe sahip olan kardeşlerin içe dönük ve dışa dönük davranış problemlerini araştırdığı çalışmalarında bu iki grup arasında anlamlı bir farklılık saptamamıştır. Bunun yanında bu iki grubun engelli kardeşi olmayan bireyler ile içe dönük ve dışa dönük davranış problemleri açısından aralarında anlamlı bir fark da bulgulanmamıştır.

Çalışmamızın bu sonucunu destekleyen, ülkemizde yapılan bir çalışmada, Bayhan ve Yükselen (2001), anne değerlendirmelerine göre, engelli olmayan kardeşlerin, engelli kardeşine ilişkin yaşadığı problemlerin, engel türüne göre değişmediğini saptamışlardır. Buna paralel olarak yine ülkemizde yapılan çalışmalarda, engelli kardeşin tanısının, engelli ve engelli olmayan kardeşlerin ilişkileri üzerinde etkili olmadığı (Ahmetoğlu, 2004), engelli olmayan bireyler ile engelli kardeşleri arasında olumlu ilişki geliştirme açısından anlamlı bir ilişkiyi ortaya çıkarmadığı (Korkmaz, 2008) bildirilmiştir.

Alanyazın incelendiğinde engel türü ile engelli kardeşten etkilenme durumu arasında bulgulanmadığı çalışmalar da görülmektedir. Fisman ve arkadaşlarının (1996), 8-16 yaş arası, yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip 46, down sendromlu kardeşe sahip 45 ve kontrol grubu olarak da engelli kardeşi olmayan 45 çocuğun, kardeşleri ile uyumuna dair yaptıkları çalışmada, yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip çocukların diğer iki gruba göre daha fazla uyum sorunu yaşadığı belirlenmiştir. Benzer bulgular Seltzer ve arkadaşlarının (1997) yaptıkları çalışmada da gözlemlenmiştir. Zihinsel engelli kardeşi olan

329 birey ile beyin kaynaklı süregelen hastalığı olan 61 bireyi kariyer planlama ve eş seçimi konularında karşılaştırıldığı çalışmada; zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin engelli kardeşlerinin, kariyer planlarına ve eş seçimlerine anlamlı düzeyde olumsuz etki yaptığı saptanmıştır. Yine engelli kardeşin gelecek planlarına etkisinin araştırıldığı bir başka çalışmada ise Orsmond ve Seltzer (2007b) down sendromlu ve otistik kardeşi olan bireylerin engelli kardeşin gelecek planları üzerine etkilerine dair anlamlı farklılıklar olduğunu bildirmişlerdir. Araştırmada down sendromlu kardeşi olan bireylerin geleceklerini kardeş sorumluluğundan daha bağımsız bir şekilde planlayabildikleri saptanmıştır.

Bizim araştırmamızda bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki çıkmamasının nedeninin araştırmaya katılan bireylerin kardeşlerinin sadece iki engel türüne dahil olmasından -zihinsel engelli, yaygın gelişimsel bozukluk-kaynakladığı düşünülmektedir.

5.3. Ailenin Özelliklerine Ait Bulgular

Araştırmada engelli kardeşe sahip bireylerin aile gelir düzeyi ile evliliğe yönelik tutumları arasındaki ilişki incelenmiş fakat anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Bu sonucu destekler nitelikte bulguların gözlemlendiği çalışmalarda, Dyson (1989), ailenin sosyo-ekonomik durumunun, engelli olmayan kardeşlerin, sosyal uyumu, davranış sorunları üzerinde etkili olmadığını; Ahmetoğlu (2004) ise ebeveynlerin yaşının, eğitiminin, ekonomik durumunun, engelli ve engelli olmayan kardeşlerin ilişkileri üzerinde etkili olmadığını belirlemişlerdir.

Bu konu ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında ailenin ekonomik durumu ile engelli kardeşin engelli olmayan kardeş üzerindeki etkisinin anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu gösteren bulgular da görülmüştür. Büyük çoğunluğunun yurt dışında yapıldığı görülen bu çalışmaların sonuçlarına bakıldığında; ailenin ekonomik durumu ile engelli kardeşin engelli olmayan kardeş üzerindeki olumsuz etkileri arasında ilişki olduğu ve ekonomik olarak yüksek gelire sahip ailelerde engelli kardeşin daha iyi şartlarda ihtiyaçlarının sağlandığı ve sebeple engelli kardeşin engelli olmayan kardeşler üzerinde anlamlı düzeyde daha az olumsuz etkisinin olduğu (Seligman, 1983), ailelerinin, sosyo-ekonomik durumları iyileştikçe, olumlu ebeveynlik tutumlarının ve destekleyici aile yapısının arttığı, engelli olmayan kardeşlerin, ev dışındaki aktivitelere daha fazla katıldıkları ve arkadaşları ile daha fazla zaman geçirdikleri, bunun da engelli olmayan kardeşleri olumlu yönde etkilediği (Floyd ve Saitzyk, 1992), ailede sosyo-ekonomik kaynakların daha kısıtlı olduğu durumlarda, engelli olmayan kardeşlerin, ev içi ve çevresel stresi anlamlı düzeyde daha fazla yaşadıkları, bunun da kardeşler arasındaki uyum sorunlarını arttırdığı (Giallo ve Payne, 2006) bildirilmiştir.

Araştırmada engelli kardeşe sahip bireylerin evliliğe yönelik tutumları ile sahip oldukları kardeş sayıları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda sahip olunan kardeş sayısı ile evliliğe yönelik tutum arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu bulgu ışığında literatür incelendiğinde benzer sonuçlara rastlanmıştır. Mates (1990), otistik kardeşi olan 5-17 yaş arasındaki 33 çocuk ile yaptığı çalışmada, aile büyüklüğünün kardeşlerin akademik performansları ve otistik kardeşleri ile olan uyumları üzerinde etkili olmadığını belirlemiştir. Bu bulgulara paralel olarak ülkemizde yapılan iki çalışmada, Ahmetoğlu (2004), kardeş sayısının engelli ve engelli olmayan kardeş ilişkileri üzerinde etkili olmadığı bulgularken, Zoylan (2005), kardeş sayısının kardeş ilişkileri ve kardeşler arası uyum üzerinde etkisinin olmadığını bildirmiştir.

Önceki yıllarda yapılan araştırmalar incelenirken araştırmanın bu sonucu ile benzerlik göstermeyen bulguların da bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmaların sonuçlarına göre, ailedeki üye sayının artmasıyla engelli olmayan kardeşlerin sosyal uyum becerilerinin arttığı ve kardeş sayısı arttıkça aile üyelerinin üzerine düşen yüklerin azaldığı, aile içinde iletişimin, paylaşımın arttığı ve buna bağlı olarak da, kardeş ilişkilerinin daha olumlu ve daha sorunsuz olduğu (Van Riper, 2000) ve kardeşlerin psikolojik uyumunun da o denli iyi olduğu (Pilowsky, 2004) bulgulanmıştır.

Araştırmada engelli kardeşe sahip bireylerin evliliğe yönelik tutumları ile anne babalarının birlikte olma durumu arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan istatistiksel analiz sonucunda anne babası birlikte yaşayan katılımcıların evliliğe yönelik tutumlarının anne babaları birlikte yaşamayan katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha olumlu olduğu bulgulanmıştır. Bu sonuç ile benzerlik gösterdiği düşünülen bir çalışmada Beyer (2009), anne babanın evlilik ilişkilerinin kalitelerinin iyi olduğunu algılayan bireylerin engelli kardeşlerini kabullenme düzeylerinin ve engelli kardeşlerine uyum sağlama durumlarının anlamlı düzeyde daha az olumsuz olduğunu saptamıştır. Engelli kardeşe sahip katılımcılardan anne babası birlikte yaşamayanların evliliğe yönelik tutumlarının daha olumsuz olmasının nedenlerinin; anne baba çatışmasının algılanmasının evliliğe yönelik tutumları olumsuz etkileme bulgusu (Kozuch ve Cooney, 1995) ve engelli kardeşin ihtiyaçları ile ilgilenme sorumluluğunu daha yoğun hissetme durumu olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada engelli kardeşe sahip bireylerin engelli kardeşin bakımı ve eğitimi ile kendileri dışında ilgilenen kişi sayısı arttıkça evliliğe yönelik tutumlarının anlamlı düzeyde daha olumlu olduğu bulgulanmıştır. Daha önce yapılmış olan çalışmalarda bu bulgu ile paralellik gösteren sonuçların bulunduğu gözlemlenmiştir.

Howlin, (1988) yaptığı çalışmada otistik çocuğa sahip ailelerde otistik çocuğun ihtiyaçları ile ilgilenen sayısı arttıkça ailedeki engelli olmayan kardeşlerin, engelli kardeşlerini kabul düzeylerinin arttığı ve engelli kardeşin engelli olmayan kardeş üzerindeki olumsuz etkilerinin azaldığı bulgulanmıştır. Benzer bir bulgu da Brody (1998) tarafından ortaya konulmuştur. Yapılan çalışmada anne babaların engelli çocuğa olan uyumları ve engelli kardeşin ihtiyaçları ile ilgilenme niteliği arttıkça, engelli olmayan kardeşlerin, engelli kardeşlerine olan uyumlarının arttığı ve anlamlı düzeyde daha az stres yaşadıkları bulgulanmıştır.

ÖNERİLER

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda şunlar önerilebilir:

- Bu çalışma, engelli kardeşe sahip olan bireylerin evliliğe yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalar, engelli kardeşe sahip bireyleri etkileyen diğer durumları kapsayacak şekilde genişletilebilir.
- Gelecekteki çalışmalarda engelli kardeşe sahip bireyler ile engelli bir kardeşi olmayan bireylerin evliliğe yönelik tutumlarının karşılaştırıldığı araştırmalar yapılabilir.
- Anket yanıtlarında dikkat çeken, araştırmaya katılan tüm bireylerin engelli kardeşinin gelecekteki durumu ile ilgili endişe duyması durumu daha detaylı incelenebilir.
- Daha büyük bir çalışma grubu ile çalışmak daha detaylı analiz yapılmasına imkan sağlayabilir
- Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan bireylerin tamamı engelli kardeşinden yaş olarak büyüktür. İleriki yıllarda yapılacak çalışmalarda engelli kardeşten yaş olarak küçük bireyler ile yaş olarak büyük bireyler karşılaştırılabilir.
- Araştırmanın çalışma grubunu zihinsel engelli ve yaygın gelişimsel bozukluğu olan kardeşe sahip bireyler oluşturmuştur. Gelecekteki çalışmalarda tanı grupları genişletilerek literatüre yeni bulgular kazandırılabilir.
- Araştırma sonucunda engelli bireye sahip bireylerin bazı özellikleri ile evliliğe yönelik tutumları arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Engelli kardeşi nedeniyle olumsuz etkilenen bireyler ve aileleri için destek programları oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

1. Abbeduta, L., Seltzer M.M., Shattuck, P. Krauss, M. Orsmond, G., Murphy, M.M. (2004). Psychological Well-Being and Coping In Mothers Of Youths With Autism, Down Syndrome, or Fragile X Syndrome. *American Journal On Mental Retardation*, 109 (3), 237-254.
2. Açık, Ö. (2008). *Evlilik Uyumu ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişki*. Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
3. Ahmadi, K., Khodadadi, G., Anisi, J., Abdolmohammadi, E. (2011). Problems Of Families With Disabled Children. *Iranian Journal Of Military Medicine*, 13 (1), 49-52.
4. Ahmetoğlu, E. (2004). *Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne Baba ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi*. Ankara Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
5. Akalın, B.A.Ö. (2005). *Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Abla ve Ağabeylerinin Sosyal Beceri Düzeyi ve Kardeş İlişkileri*. Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
6. Akkök, F. (1997). Farklı Özelliği Olan Çocuk Anne Babaların Yaşadıkları. Nuray Karancı (Ed.), (1. Baskı), *Farklılıkla Yaşamak: Aile ve Toplumsal Farklı Gereksinimleri Olan Bireylerle Birlikteliği* (s. 9-21). Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
7. Aksoy, B. A. ve Yıldırım, B. G. (2008). A Study Of The Relationships and Acknowledgement Of Non-Disabled Children With Disabled Siblings. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 8 (3), 769-779.
8. Akyıldız, T. (2005). *Zonguldak İl Merkezinde Sıfır-Altı Yaş Çocuğu Olan Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
9. Altuğ-Özsoy, S., Özkahraman, Ş., Çallı, F. (2006). Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadığı Güçlüklerin İncelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3 (9), 69-77.
10. Amiri, M., Afrooz, A., Malahmadi, E., Javadi, S. Nour-allahi, F., Rezai-Bidakhavidi, A. (2011). A Study Of Mental Health and Parenting Stres Among Parents Of Mentally Disabled Children. *Journal Of Behavioral Sciences*, 4 (2), 261-268.
11. Apalaçi V. (1996). *Psychological Adjustment and Sibling Relationships of Older Brothers and Sisters of Children with Pervasive Developmental Disorders*. Boğaziçi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

12. Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). *Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Morpa.
13. Ataman A. (2009). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Gündüz.
14. Atasoy, S. (2002). *Engelli (Otistik) Kardeşe Sahip Olan Bireylerin Kardeş İlişkilerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
15. Aysan, F. ve Özben, Ş, (2007). Engelli Çocuğu Olan Anne Babaların Yaşam Kalitelerine İlişkin Değişkenlerin İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 1-6.
16. Bacanlı, H. (2001). Eş Seçimi Tercihleri. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2 (15), 7-16.
17. Bahar, A., Bahar, G., Savaş, H., Parlar, S. (2009). Engelli Çocukların Annelerinin Depresyon ve Anksiyete Düzeyleri İle Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Belirlenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4 (11), 97-112
18. Baker, B. L., McIntyre, L. L., Blacher, J., Crnic, K., Edelbrock, C., ve Low, C. (2003). Preschool Children With and Without Developmental Delay: Behavior Problems and Parenting Stress Over Time. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47 (4-5), 217-230.
19. Baran, G. ve İçöz, A. (2001). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Aile Bireylerinin Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1 (6-7), 80-90.
20. Bayhan, P. ve Yükselen, A. (2001). Engelli Kardeşleri Olan Çocukların Kardeş İlişkileri. *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 190-205.
21. Bedford, V.H. (1989). Sibling Research in Historical Perspective : The Discovery of a Forgotten Relationship. *American Behavioral Scientist*, 33 (1), 6-18.
22. Begun, A. L. (1989). Sibling Relationships Involving Developmentally Disabled People. *American Journal on Mental Retardation*, 93, 566-574.
23. Benderix, Y. ve Sivberg, B.(2007). Siblings' Experiences of Having a Brother or Sister With Autism and Mental Retardation: A Case Study of 14 Siblings From Five Families. *International Pediatric Nursing*, 22 (5), 410-418.
24. Benjak, T., Mavrinac, V.G., Simetin, P.I. (2009). Comparative Study On Self-Perceived Health Of Parents Of Children With Autism Spectrum Disorders and Parents Of None-Disabled Children In Croatia. *Public Health*, 50, 403-409.

25. Benson, B. A., Gross, M. A. ve Kellum G. (1999). The Siblings Of Children With Craniofacial Anomalies. *Children's Health Care*, 28 (1), 51-68.
26. Beyer, J. F. (2009). Autism Spectrum Disorders and Sibling Relationships: Research and Strategies. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 44(4), 444-452.
27. Bilal, E. ve Dağ, İ. (2005). Eğitilebilir Zihinsel Engelli Olan ve Olmayan Çocukların Annelerinde Stres, Stresle Başa Çıkma ve Kontrol Odağının Karşılaştırılması. *Çocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi*, 12 (2), 56-58.
28. Bitter, J. R. ve Corey G. (2001). *Family Systems Therapy. The Theory and Practice Of Counseling and Psychotherapy* (6. Baskı). California: Pacific Grove.
29. Breslau, N. (1982). Siblings Of Disabled Children: Birth Order and Age-Spacing Effects. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 10 (1), 85-96.
30. Brody, G.H. (1998). Sibling Relationships' Quality, Its Causes and Consequences. *Annual Review Psychology*, 49, 1-24.
31. Brody, G. H., Stoneman, Z., Smith, T. ve Gibson, N. M. (1999). Sibling Relationships In Rural African American Families. *Journal of Marriage and The Family*, 61 (4), 1046-1057.
32. Burke, P. ve S. Montgomery. (2001). Brothers and Sisters: Supporting The Siblings of Children With Disabilities. *Practice: Social Work In Action*. 13 (1), 27-38.
33. Cherlin, A.J. (2004). The Deinstitutionalization of American Marriage. *Journal of Marriage and Family*, 66 (4), 848-861.
34. Connors, C. ve Stalker, K. (2003). *The Views and Experiences Of Disabled Children and Their Siblings: A Positive Outlook* (s. 99-104). New York: Jessica Kingsley.
35. Coşkun, H.Y. (2010). *Özürlü Birey ve Ailesinin Sosyal İletişim Sürecinde Karşılaştığı ve Yaşadığı Durumlar Hakkında Teorik ve Ampirik Bir Çalışma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
36. Criss, M. ve Shaw, D. (2005). Sibling Relations As Context For Delinquency Training In Low Income Families. *Journal of Family Psychology*, 19 (4), 592-600.
37. Cunningham, M. ve Thornton, A. (2006). The Influence Of Parents' Marital Quality On Adult Children's Attitudes Toward Marriage And Its Alternatives: Main Moderating Effects. *Demography*, 43 (4), 659-672.
38. Cuskelly, M. ve Gunn, P. (1993). Maternal Reports Of Behavior Of Siblings Of Children With Down Syndrome. *American Journal on Mental Retardation*, 97 (5), 521- 529.

39. Cutler, H. A. ve Radford, A. (1999). Adult Children of Alcoholics: Adjustment to A College Environment. *The Family Journal: Counseling and Therapy For Couples and Families*, 7 (2), 148-153.
40. Çakıcı, S. (2006). *Alt ve Üst Sosyoekonomik Düzeydeki Ailelerin Aile İşlevleri Anne-Çocuk İlişkileri ve Aile İşlevlerinin Anne-Çocuk İlişkilerine Göre Etkisinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
41. Çakır, S. (2008). *Evli Bireylerin Evlilik Uyumlarının Ana-Babalarına Bağlanma Düzeyleri ve Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
42. Çakmak, N. M. (2006). *Türk Kamu Hukuku Açısından Engellilerin Hukuki Statüsü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
43. Çapa, B. (2009). *Zihin Engelli ve Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Toplumsal Hayata Katılmada Yaşadıkları Güçlüklerin Karşılaştırılması*. Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
44. Çelik, M. (2006). *Evlilikte Doyum Ölçeği Geliştirme Çalışması*. Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
45. Çetrez, G. (2004). *Bolu İlindeki Zihinsel Engelli Çocukların Sosyal Gelişim Özellikleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
46. Demir, A. ve Fışıloğlu, H. (1999). Loneliness and Marital Adjustment Of Turkish Couples. *The Journal Of Psychology*, 133 (2), 230-240.
47. Demiray, Ö. (2006). *Evlilikte Uyumun Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi*. Dicle Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
48. Deniz, M.E., Dilmaç, B. ve Arıca, O.T. (2009). Engelli Çocuğa Sahip Olan Ebeveynlerin Durumluk-Sürekli Kaygı ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 954- 968.
49. Dere, N. (2009). *Annelerin Otistik Çocuklarını Kabul Etmeleri İle Otistik Çocukların Kardeşlerinin Kardeşlerini Kabulü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
50. Dereli, F. ve Okur, S. (2008). Engelli Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Depresyon Durumunun Belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 25, 164-168.

51. Dew, A., Balandin, S. ve Llewellyn (2008). The Psychosocial Impact On Siblings Of People With Lifelong Physical Disability: A Review Of The Literature. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 20 (5), 485-507.
52. Dodd, W. L. (2004). Supporting The Siblings Of Young Children With Disabilities. *British Journal of Special Education*, 31 (1), 41-49.
53. Doğru, S. Y. ve Arslan, E. (2008). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyleri ile Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 543-553.
54. Dönmez, N. ve Bayhan, P. ve Artan, I. (2000). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Beklentileri ve Endişe Duydukları Konuların İncelenmesi. *Sosyal Hizmetler Dergisi*, 11, 16-24.
55. Duygun, T. ve Sezgin, N. (2003). Zihinsel Engelli ve Sağlıklı Çocuk Annelerinde, Stres Belirtileri, Stresle Basa çıkma Tarzları ve Algılanan Sosyal Desteğin Tükenmişlik Düzeyine Olan Etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18 (52), 37 – 52.
56. Dyson, L.L. (1989). Adjustment Of Siblings Of Handicapped Children: A Comparison. *Journal of Pediatric Psychology*, 14, 214-229.
57. Dyson, L.L. (1998). A Support Program For Siblings Of Children With Disabilities: What Siblings Learn and What They Like. *Psychology in The Schools*, 35 (1), 57-65.
58. Dyson, L.L. (1999). The Psychosocial Functioning Of School Age Children Who Have Siblings With Developmental Disabilities: Change and Stability Over Time. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 20 (2), 253-271.
59. Egan, N. ve Walsh, P. N. (2001). Sources Of Stress Among Adult Siblings Of Irish People With Intellectual Disability. *The Irish Journal of Psychology*, 22, 28–38.
60. Ekşi, B. (2005). Evliliğe Hazırlık Aşamasındaki Karı-Koca Adaylarının Evlilik Ve Anne-Baba Olma Üzerine Düşünceleri. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 2 (8), 75-84.
61. Elicin, Ö. ve Diken, İ.H. (2011). Türkiye’de Yaygın Gelişimsel Bozukluk Alanında Gerçekleştirilen Lisansüstü Tez Çalışmalarının Gözden Geçirilmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 12 (2), 17-44.
62. Er, K.R. (2011). *Aile ve Kardeş Eğitimi Programının Engelli Çocuğa Yönelik Tutum ve Davranışlara Etkisi*. Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
63. Erdoğan, S. (2007). *Evlilik Uyumu ile Psikiyatrik Rahatsızlıklar, Bağlanma Stilleri ve Mizaç ve Karakter Özellikleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Gazi Üniversitesi/Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara.

64. Erdoğan, H. N. (2010). Engelliler ve Ailelerinin Yaşadığı Sorunlar. *Öz-veri Dergisi*, 7 (2), 1635-1650.
65. Erhan, G. (2005). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Umutsuzluk, Kararsızlık, Sosyal Destek Algıları ve Gelecek Planlarının İncelenmesi. Ankara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
66. Eripek, S. (1996). *Zihinsel Engelli Çocuklar* (s.137). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, No:41.
67. Eripek S. (2005). *Zeka Geriliği*. Ankara: Kök.
68. Ertuğrul, G. (2009). Evliliğe Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. 14. Ulusal Psikoloji Öğrencileri Kongresi. İstanbul (21-24 Temmuz).
69. Ertürk, B. (2009). *Entegre Eğitime Katılan ve Katılmayan Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi*. Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
70. Esdaile, S.A., Greenwood, K.M. (2003). A Comparison Of Mothers' and Fathers' Experience Of Parenting Stress and Attributions For Parent Child Interaction Outcomes. *Occupational Therapy International*, 10(2), 115-126.
71. Fidanoğlu, O. (2007). Evlilik Uyumu İle Eşlerin Somatizasyon Düzeyleri Arasındaki İlişki ve Diğer Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından Karşılaştırılması. Marmara Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
72. Fisman, S., Wolf, L., Ellison, D., Freeman, T., Gillis, B. ve Szatmari, P. (1996). Risk and Protective Factors Affecting The Adjustment Of Siblings Of Children With Chronic Disabilities. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 35 (11), 1532-1541.
73. Fisman, S., Wolf L., Ellison D., Freeman, T. (2000). A Longitudinal Study Of Siblings Of Children With Chronic Disabilities. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 45 (4), 369-375.
74. Floyd, F. J. ve Saitzyk A.R. (1992). Social Class and Parenting Children With Mild and Moderate Mental Retardation. *Journal of Pediatric Psychology*, 17 (5), 607-631.
75. Furman, W. ve Buhrmester, D. (1985). Children's Perceptions Of The Qualities Of Sibling Relationships. *Child Development*, 56 (2), 448-461.
76. Fussel, J. J., Macias, M. M. ve Saylor, C. F. (2005). Social Skills and Behavioral Problems In Children With Disabilities With and Without Siblings. *Child Psychiatry and Human Development*, 36 (2), 227-241.

77. Gamble W. C., Yu, J. J. ve Kuehn E. D. (2011). Adolescent Sibling Relationship Quality and Adjustment: Sibling Trustworthiness and Modeling, as Factors Directly and Indirectly Influencing These Associations. *Social Development*, 20 (3), 605-623.
78. Geçtan, E. (2000). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Remzi.
79. Giallo, R. ve Payne G. S. (2006). Child, Parent and Family Factors As Predictors Of Adjustment For Siblings Of Children With A Disability. *Journal of Intellectual Disability Research*. 50 (12), 937-948.
80. Girli, A. (1995). *Normal Zekalı Kardeşlerin Zihinsel Engelli Kardeşe Yönelik Kabul Düzeylerinin Belirlenmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
81. Girli, A., Özekes, M., Yurdakul, A., Sarısoy, M. (1998). Evlilik İlişkisinde Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Rolü. 10. Ulusal Psikoloji Kongresi. Ankara (4-7 Temmuz).
82. Görgü, E. (2005). *3- 7 Yaş Arası Otistik Çocuğa Sahip Olan Annelerin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri İle Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
83. Greenberg, J.S. ve Seltzer, M.M. ve Orsmond, G.I. (1999). Siblings Of Adult With Mental Illness or Mental Retardation: Current Involvement and Expectation Of Future Care giving. *Psychiatric Services*, 50 (99), 1214-1219.
84. Gülşen, B., Özer, F.G. (2009). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Stresle Baş Etme Durumları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8 (5), 413-420.
85. Günsel, A. G. (2010). *Zihinsel Engelli Tanısı Almış Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
86. Hakvoort, E. M., Bos, H. M. W., Balen, F. V. ve Hermanns, J. M. A. (2010). Family Relationships and the Psychosocial Adjustment of School-Aged Children in Intact Families. *The Journal of Genetic Psychology*, 171 (2), 182-201.
87. Haldey, M. B. ve Hanzlik, J.R.A. (2004). Comparison Of Perceived Competence In Child Rearing Between Mothers Of Children With Down Syndrome and Mothers Of Children Without Delay. *Education and Training In Mental Retardation*, 25 (2), 132-141.
88. Hannah, M. E. ve Midlarsky, E. (2005). Helping by Siblings Of Children With Mental Retardation. *American Journal on Mental Retardasyon*, 110 (2), 87-89.
89. Hastings, R.P., Kovshoff, H., Brown, T., Ward, N.J., Espinosa, F.D., Remington, B. (2005). Coping Strategies In Mothers and Fathers Of Preschool and School-Age Children With Autism. *The National Autistic Society*, 9(4), 377-391.

90. Heler, T. ve Kramer, J. (2009). Involvement Of Adult Siblings Of Persons With Developmental Disabilities In Future Planning. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 47, 208–219.
91. Henderson, A.D., Thomas, V.S. ve Horne, A.M. (2003). Mothers and Sons: A Look at the Relationship Between Child Behavior Problems, Marital Satisfaction, Maternal Depression, and Family Cohesion. *The Family Journal: Counseling And Therapy For Couples And Families*, 11 (1), 33-41.
92. Hetherington, E. M., Bridges, M. ve Insabelle, G. M. (1998). What Matters? What Does Not? Five Perspectives On The Association Between Marital Transitions And Children Adjustment. *American Psychologist*, 53 (2), 167-184.
93. Hodapp, R. M. ve Urbano, R. C. (2007). Adult Siblings Of Individuals With Down Syndrome Versus With Autism: Findings From A Large-Scale US Survey. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51 (12), 1018-1029.
94. Horowitz, W. ve Kazak, A. (1990). Family Adaptation to Childhood Cancer: Sibling and Family Systems Variables. *Journal of Clinical and Child Psychology*, 19, 221-228.
95. Horwitz, A. V. ve White H. R. (1998). The Relationship Of Cohabitation And Mental Health: A Study Of A Young Adult Cohort. *Journal Of Marriage And Family*, 60 (2), 505-514.
96. Houtzager B. A., Grootenhuis M.A., Last B. F. (2001). Supportive groups For Siblings Of Pediatric Oncology Patients: Impact On Anxiety. *Psycho-Oncology*, 10 (4), 315-324.
97. Howlin, P. (1988). Living With Impairment: The Effects On Children Of Having An Autistic Sibling. *Child: Care, Health and Development*, 14, 395-408.
98. Ishizaki Y., Ishizaki T., Ozawa, K., Fukai, Y., Hattori, Y., Taniuchi, S. ve Kobayashi, Y. (2005). Psychosocial Problems Among Siblings Of Children With Disabilities In Japan: Psychosocial Association Between Mothers and Siblings. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 17 (2), 119-132.
99. Işıkhani, V. (2005). *Türkiye’de Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Sorunları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
100. İçöz, A. (2001). *Zihinsel Engelli Bir Çocuğa Sahip Aile Bireylerinin Kaygı Düzeylerinin Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

101. Kabasakal, Z. Ve Köksal, G. (2012). Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ebeveynlerin Yaşamlarında Algıladıkları Stresi Yordayan Faktörlerin İncelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 71-91.
102. Kaminsky, L. ve Dewey, D. (2001). Siblings Relationships Of Children With Autism. *Journal Of Autism and Developmental Disorders*, 31 (4), 399-410.
103. Kaminsky L. ve Dewey D. (2002). Psychosocial Adjustment In Siblings Of Children With Autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43, 225-232.
104. Karaçengel, F. J. (2007). *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Anneler İle Sağlıklı Çocuğa Sahip Annelerin, Atılganlık ve Suçluluk-Utanç Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması*. Maltepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
105. Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.
106. Keskin, G., Bilge, A., Engin, E. ve Dülgerler, Ş. (2010). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Kaygı, Anne-Baba Tutumları ve Başa Çıkma Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 11, 30-37.
107. Kim, Y., McHale, M., Wayne D, Osgood, D., ve Crouter, A. (2006). Longitudinal Course and Family Correlates Of Sibling Relationships From Childhood Through Adolescence. *Journal of Child Development*, 77, 1746-1761.
108. Korkmaz, A. (2008). *Özel Eğitim Alan Zihinsel Engelli Çocukların Kardeşleri İle İlişkilerinin Değerlendirilmesi*. Genelkurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
109. Kozuch, P. ve Cooney, T. M. (1995). Young Adults' Marital and Family Attitudes: The Role Of Recent Parentel Divorce and Family and Parental Conflict. *Journal Of Divorce and Remarriage*, 23 (3-4), 45-62.
110. Köse, F. (2003). *K.K.T.C. Lefkoşa İlköğretim Okullarına Devam Eden Dokuz Yaş Çocuklarının Anne Tutumları İle Kardeş İlişkilerinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
111. Kutlu, M. (1998). *Özürlü Çocuğu Olan Anne Babaların Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
112. Küçüker, S. (1997). *Bilgi Verici Psikolojik Danışmanlık Programının Zihinsel Özürlü Çocukların Kardeşlerinin Özürlü İlgili Bilgi Düzeylerine ve Özürlü Kardeşlerine Yönelik Tutumlarına Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

113. Küçüker, S. (2001). Erken Eğitimin Gelişimsel Geriliği Olan Çocukların Anne-Babalarının Stres ve Depresyon Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 3 (1), 1-11.
114. Lewis, K. D. (2007). How The Parent Chronically Ill School-Aged Children And Their Siblings. *Rehabilitation Nursing*, 32 (6), 225-226.
115. Lewy, Y. B., Goldstein, E. ve Weinstock, M. (2010). Adjustment Characteristics Of Healthy Siblings Of Children With Autism. *Journal Of Family Studies*, 16, 155-164.
116. Lobato, D., Faust, D. ve Spirito, A. (1988). Examining The Effects Of Chronic Disease and Disability On Children's Sibling Relationships. *Journal of Pediatric Psychology*, 13, 389-407.
117. Lobato, D. J. (1990). *Brothers, Sisters and Special Needs: Information and Activities For Helping Young Siblings Of Children With Chronic Illnesses and Developmental Disabilities*. Baltimore: Brookes.
118. Martin, P. D., Specter, G., Martin, D. ve Martin, M. (2003). Expressed Attitudes Of Adolescents Marriage And Family Life. *Adolescence*, 38 (150), 359-367.
119. Mascha, K. ve Boyrcher, J. (2006). Preliminary Investigation Of A Qualitative Method Of Examining Siblings' Experiences Of Living With A Child With ASD. *Journal of Intellectual and Developmental Disabilities*, 52 (1-102), 19-28.
120. Mates, T. E. (1990). Siblings Of Autistic Children: Their Adjustment and Performance At Home and In School. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 20, 545-553.
121. McHale, S.M. ve Gamble, W.C. (1989). Sibling Relationships Of Children With Disabled and Nondisabled Brothers and Sisters. *Developmental Psychology*, 25 (3), 421-429.
122. Meyer, D. J. ve Vadasy, P. F. (1996). *Living with a Brother or Sister with Special Needs: A Book For Sibs*. Washington: University of Washington Press.
123. Meyer, D.J. ve Vadasy, P.F.(2003). *Sibshops: Workshops for Siblings of Children with Special Needs* (5. Baskı). Portland: Paul H. Brookes.
124. Minagawa, M. ve Holaday B. (1997) Siblings Relationships Of Japanese Children With Diabetes. *Journal of Pediatric Nursing*, 12 (5), 311-320.

125. Miyandoab, H. S., (2008). *Zihinsel Engelli Kardeşi Olan ve Zihinsel Engelli Kardeşi Olmayan 7-13 Yaş Grubu Çocukların Aile Resim Çizimlerinin Karşılaştırılması ve Analizi*. Hacettepe Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
126. Moore, L. M., Howard, V. F. ve McLaughlin, T. F.(2002). Siblings of Children With Disabilities: A Review and Analysis. *International Journal of Special Education*, 17 (1), 48-63.
127. Mowbray C. ve Schwartz S. (2000). Mothers With A Mental Illness: Stressors and Resources For Parenting and Living. *Families In Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 81 (2), 118-129.
128. Moyson, T. ve Roeyers, H. (2011). The Quality of Life of Siblings of Children With Autism Spectrum Disorder. *Council For Exceptional Children*, 78 (1), 41-55.
129. Mutlu, A., Akmeşe, P. ve Günel, M. (2010). Değişik Özür Seviyesindeki Serebral Palsili Çocukların Annelerinin Depresyon Düzeyleri Farklı Mıdır? *Yeni Tıp Dergisi*, 27 (2), 87-92.
130. Naylor, A., Prescott, P. (2004). Invisible Children? The Need For Support Groups For Siblings Of Disabled Children. *British Journal of Special Education*, 31 (4), 199-206.
131. Nazlı, S. (2001). *Aile Danışmanlığı* (s. 90-95). Ankara: Nobel.
132. Oelefsen. N. ve Richardson, P. (2006). Sense Of Coherence and Parenting Stress In Mothers and Fathers Of Preschool Children With Developmental Disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 31 (1), 1-12.
133. Ondaş, B. (2007). *Üniversite Öğrencilerinin Evlilik ve Eş Seçimi İle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi*. Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
134. Orhan, S. (2004). *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Demografik ve Psiko-Sosyal Özelliklerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
135. Orsmond, G. I. ve Seltzer, M. M. (2000). Brothers and Sisters Of Adults With Mental Retardation: Gendered Nature Of The Sibling Relationship. *American Journal on Mental Retardation*, 105(6), 486-508.
136. Orsmond, I. ve Seltzer, M. (2007a). Siblings Of Individuals With Autism Spectrum Disorders Across The Life Course. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 13 (4), 313-320.

137. Orsmond, G. I. ve Seltzer, M. M. (2007b). Siblings Of Individuals With Autism or Down Syndrome: Effects On Adult Lives. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51, 682–696.
138. Orsmond, G. I. ve Seltzer, M. M. (2009). Adolescent Siblings of Individuals With An Autism Spectrum Disorder: Testing A Diathesis-Stress Model Of Sibling Well-Being. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39 (7), 1053-1065.
139. Öksüz, Z. (2008). *Otistik ve Normal Çocuk Sahibi Anne Babaların Bazı Psikiyatrik ve Psikolojik Özelliklerinin Karşılaştırılması*. Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
140. Önder, A. (2009). *Zihinsel Engellilerle Eğitici Drama*. İstanbul: Morpa.
141. Özbey, Ç. (2008). *Özel Eğitimde Kavram ve Beceri Öğretimi*. İstanbul:Ya-Pa.
142. Özbey, S. (2009). *Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği'nin (PKBS-2) Geçerlik Güvenirlik Çalışması ve Destekleyici Eğitim Programının Etkisinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
143. Özbey, S. (2012). Ebeveynlerin Evlilik Uyumu ve Algıladıkları Sosyal Destek İle Altı Yaş Altı Çocuklarının Problem Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20 (1), 43-62.
144. Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve Aile Terapisi* (1. baskı). Ankara: Pdrem.
145. Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Ankara: Pdrem.
146. Özşenol, F., Işıksan, V., Ünay, B., Aydın, H. İ., Akın, R., Gökçay, E. (2003). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45 (2), 156 - 164 (2003).
147. Özürlülerle İlgili Mevzuat (2002). Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları. Ankara.
148. Papalia, D. E., Olds, S.W. ve Feldman R. D. (2008). *Human Development*. New York: The Mc Graw Hill.
149. Pilowsky, T., Yirmiya N., Doppelt O., Gross Tsur V., ve Shalev R.S (2004). Social and Emotional Adjustment of Children with Autism Siblings. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(4) 855–865.
150. Pike, A., Coldwell, J., & Dunn, J. F. (2005). Sibling Relationships In Early/Middle Childhood: Links With Individual Adjustment. *Journal of Family Psychology*, 19, 523–532.

151. Pirimoğlu, N. (1996). *Zihinsel Özürlü Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan İlkokul Çocuklarının Davranış Problemlerinin Karşılaştırılarak, Annenin Kaygı Düzeyi İle Olan İlişkisinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
152. Reichman, N. E., Corman, H. ve Noonan, K., (2008). Impact of Child Disability on the Family. *Maternal and Child Health Journal*, 12 (6), 679–683.
153. Rivers, W. ve Stoneman, Z. (2003). Sibling Relationships When A Child Has Autism: Marital Stress And Support Coping. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 33 (4), 383-394.
154. Rodger, S. ve Totth, L. (2004). Adult Siblings Perceptions Of Family Life and Loss: A Pilot Case Study. *Journal Of Developmental and Disabilities*, 16 (1), 53-71.
155. Ross, P ve Cuskelly, M. (2006). Adjustment, Sibling Problems and Coping Strategies Of Brothers and Sisters Of Children With Autistic Spectrum Disorder. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 31(2), 77–86.
156. Saban, F. (2010). *Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Olan ve Olmayan Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Durumlarının İncelenmesi*. Atatürk Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
157. Sarı, H. (2004). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Çocukların Ailelerinde Oluşan Dinamikler ve Aile Bireyleri Üzerine Etkisi. *Çocuk Çocuk Dergisi*, 35, 13-17.
158. Searn, J. ve Todd, S. (2000). Maternal Employment and Family Responsibilities: The Perspective Of Mothers Of Children With Intellectual Disabilities. *Journal Of Applied Research in Intellectual Disabilities*; 13 (3), 109-131.
159. Seligman, M. (1983). *Family with a handicapped child: Understanding and treatment*. New York: Grune & Stratton.
160. Seligman, M. ve Darling, R. B. (2007). *Ordinary Families, Special Children: A Systems Approach to Childhood Disability*. New York: Guilford.
161. Seltzer, M. M., Greenberg, J. S., Krauss, M. W., Gordon, R. M. ve Judge, K. (1997). Siblings Of Adults With Mental Retardation or Mental Illness: Effects On Lifestyle and Psychological Well-Being. *Family Relations*, 46, 395–405.
162. Shin, J. Y. ve Crittenden K. S. (2003). Well-being Of Mothers Of Children With Mental Retardation: An Evaluation Of The Double ABCX Model In A Across-Cultural Context. *Asian Journal Of Social Psychology*, 6 (3), 171-184.

163. Stocker, M. C., Burwell, R.A. ve Briggs, M.L. (2002). Sibling Conflict In Middle Childhood Predicts Children's Adjustment In Early Adolescence. *Journal of Family Psychology*, 16 (1), 50-57.
164. Stoneman, Z., Brody, H., Davis, C., Crapps, M. ve Malone, M. (1991). Ascribed Role Relationships Between Children With Mental Retardation and Their Siblings. *American Journal of Mental Retardation*, 95, 537-550.
165. Stoneman, Z. ve Brody, G.H. (1993). Sibling Temperaments, Conflict, Warmth and Role Asymmetry. *Child Development*, 64 (6), 1786-1800.
166. Stoneman, Z. (2001). Supporting Positive Sibling Relationships During Childhood. Institute on Human Development and Disability. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*. 7 (2), 134-142.
167. Şardağ, S. (2010). *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Aile Sosyal Desteğinin Evlilik Uyumlarını Yordaması*. Ege Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
168. Şen, B. (2009). Evlenmek Üzere Başvuran Bir Grup Nişanlı Çiftin Evlilik ve Evlilik Öncesi Çift Eğitime ilişkin Bilgi Görüş ve Değerlendirmeleri. Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
169. Şen, M. (1991). İşitme Engelli Kardeşi Olan Çocukların Psikolojik Durumlarının incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
170. Şenel, G. H. (1995). Yetersizliğe Sahip Kardeşi Olanlarla, Olmayanların Yetersizliğe Yönelik Tutumları ve Kaygı Düzeyleri Yönünden Karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi*, 2 (1), 33-39.
171. Şimşek, Z. (2007). *Özel Eğitimi Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşlerinin Umutsuzluk Düzeyinin Belirlenmesi*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
172. Thornton, A. ve Young-DeMarco L. (2001). Four Decades of Trends in Attitudes Toward Family Issues in the United States: The 1960s Through the 1990s. *Journal of Marriage and Family*, 63 (4), 1009-1037.
173. Tsampanli, A., Tsibidaki, A. ve Roussos, P. (2011). Siblings In Greek Families: Raising A Child With Disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 13 (1), 1-19.

174. Türkoğlu, N. (2001). *Zihinsel Engelli Çocukların Anne Baba ve Kardeşlerinin Kaygı Düzeylerine Etki Eden Etmenlerin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
175. Ünal, N. (2009). *Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları İle Normal Gelişim Gösteren Çocukların Zihinsel Engelli Kardeşlerine Yönelik Davranışlarının İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
176. VanLaningham, J., Johnson D.R., ve Amato P.R. (2001). Marital Happiness, Marital Duration, and the U-Shaped Curve: Evidence From a Five-Wave Panel Study. *Social Forces*, 79 (4), 1313-1341.
177. Van Riper, M. (2000). Family Variables Associated With Well-Being In Siblings Of Children With Down Syndrome. *Journal of Family Nursing*, 6, 267-286.
178. Varol, N. (2005). *Aile Eğitimi*. Ankara: Kök.
179. Verte, S., Roeyers, H., ve Buysse, A. (2003). Behavioral Problems, Social Competence and Selfconcept In Siblings Of Children With Autism. *ChildCare, Health and Development*, 29 (3), 193-205.
180. Wai-Ping Li-Tsang, C., Kwai-Sang Yau, M., ve Kong Yuen H. (2001). Success In Parenting Children With Developmental Disabilities: Some Characteristics, Attitudes and Adaptive Copingskills. *The British Journal of Developmental Disabilities*, 47-2 (93), 61-71.
181. Williams P.D., Graff J.C. ve Stanton A. (2010). Developmental Disabilities: Effects On Well Siblings. *Issues In Comprehensive Pediatric Nursing*, 33, 39-55.
182. Yavuzer, H. (1999). *Bedensel, Zihinsel ve Sosyal Gelişimiyle Çocuğunuzun İlk Altı Yılı* (9. Baskı) (s. 248). İstanbul: Remzi.
183. Yıldırım, G. (2005). *Farklı Engel Grubundan Çocukların Kardeş İlişkileri İle Kardeşlerini Kabullenmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
184. Yıldırım, İ. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Eş Seçme Kriterleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (27), 15-30.
185. Yirmiye, N. ve Shaked M. (2005). Psychiatric Disorders In Parents Of Children With Autism: A Meta-Analysis. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 46 (1), 69-83.
186. Zihinsel Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı, (2008). T.C. MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü (s: 3-5), Ankara.

187. Zoylan, O. E. (2005). *Engelli Kardeři Olan ve Olmayan Bireylerin Kardeř İliřkilerinin Belirlenmesi*. (Yayımlanmamıř Yůksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Őniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitősü, Bolu.
188. Zubrick, S. R., Ward, K. A., Silburn, S. R., Lawrence, D., Williams, A. A., Blair, E., Robertson, D. ve Sanders, M. R.(2005). Prevention of Child Behavior Problems Through Universal Implementation of a Group Behavioral Family Intervention. *Prevention Science*, 6 (4), 287–304.
189. http://tr.wikipedia.org/wiki/Yaygin_gelisimsel_bozukluklar.

EKLER
KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Değerli katılımcı, bu formda sizinle ilgili kişisel bilgiler yer almaktadır. Bu bilgileri doğru şekilde işaretlemeniz önemlidir. Teşekkür ederim.

1. CİNSİYETİNİZ:

() *KADIN* () *ERKEK*

2. YAŞINIZ:

() *18-22* () *23-26* () *27-30*

3. EĞİTİM DURUMUNUZ:

() *İLKÖĞRETİM* () *LİSE* () *ÜNİVERSİTE* () *YÜKSEK LİSANS VE ÜZERİ*

4. ANNE-BABA DURUMU:

() *İKİSİ DE BİRLİKTE*

() *ANNE VEFAT ETMİŞ*

() *BABA VEFAT ETMİŞ*

() *ANNE BABA AYRI YAŞIYOR*

() *ANNE BABA BOŞANMIŞ*

5. KARDEŞLER ARASI DOĞUM SIRASI VE ENGEL DURUMU:

SIRA	YAŞI	CİNSİYETİ	YETERSİZLİĞİ VAR MI?
1. KARDEŞ			
2. KARDEŞ			
3. KARDEŞ			
4. KARDEŞ			
5. KARDEŞ			
6. KARDEŞ			
7. KARDEŞ			

6. KARDEŞİNİZİN TANISI:

- () *ZİHİNSEL ENGELLİ* () *BEDENSEL ENGELLİ*
 () *GÖRME ENGELLİ* () *İŞİTME ENGELLİ*
 () *YAYGIN GELİŞİMSEL BOZUKLUK*(otizm, asperger sendromu, rett bozukluk vb)
 () *SEREBRAL PALSI* () *SÜREĞEN HASTALIK*

7. KARDEŞİNİZİN YETERSİZLİK DERECEİ:

- () *ÇOK AĞIR* () *AĞIR*
 () *ORTA* () *HAFİF*

8. ANNENİZİN EĞİTİM DURUMU:

- () *OKUR-YAZAR DEĞİL* () *İLKOKUL* () *ORTAOKUL*
 () *LİSE* () *ÜNİVERSİTE*

9. BABANIZIN EĞİTİM DURUMU:

- () *OKUR-YAZAR DEĞİL* () *İLKOKUL* () *ORTAOKUL*
 () *LİSE* () *ÜNİVERSİTE*

10. AYLIK GELİR:

- () *1000 TL'nin ALTINDA* () *1000 TL-1500 TL ARASI*
 () *1501 TL-2000 TL ARASI* () *2001 TL-3000 TL ARASI*
 () *3001 TL-4000 TL ARASI* () *4000 TL'nin ÜZERİNDE*

11. ENGELLİ KARDEŞİNİZİN BAKIMI İLE İLGİLENİYOR MUSUNUZ?

- () *EVET* () *HAYIR*

*eğer evet ise aşağıdaki soruyu yanıtlayınız.

12. ENGELLİ KARDEŞİNİZİN BAKIMI İÇİN NELER YAPIYORSUNUZ?

(birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- () *Beslenmesine yardımcı oluyorum*
 () *Giyinmesine yardımcı oluyorum*
 () *Banyo yapma, diş fırçalama, gibi öz-bakım ihtiyaçlarına yardımcı oluyorum*
 () *Tuvalet ihtiyacını gidermesinde yardımcı oluyorum*
 () *Dışarıya çıkarma, parkta gezdirmek gibi sosyal ihtiyaçlarına yardımcı oluyorum*

Diğer:

13. ENGELLİ KARDEŞİNİZİN EĞİTİMİ İLE İLGİLENİYOR MUSUNUZ?

() EVET () HAYIR

*eğer evet ise aşağıdaki soruyu yanıtlayınız.

14. ENGELLİ KARDEŞİNİZİN EĞİTİMİ İÇİN NELER YAPIYORSUNUZ?

(birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

() Ev çalışmalarına yardımcı oluyorum

() Okula götürüyorum

() Düzenli olarak öğretmeni ile görüşüyorum

() Eğitimi için çeşitli kaynaklar okuyorum

() Onunla birlikte oyun oynuyorum

Diğer:.....

15. AİLENİZDE KARDEŞİNİZİN EĞİTİMİ VE BAKIMI İLE İLGİLENEN BAŞKA BİRİ VAR MI?

() EVET () HAYIR

*eğer evet ise aşağıdaki soruyu yanıtlayınız.

16. AİLENİZDE KARDEŞİNİZİN EĞİTİMİ VE BAKIMI İLE İLGİLENEN KİŞİLER KİMLERDİR?

() ANNE () BABA () DİĞER KARDEŞLER

DİĞER:.....

17. ENGELLİ BİR KARDEŞİNİZİN OLMASI SİZİ NASIL ETKİLİYOR?

() OLUMLU ETKİLİYOR () OLUMSUZ ETKİLİYOR

*cevabınız “olumsuz yönde etkiliyor” ise aşağıdaki soruyu yanıtlayınız.

18. AİLENİZDE ENGELLİ BİR BİREYİN OLMASI SİZİ HANGİ YÖNLERDEN OLUMSUZ ETKİLİYOR?

(birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

() Arkadaşlarımı rahatça evime davet edemiyorum

() Her zaman onun ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda oluyorum

() Kardeşimle birlikte dışarı çıktığımda insanların bize bakması beni rahatsız ediyor

() Kardeşim nedeniyle annem ve babamla tartışıyorum

() Kardeşimin gelecekteki durumu beni endişelendiriyor

() Kardeşim nedeniyle kız/erkek arkadaş edinmeye çekiniyorum

Diğer:

